

גיליון תורני בעניני מצוות התלויות בארץ וכשרות המזון.

תגובות שדה

גיליון 173 | ניסן - אייר תשפ"ד



מידע הלכתי ♦ גנוזות וכתבי יד ♦ הגות ומחשבה ♦ מאמרים הלכתיים ♦ תשובות בהלכה

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

העורך:
הרב מנחם דרורי
tnuvot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים, מחקריים,
בתחומי עיסוקו של המכון, או תגובות
על הנכתב, לדואר האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את החומרים
לפי שיקול דעתה

...

הבהרה: גליון 'תנובות השדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים

הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי המכון

מנויים:
דמי מנוי לשנה: 60 ש"ח
ניתן לקבל את הגליון בקובץ
דיגיטלי ע"י שליחת בקשה
למייל המערכת:

tnuvot@macon.co.il

תוכן ענינים

♦ גליון 173 - ניסן אייר תשפ"ד ♦

דבר העורך..... [ה](#)

♦ הגות ומחשבה

הגאון רבי אברהם יצחק קוק שליט"א

עבודת ההכנה לליל הסדר..... [ו](#)

🌀 תמצית דינים להג הפסח 🌀

הלכה למעשה על עניני הפסח על פי ספרי ראש המכון הגאון רבי שניאור זלמן רווח שליט"א

ברכת האילנות..... [ז](#)

בדיקת חמץ..... [ח](#)

הכשרות והגעלות כלים לפסח..... [ט](#)

מוצרי קוסמטיקה, חומרי ניקוי וסיגריות..... [י](#)

כשרות מאכלים בפסח..... [יא](#)

דין הקטניות וקטניות שדשתנו..... [יב](#)

שיעור כזית ורביעיית ליל הסדר..... [יג](#)

מצות מקמח ללא גלוטן..... [יד](#)

♦ מאמרים הלכתיים

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

דיני מים שלנו ואפיית מצות..... [טו](#)

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

הכשרות כלים מחומרים חדשים כגון שיש 'LAMINAM' [למינס] ועוד

ודין כלי המתכות החדשים אם יש מקום להקל לגבי בליעתם

..... [טז](#)

הגאון רבי משה יהודה לנדאו שליט"א

ייאוש מקרקע בגוש קטיף..... [טז](#)

ברכת פסח בשר ושמח

נשגד קמיה מורגן זר-בגן רבני ישראל שליט"א
יהי"ד ונזכה שימשיכו להנהיגנו ולהנחותינו בכל פעולותינו
ובחיזוק ועידוד לימוד וקיום מצוות ארץ ישראל, עד ביאת
גואל צדק במהרה בימינו, אמן.
ועמם בקודש, למורינו ראש המכון שליט"א,
לרבני המכון, רבני בית ההוראה, חוקרי המכון,
אברכי הכוללים, מפקחי המכון, מנהל המכון וכלל
צוות העובדים בארץ ובחו"ל
נאחל, שבתוך כלל ישראל נזכה לאכול מן הזבחים זמן
הפסחים, ולגאולה שלימה עם ביאת משיח צדקנו במהרה
בימינו, אמן.

בברכה

מערכת "רענבורג שדרה"



'הרי זה משובח'

נמצאים אנו בהשראת השמחה וההתרומומות שהחלה בחודש אדר ונמשכת ביתר שאת בחודש ניסן, וכמבואר ברש"י על הגמרא (תענית כט, א) 'משנכנס אדר מרבין בשמחה - אלו ימי פורים ופסח שנעשו בהם נסים לישראל'. עומדים אנו בתחילת הימים הנפלאים של חודש ניסן אשר נאמר עליו (ר"ה יא, א) 'בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל'.

מכינים אנו עצמנו לחוג את הפסח כהלכתו, ללילה הגדול שבו אנו חוזרים וחווים את סיפור יציאת עם ישראל ממצרים ואת הגאולה העכשווית של כל אחד ואחד מהמיצרים שבו, וכפי שאומר בעל ההגדה 'וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח', וביארו צדיקים שאין הכוונה שהמרבה בסיפור יצי"מ ישובח על מה שסיפר, אלא זו ראייה שאדם זה הוא אכן 'משובח' שמרגיש עכשיו את הגאולה [ראה במדור 'הגות ומחשבה' במאמר הכנה לפסח מאת ראש הישיבה הגאון רא"י קוק שליט"א].



אשרינו מה טוב חלקנו שזכינו שגיליון 'תנובות שדה' עולה לפני שולחן מלכים מאן מלכי רבנו, מתבררי שמעתתא בין כותלי בית המדרש והיכלות התורה להרבות תורה והלכה בישראל, וכפי שרואים מהתגובות הרבות הזורמות לשלחן המערכת ומהבקשות הרבות לקבלת הגיליון בקובץ דיגיטלי.

מודים אנו לפני אבינו שבשמים שזוכים אנו לערוך ולהוציא לאור עולם גליון רב האיכות הרואה אור עולם בסייעתא דשמיא בתחילת ימי חודש ניסן. גיליון זה מותאם לענינא דיומא ועוסק רובו ככולו בהלכה ובאגדה הנצרכים לימי הפסח, בסוגיות ובהלכה למעשה של חודש האביב.

על פי בקשת הציבור השתדלנו וליקטנו 'תמצית הלכות ודינים לחודש ניסן וחג הפסח' על פי ספרי ההלכה הרבים של מורינו ראש המכון איש על העדה הג"ר שניאור זלמן רווח שליט"א [במקום המדור 'מידע הלכתי'], מידע יקר ערך הנחוץ ומומלץ ביותר לכל בן תורה ומבקש הלכה, החל מברכת האילנות ובדיקת חמץ ועד כשרות לכלים ח"פ ומוצרי קוסמטיקה, דרך שיעורי המצוות לליל הסדר והשתתפות בסיום לתענית בכורות דרך הטלפון, ועוד ועוד כפי שיראה הקורא בתוכן העניינים המורחב בתחילת המאמר.

כמו כן תופסת מקום של כבוד בגליון זה, יריעה מיוחדת ומקיפה בנושא הכשרת והגעלת כלים לפסח, הסוקרת את כל סוגי הכלים מהתורה וחז"ל ועד ימינו אנו והכוללת בתוכה בירוים הלכתיים פרקטיים על סוגי כלים המצויים בימינו, כגון: אלומניום ופורצלן וזכוכית, טפלון ופירקס, וכן על סוגי שיש חדשים בימינו כדוגמת שיש 'למינס'. ראה פירוט רשימת הכלים הנידונים בפתחה לתשובה.

ובצאתנו, נישא כפים ליושב במרומים בתפילה ותחנונים שנזכה שישוכו בנים לגבולם 'המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ומאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה השתא בעגלא ובזמן קריב', ושיתקיים בנו במהרה הכתוב "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מלכה ז, טו). יה"ר שנזכה להקריב קרבן פסח במועדו וכהלכתו בביאת משיח צדקנו גואל צדק במהרה בימינו, אמן.

בברכת פסח כשר ושמח

העורך

ראש ישיבת 'מאור התלמוד' - רחובות
וחבר מועצת גדולי התורה*

עבורת ההבנה לליל הסדר

יציאת מצרים - אמונה חושית

אנו אומרים בסדר ההגדה בליל פסח: "בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", וכיון שכך "לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח וכו' ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה". וידועים דברי מרן הגרי"ז זצ"ל שהלל של ליל פסח הוא "הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה" - הלל של שירה על היציאה ממצרים.

אדם שנעשה לו עצמו נס מברך ברכת "הגומל", משא"כ חבירו שראה את הנס שנעשה עימו, אף אם הוא שמח בכך אינו מברך "הגומל". בליל פסח אחרי הקדמת אמירת כל סדר הניסים שאירעו ביציאה ממצרים עד שמגיעים להרגשת "כאילו הוא עצמו יצא ממצרים", נעשה האדם עצמו ליוצאי מצרים, והוא יכול לומר את אותה "שירה חדשה" שנאמרה על ידי הכלל-ישראל בצאתם מצרים לא בתורת אומר הלל על נס של אחרים, אלא בתורת אומר שירה כאחד מיוצאי מצרים.

ההרגשה הראשונה שעל האדם לחוש עוד לפני ידיעת כל האותות והמופתים שנעשו בזמן היציאה, הרי מבואר בחז"ל שלא הייתה מציאות כלל מעולם שעבד הצליח להימלט ממצרים, מכח השלטון החזק והתקיף ששלט שם בין בכוחות הגשמיים ובין בכוחות הטומאה הרוחניים. ואכן אם הייתה אפילו פעם אחת שיצא עבד ממצרים, עוד ניתן היה לתלות את היציאה בדברים אחרים, שהרי אף הוא יצא משם. אך מאחר והמציאות היתה שמעולם לא יצא עבד ממצרים [כי "מצרים" הוא מלשון "מִיִּצְרַיִם"], הרי שלא תיתכן מציאות של יציאה משם אלא ע"י מעשה ה'.

כשמגיע אדם להכרה זו שכל שחרורו נובע רק מחסד ה' אליו, נוצרת בו עבודת כלפי הקב"ה. וכך נוצר עם שלם שכולו עבדים בעצם מציאותם - עבדי ה'.

ביעור חמץ - הכנות של קדושה

המתבונן בעבודה הקשה הנעשית ע"י הכלל-ישראל בשבועיים שקודם הפסח, יראה עד כמה טמונה בהם ה"עבודת" לקב"ה בקרצוף הקירות והנקיון המושלם הנובע מיראת-שמים שמא יישאר אפילו רק פירור קטן של חמץ.

וידועים דברי הרא"ש בפסחים [פרק שלישי, אות ב'] "ולא הארכתי לבאר דברי אביי וכו' ולכתוב שיטת רש"י ור"י, לפי שישאל קדושים הם וגוררין ומבערין כל חמץ הנמצא אפילו כל שהוא ואפילו

א. נמסר לנו ע"י תלמידו עורך כתביו רבי צבי יוסף שכטר שליט"א, זכות זיכוי הרבים תעמוד לו ולמשפחתו ברו"ג, אמן כ"ר. המאמר הוא מתוך שיחה שנאמרה לקראת חודש ניסן, ניתן לקבל את המאמר המלא ע"י שליחת בקשה למערכת.

אם נדבק בכותלי הבית". וכן מובא להלכה בשו"ע [סי' תמ"ב ס"ו] "נהגו לגרר הכתלים והכסאות שנגע בהם חמץ, ויש להם על מה שיסמוכו", וכתב המשנ"ב [שם ס"ק כ"ח] "ר"ל דאין ללעוג על המנהג לומר שהוא מנהג שטות וחומרא יתירא, אלא יש לזה סמך מן הירושלמי".

למדנו מכך, כי בקרצוף קיר של ערב פסח מונחת קדושה [ואמרו דורשי רשומות כי "המלאכים היוצאים מן קש"ק" היינו קרצוף, שטיפה וכו'...]. מהי אותה קדושה.

כתב הרמב"ן [בסו"פ "בא"י]: "ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר לבנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון, והחמיר מאוד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ וכו', וכן כל כיוצא בהן מצוות רבות זכר ליציאת מצרים, והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו". כלומר, חמץ בפסח הינה פגם בחיים של זכירת יציאת מצרים, וענין זה כה חמור עד שחייבים עליו כרת.

וכיון שכך הם פני הדברים, על האדם להתבונן בכל הטרחות המרובות שטורח הוא לקראת הפסח בין בביעור החמץ מביתו באופן המוחלט ביותר, ובעמל שהוא עמל להשיג את המצות המהודרות ביותר. וכל זה לפני הפסח, וכשמגיע ערב פסח מתחילה עבודה חדשה של בדיקת וביעור חמץ, עד שמגיעים סוף סוף לליל-הסדר.

בליל-הסדר ישנה מצות אכילת מצה שהיא לזכור כי יצאו ממצרים "בחיפזון", וכלשון הפסוק "שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחיפזון יצאת מארץ מצרים, למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך" [דברים ט"ז, ג'].

ופירושו של דבר, שהיציאה ממצרים היתה ללא שום מהלך טבעי. כי כשדבר נעשה במהלך מסויים הוא נעשה לאט לאט. אבל דבר הקורה באופן פתאומי ומידי, ובפתאומיות מתהפך הדבר בבת-אחת בן רגע ממצב אחד למצב הפוך, הרי זה גילוי כי ענין זה נעשה במהלך בלתי טבעי, ולא כפי סדרי ההנהגה הרגילים אלא ע"י מעשה ה'. וכיון שהאדם עצמו הוא היוצא ממצרים נוצר עם שלם של עבדים - "הללו עבדי ה'".

מצה - "נהמא דמהימנותא"

נראה, שזו בעצם כוונת הגר"א בדבריו ש"החודש הזה לכם" הינו מצב של הכנה לתחיית-המתים, וכמו שכתב הרמב"ם דזכירת יציאת מצרים המונחת במצות תפילין מקדשת לא רק את המחשבה ואת ההכרה שבלב, אלא מביאה גם לשינוי כל עולם הרצונות הגשמיים שלו שהוא שינוי בעצם גוף האדם.

מטעם זה גם החיוב המוטל על האדם בפסח הוא לאכול מצה במשך שבעת ימים. ומובא בספרים שהענין בזה, כי הנה נפסק ברמב"ם [פ"ה מהל' שבועות ה"כ] "נשבע שלא יאכל כלום שבעת ימים וכו', מלקין אותו מיד משום שבועת שוא ויאכל בכל עת שירצה". כלומר, שאדם אינו יכול להתקיים ללא אוכל יותר משבוע ימים. וא"כ בפחות משבוע ניוון עדיין גופו גם ממאכלים שלפני הפסח, אבל מאחר שחיוב אכילת מצה הוא שבעת ימים, הרי שבשבוע זה אפילו חיי הגוף שלו תלויים לגמרי במצה שהיא כלשון חז"ל "נהמא דמהימנותא" - לחם האמונה. ואכן יש בדבר גם עבודה שבלב, אך עבודת הלב נחלקת בכל חושי האדם והרגשותיו.

שירת ההלל בליל פסח

זהו גם ביאור הדברים המובאים בר"ן בפרק ערבי פסחים שאין מברכין על הלל של ליל פסח, כי הלל זה הוא כאמירת שירה, ואין מברכים על שירה.



וביאור הדבר כמו שכתב הריטב"א בפסחים [ז' ע"ב], וז"ל: "וטעם זה שאמרו חז"ל לברך על המצוות עובר לעשייתן וכו', כי הברכות מעבודת הנפש, וראוי להקדים עבודת הנפש למעשה שהיא עבודת הגוף". ולכן מברכים על שאר מצוות שהינן עבודת הגוף. אבל הלל בליל פסח הוא בעצמותו עבודת הלב והנפש, ועל כן אין מברכין עליו. [וכבר כתב הב"י שמצוה שעיקרה בלב אין מברכין עליה].

"זכור את היום אשר יצאתם ממצרים"

אך כדי שאכן אמירת ההלל בליל פסח תהא בגדר עבודת הנפש נדרשת הכנה מיוחדת. והגר"ש וולבה התבטא פעם על המשגיח הגר"י לונשטיין זצ"ל שהוא היה "אחרון יוצאי מצרים" שהוא הכיר. ואכן המשגיח זצ"ל בעצמו התבטא כי נצרכת עבודה של חמישים שנה על ענין יציאת-מצרים כדי לדעת שאם חסרה עבודה של יום אחד כבר לא שייכים ליציאת-מצרים! כי מהלך חייו של המשגיח זצ"ל היה בנוי על האמת שהתגלתה ביצי"מ.

זו מדרגה עצומה לחיות כך כל רגע, אך בליל הסדר ישנה מ"ע מיוחדת. שהנה במנין המצוות להרמב"ם [מצוה קנ"ז] מובא בזה"ל: "לספר ביציאת מצרים בלילה הראשון של חג המצות שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא". וכבר הקשו, שהרי הרמב"ם בעצמו פסק בהל' קריאת-שמע [פ"א ה"ג] "ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה", כלומר שכל השנה ישנה מ"ע מדאורייתא להזכיר יציאת-מצרים, וא"כ מדוע במנין המצוות מנה הרמב"ם רק את החיוב בליל פסח.

על קושיה זו נאמרו תירוצים רבים, אך יסוד כל התירוצים הוא, כי עיקר המ"ע לזכור את יצי"מ הוא בליל-הסדר, והחיוב להזכיר זאת במשך השנה אף שגם הוא מדאורייתא, אך אי"ז מעיקר המצוה, אלא בגדר ענף ממצוה זו. מה ביאור הענין.

נראה שיסוד הענין פשוט. כאשר אדם חווה בעצמו חוויה מסויימת, באותה שעה הינו חי את הענין בכל מאודו. כשעובר זמן ובא להיזכר באותה חוויה, אין צורך לחזור על כל הסיפור ולחוות שנית בעצמותו את הענין, ודי במספר מילים להזכיר לו את אותה חוויה, וכבר כולו חי ומרגיש את אותו מאורע מרגש. אבל אם יאמרו את אותם מספר מילים לאדם אחר שלא חווה בעצמו את החוויה, לא יאמרו לו מילים אלו מאומה, ואף אינם מעניינים אותו כי אינו שייך לענין.

בליל פסח המצוה היא לספר ולא רק להזכיר יצי"מ [וכדברי הגר"ח הנודעים], כי באותה שעה על האדם להגיע למצב שהוא חווה את חווית היציאה ממצרים, ובמשך השנה כולה הוא רק מזכיר לעצמו את אותה יציאה שחוה בליל הסדר. לכן, בליל הסדר המצוה היא לספר את סיפור היציאה בפרוט ככל האפשר, ו"כל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח", ומלשון זו דייק הסבא מקלם זצ"ל שאין הכוונה שהמרבה בסיפור יצי"מ ישובח על מה שסיפר, אלא זו ראייה שאדם זה הוא אכן "משובח". כי מי שמתעניין בפרטי הסיפור שמספרים לו, סימן שהוא אכן שייך לענין.

ואכן על האדם לדעת כי הלימוד בעיון של סוגיית יצי"מ הינו חלק בלתי נפרד מההכנות לפסח, ויש לכלול אותו בתוך ההכנה של שאר מצוות החג.

טוב היה אילו יכלו אברכים לקבוע לעצמם זמנים מסוימים ללימוד ענין זה [ביחידות או בקבוצות], וכך יגיעו בהכנה הראויה לליל-הסדר. דבר זה גם נכלל בחיוב שאלה ודרישה שלפני הפסח שהוא כדי לשים אל לבו את ענין הפסח כמש"כ הריטב"א במגילה.

בהכנה הראויה נזכה להיות מיוצאי מצרים ומקבלי תורת ה', ונזכה כי ישמיענו ה' אחרית כראשית להיות לנו לאלוקים.

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

המצית דינים להג הפסח

הלכה למעשה על עניני הפסח על פי ספרי ראש המכון הגאון רבי שניאור זלמן רווח שליט"א

על פי בקשת הרב: בכל דבר שאיננו ברור כדי צרכו למעיין, נא לא לפסוק מן הכתוב בקיצור, אלא לאחר העיון במקורם של דברים [ציינו ליד הכותרות את המקור בשו"ת 'שש משור' וש"א"ס הרב].

ברכת האילנות ורשימת אילנות מורכבים + בדיקת חמץ בחצרות ובשטחים פתוחים + אישה מבוגרת אם יכולה להיעזר בעובדת הזרה בבדיקת חמץ + תענית בכורות כאשר אין אפשרות להגיע ולהיות יחד עם המסיים + הכשרת והגעלת כלי זכוכית וכיריים קרמיות ואינדוקציה + דין השיש החדשים 'למינם' ועוד, וכלים מחומרים חדשים + מוצרי קוסמטיקה, חומרי ניקוי וסיגריות - איסור חמץ בדברים שאינם למאכל אדם + רשימת מוצרים שאין לחוש לגביהם כלל לאיסור חמץ + כמון בפסח ואם יש שינוי לטובה + פטריות בפסח + בדין הקטנית ודין קטנית שהשתנתה [כגון האספרטיים - הממתיק שבקוקה קולה וירן] + האם קמח רגיל מן השוק הוא 'חמץ' + דיני היין הראוי למצוות ד' כוסות ולברכת הגפן + שיעורי המצוות לליל הסדר + מצה מקמח ללא גלוטן



♦ ברכת האילנות ♦

פרטי דינים

(שו"ת כתר מלוכה - או"ח סי' יח)

- א. ענף מנותק - אין לברך על ענף מנותק מן האילן, ולכן אין היתר להביא לפני חולה אל ביתו ענף מבלבל כדי שיברך עליו.
- ב. עצים - אפשר לכתחילה לברך ברכת האילנות על פרחים המלבלבים שבאילן הנטוע הן בעציץ נקוב ואפילו בעציץ שאינו נקוב.
- ג. גדולי מים - מותר לכתחילה לברך על פרחים של אילן הנטוע בעציץ מלא מים, ואין מגבלה של גדולי מים לענין ברכה זו, שאין הדיון שווה לברכה זו עם שאר הדינים הקשורים למצוות



התלויות בארץ או ברכת הנהנין, ודלא כמי שכתב שאין לברך על גידולי מים, דלענ"ד אין דבריו נכונים להלכה.

ד. אילנות שרואה מביתו - בשעת הצורך, כגון חולה או מבודד, מותר לו לכתחילה, לברך על אילנות מלבליים דרך חלון ביתו [ובתקופת הקורונה אף המלצנו להעביר עציצים אלו ברחבי העיר, על גבי רכב, ואנשים יוכלו לראות מן המרפסות או אף מן החלונות את הפרחים ולברך עליהם ברכת האילנות].

ה. ראייה פיזית - אם אינו רואה פיזית את האילנות עצמן, איננו יכול לברך על ראייה בשידור של אילן מלבלב, ואפילו לא בשידור חי.



אילנות ערלה

(חלקת השדה - ח"א סי' א, ח"ג ערלה סי' א, עץ השדה - פ"י סעי' מ)

מותר לברך ברכת האילנות על פריחת אילן שפירותיו ערלה, מחמת שברכת האילנות היא על כללות הבריאה, ועוד שאילנות אלו לא נעשו באיסור, והגם שיש החולקים, מכל מקום לדינא מותר לברך ללא חשש, כי הרי זמן ברכת האילנות היא כאשר הפרחים על העצים, ושלב זה הוא טרם שלב הסמדר שחל עליו איסור ערלה, וכן העיקר להלכה ולמעשה.



אילנות מורכבים

(תנובות שדה גליון 137 - מידע הלכתי)

א. נחלקו הפוסקים, אם מברכים ברכת שהחיינו [וכן ברכת האילנות] על פירות מורכבים, שדעת הלק"ט (חלק א סי' ס) שאין לברך, ודעת שו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' סג) שאפשר לברך, ובאמת רבו הפוסקים שאין לברך שהחיינו, וממילא הוא הדין לברכת האילנות, ויש מהפוסקים שכתבו שהגם שיש להחמיר בברכת שהחיינו מכל מקום אפשר להקל בברכת האילנות [מהר"ח הכהן בספרו ערב פסח דף כב ע"א], והאריך בכל זה מרן זצ"ל בשו"ת יביע אומר ח"ה או"ח סי' יט-כ, וכתב להכריע הלכה למעשה ששב ואל תעשה עדיף ולכתחילה אין לברך שהחיינו ולא ברכת האילנות על עצים מורכבים.

ב. ברור ופשוט שכל זה גם בזה"ז, כלומר למעשה באילנות גם בימינו ההרכבה נעשית בכל אילן, ואין מדובר שלוקחים ענף או גרעין מורכב, ושותלים או זורעים באדמה [שבכה"ג כבר מותר משום כלאים וממילא מותר גם לברך שהחיינו], אלא כל אילן מורכב בפני עצמו רוכב על גבי כנה עמידה כדי שיגדל ויצמח היטב. ומזה הטעם פסק מרן זיע"א ביבי"א שם, ובחזון עובדיה ה' פסח עמ' טו, שאע"פ שהרוצה לסמוך על המקילים אין למחות בידו. מ"מ הבא להימלך מורים לו שלא יברך, שספק ברכות להקל. ע"כ. כיון שכל זה רלוונטי גם בימינו וכנ"ל. ומכאן יש לתמוה על דברי ידידינו הגאון רבי אופיר מלכה שליט"א בספרו הליכות מועד (פרק א הערה כא) שכתב דצ"ל שמה שכתב מרן בחזו"ע שלא לברך היינו רק בהרכבה ראשונה אולם בימינו שרוב הפירות המורכבים מגיעים מעצים שנשתלו מגרעיני פרי שהיו מורכבים ממילא אין איסור. עכ"ד. ובמחילה מהדר"ג, אין המציאות כלל כדבריו,



ואין כל הבדל וגם היום כל מה שנהוג להרכיב אם זה מין במינו או מין בשאינו מינו, זה הרכבה בכל עץ ועץ שמרכיבים רוכב על כנה, כיון שבלי זה לא תהיה תועלת לגידול העץ, שהרי אין מטרת ההרכבה לשנות את הפרי, אלא המטרה שהעץ יהיה עמיד למחלות ושאר נזקים, ולצורך זה הוא זקוק לכנה חזקה שלעיתים היא מין בשאינו מינו. ולכן ברור ופשוט שדין זה קיים ועומד גם בזמנינו וכל שהוא ידוע שהוא מורכב כגון האגסים בימינו שרובם מורכבים על חבוש, יש להימנע ולא לברך עליו ברכת שהחיינו ולא ברכת האילנות.

ג. ואמנם כל זה באילנות שוודאי מורכבים באיסור, אולם אם יש ספק אם זה מורכב בכלל, או שיש ספק לגבי איסור הרכבתם [כלומר ספק אם הרוכב והכנה הם מאותו מין] וכן אם יש ספק האם העץ שלפנינו הוא מורכב במינו או שלא במינו [כגון שיש כמה סוגי כנות וחלקם מותרים וחלקם אסורים], לכאורה בכהאי גוונא יהיה מותר לברך שהחיינו והוא הדין ברכת האילנות. כיון שיש כאן כמה ספיקות, ספק אם מורכב או לאו, ואם מורכב ספק שמא מורכב על מינו, ואם תאמר שאינו מורכב על מינו שמא הלכתית חשיב כמינו כגון בפירות הדר [ראה להלן] ואם תאמר שזה ודאי מורכב באינו מינו, עדיין שמא העיקר להלכה כדעת המתירים לברך גם כאשר זה ודאי מורכב באיסור. וכן הכריע לענין שהחיינו מרן זצוק"ל בשו"ת יבי"א (ראה בס"י שם שם באות ג, וראה במילואים ליבי"א שם עמ' שמח).

רשימה חלקית של האילנות המצויים

שם הצמח	הרכבתו	שם הצמח	הרכבתו
אבוקדו	ללא הרכבה אסורה	מנגו	ללא הרכבה אסורה
אגוז מלך	ללא הרכבה אסורה	משמש	יש במינו ויש בשאינו מינו
אגסים	הרוב המוחלט מורכב על חבוש שאינו מינו	פומלה	יש במינו ויש ספק מינו
אנונה	ללא הרכבה אסורה	פיטאיה	ללא הרכבה
אפרסק/נקטרינה	יש הרכבות מותרות, ויש אסורות ויש בספק	צבר	ללא הרכבה
אפרסמון	ללא הרכבה אסורה	קומקוואט	יש במינו ויש ספק מינו
אשכוליות	יש במינו ויש ספק מינו	קליפים	יש במינו ויש ספק מינו
אתרוג	הכשר לברכה אינו מורכב, והאחר בספק מינו	רימון	ללא הרכבה אסורה
גפן	ללא הרכבה אסורה	שזיף	יש הרכבות מותרות, ויש אסורות ויש בספק
דובדבן	יש במינו ויש ספק מינו	שסק	בדרך כלל מין במינו
זית	ללא הרכבה אסורה	שקד	יש הרכבות מין במינו, ויש שאינו במינו אך מותרות, ויש אסורות.
חבוש	ללא הרכבה אסורה	תאנה	ללא הרכבה אסורה
חרוב	ללא הרכבה אסורה	תמר	ללא הרכבה
ליטשי	ללא הרכבה אסורה	תפוז	על חושש המנהג להתיר והשאר ספק מינו
לימון	יש במינו ויש בספק מינו	תפוח	בדרך כלל מין במינו

♦ בדיקת חמץ ♦

בדיקת חמץ בחצרות ובשטחים פתוחים והמסתעף לדיני אכסדרה, גגות הבתים ועוד

(שו"ת שש משור ח"ג – אר"ח סי' טז)

גגות ושטחים ישרים בתוך הבית:

- א. גג משופע פטור מבדיקה מחמת אופיו שלא נוח להשתמש בו.
- ב. גג ישר, אף אם אוכלים בו חמץ, מעיקר הדין דינו כחצר ופטור מבדיקה מחמת העורבים שנמצאים שם, ואולם בתנאים שחצר חייבת גם שם חייב. ובפנים הבאנו שכן דעתם של ראשונים רבים, להוציא רש"י שנראה מדבריו לחייב בגג ישר. אולם בפנים ביארנו את רש"י באופן שגם הוא לא חולק בזה. ומכאן תמהנו על פסק המשנה ברורה, לחייב בדיקה בגג ישר על סמך דברי רש"י כאשר כולם כאחד ענו ואמרו שלא כדברי רש"י.
- ג. באופנים שצריך לבדוק את הגג, אופן הבדיקה יהיה שווה לאופן בדיקת החצר אם לאורה או לאור הנר, ולכתחילה במושגי ומניינו שמקומות הללו, מרוצפים ונוחים לבדיקה, נכון לכתחילה לבדוקה לאור הנר באור לארבעה עשר. ואם לא בדקם בודקם לכתחילה ביום ארבעה עשר לאור החמה, ונראה דאפשר לכתחילה להקל לבדוק לאור החמה בלא תוספת נר בגג, כמו שכתבנו לגבי אכסדרה, וכהכרעת המשנ"ב והבא"ח. להוציא החורים שיש לבדוקם לאור הנר או הפנס.
- ד. גג השווה בתוך הבית, כגון הנקרא בידם או כיו"ב, כתב הערוה"ש, ז'אפילו אם היה גג כזה בתוך הבית כגון מגדל שגגו משופע א"צ בדיקה אבל כשגגו שווה צריך בדיקה אף על פי שגבוהים הרבה מפני שבבית כמה פעמים עומדים על הכסא ומשתמשים שם וכן נ"ל אצלינו על הגג השווה שתחת הגג המשופע שקורין בויד"ים ועולין בו בסולם אם משתמשין בו לפרקים בכל השנה תשמישים הרבה צריך בדיקה ואם לאו א"צ בדיקה'.

חצר:

- א. חצר אין צריך לבדוק, מחמת העורבים הנכנסים אליה. ובגמרא לא מצאנו חילוק היכן בחצר. אולם הרמב"ם הדגיש שהפטור הוא רק על אמצע החצר. וכ"כ הסמ"ג, הסמ"ק, המהרי"ל, המהרי"ו ועוד. ומאידך הרי"ף, הטור וי"א שכ"ד רש"י והראב"ן שהחצר פטורה בלא חילוק. ובדעת הרמב"ם הנ"ל: י"א שכוונת הרמב"ם למעט הצדדים, וי"א שהכוונה למעט החורים שבצדדים, שאין עורבים מגיעים לשם. וי"א שגם לחורים אלו נכנסים בע"ח ומקננים שם. ולכן הכל פטור.
- ב. ובתשובה כתבנו שהעיקר להלכה, שגם צדדי החצר דינם כחצר ופטורים מן הבדיקה, ורק חורים שבצדדים חייבים בבדיקת חמץ. וכדעת הרמב"ם כן פסק מרן השו"ע, וכתב המשנ"ב שאין הכוונה למעוטי צדדים, אלא לאפוקי חורים שבחצר.
- ג. אם יש בחצר גם בעלי חיים שמחטטים בחורים, כגון הכלבים והחזירים והחתולים, שמחפשים את מזונם, ואף מסייעים לחפור ברגליהם כדי להוציא את מזונם, לכאורה יהיה פטור מבדיקה גם בחורים [ראה ערוה"ש סי' תלג סעי' ז].

- ד. כתב בספר האגודה שכל הפטור של 'חצר' הוא בספק חמץ ולא בוודאי חמץ, כי בוודאי חמץ חייב לבער. וכ"כ המהרי"ו. והגם שרבינו הרמב"ם לא כתב מזה מאום, אפשר לומר שהוא כתב על חובת בדיקה, והם דיברו על כך שאם הגיע הזמן ועדיין נשאר, יש חובת בייעור.
- ה. בשולחן ערוך הזכיר דין זה בדיני הבדיקה, ולכאורה מוכרח מדבריו, שבוודאי חמץ חייב בדיקה גם בחצר וכיו"ב. וכן נראה שהבין הרמ"א בדבריו. ולכן הקשה מסי' תמה ששם מרן התיר להשליך חמץ לפני זמן איסורו במקום שהעופות מצויים. והב"ח כתב ליישב סתירה זו, ששם מדובר בהשלכה לחצר הפקר או חצר השותפים, וכאן מדובר בחצר פרטית. ורבים מהאחרונים הסכימו עם החילוק הזה, להוציא את חצר השותפים שרוה"פ חלקו על הב"ח וסוברים שדינה כחצר פרטית, ורק למקום הפקר שאני. [ושם אם ימצאה אחר זמן איסורו, יש אומרים דלא איכפת לך וכ"פ המשנ"ב כדעת אחרונים אלו, אמנם ציינתי שם שאין כן דעת מרן השו"ע בסי' תמ"ה, אלא שחייב לשורפו].
- ו. יש מהאחרונים שלמדו גם בדעת השו"ע שבוודאי חמץ השינוי הוא רק לגבי חובת בייעור, אולם לא לגבי חובת בדיקה ולכן מותר להניח לפני זמן האיסור חמץ בחצר לטובת העורבים, ורק אם נשאר לאחר זמן האיסור צריך לבער. וכדעה זו כ"כ החו"י, הלבוש, המג"א ועוד. ויש אחרונים שחלקו וחייבו גם בדיקה בוודאי חמץ, וכ"כ הב"ח, וכ"כ בא"ר בשם ספר אמרכל, ועוד, וכ"פ להלכה במשנ"ב.
- ז. בהגדרה של ודאי חמץ, הב"ח כתב שזה במקום שרגילים לאכול שם כל השנה. וכך הבאנו משם רעק"א שכתב על החצרות שבירושלים. והמג"א כתב שהיינו אם אכל חמץ סמוך לפסח, שזה שלושים יום קרוב לפסח. ובמקור חיים כתב שהכוונה רק אם אכל בליל בדיקת חמץ, אבל אם אכל לפני"כ אפילו בתוך שלושים יום לא נחשב ודאי חמץ אלא ספק.
- ח. אם עשו פעולות מסוימות להסיר האוכל, נחשב הדבר רק ספק חמץ, וכגון אם רגילים לכבד את החצירות ולטאטא אותם, ולנקותם. ולכן גם בגגות, ובמרפסות פתוחות לחלוטין מצד אחד [אכסדרה, גם אם יש שלש דפנות ותקרה, אבל המקום פתוח בצד אחד שיש שמש מרובה, ובעלי חיים נכנסים ויוצאים מהמרפסת], הגם שהדרך לאכול שם, אולם כיון שעוברים ניקוי, אין זה אלא כספק חמץ, ופטור מבדיקה על סמך בעלי כנף הנמצאים שם. ומכל מקום אם יש חורים ופינות יבדוק שם לאור הנר בליל י"ד [ראה להלן]. וכ"ז דלא כמש"כ בשו"ת קנין תורה, והב"ד להלכה בפסקי תשובות, שחייבים במרפסות אלו כי רגילים לאכול שם, וביארנו בפנים.
- ט. פשטות הסוגיא בבבלי, שאכסדרה נבדקת לכתחילה לאורה כלומר ביום, וגם כאשר יש ארובה או חלון [ללא זכוכית, ובפנים הבאנו שבזכוכית החלקות והשקופות של ימינו כתב המהרש"ם שאפשר להקל], ממול אותו מקום נבדק לאורה, אולם לצדדים לא, ושם חייב לאור הנר. ומפשטות הירושלמי, נראה שלכתחילה בודק בלילה גם במקום אורה, וגם כשבדוק ביום עושה זאת לאור הנר. עוד הסתפק הירושלמי אם בתי כנסיות שאורם רב, בודק לאור החמה או לאור הנר [ובפשטות לא פשט הירושלמי הספק, ויש אומרים שפשט עם הספק הבא]. ועוד הסתפק הירושלמי על חצירות שהיו אוכלים תרומה ובודקים כל יום מהנותר, והשיב הירושלמי לבודק לאור הנר כדי לא לחלק בין בייעור לבייעור, לכן גם חצר זו חייבת בבדיקה כדי לא לחלק. וכאמור יש אומרים שכך נפשט גם בבית הכנסת שבכדי שלא לחלק יהיה חייב בדיקה לאור הנר.
- י. בבתי כנסת הבאנו שמשמע שהיה מנהג קדום של הגבאים לבודק ביום י"ד מחמת החשש של הבאת החמץ על ידי תינוקות, ולכן נהגו לבודק לאור היום, ויש שהקילו מאד בבדיקה זו, ויש שהסתפקו רק בכיבוד בית הכנסת, אולם למעשה, חייב לבודק כדת וכדין וכמו שפסק מרן השו"ע, וי"א שיברכו על בדיקה זו, ויש שפטרו, ויש שכתבו שלמעשה הגבאי יכוון בביתו על

הבדיקה של בית הכנסת [ובפנים השארנו בצ"ע מה שצירף מרן זצ"ל בחזו"ע את האומרים שהאיבעיא בירושלמי על בתי כנסת לא נפשטה, שהרי הירושלמי לא הסתפק אם חייב או פטור, אלא הסתפק אם חייב לאור הנר או אפשר לאור חמה, אך פשוט שחייב בבדיקה, וממילא לא חזי לאיצטרופי דעות אלו, וצ"ע].

יא. יש מן הראשונים דס"ל דלכתחילה בודק אכסדרה וכיו"ב ביום וללא נר. ורבינו הרמב"ם כותב לשון של דיעבד דמהני, והכי ס"ל לרוב נו"כ הרמב"ם, אולם הלח"מ ס"ל שגם לרמב"ם שרי לכתחילה, ולשונו לאו דווקא. אלא שאין כן פשטות לשונו, וכ"כ המעשה רקח, ובמרכבת המשנה (אלפאנדר) שלכתחילה יבדוק בלילה, ואם לא בדק, או לכתחילה ביום בודק לאור החמה. ורבינו הטור כתב שלא יבדוק לאור החמה, אלא בלילה ואם לא בדק בודק ביום לאור הנר, ומיהו אכסדרה בודק לאורה. ומרן בב"י והב"ח הביאו דיעות הראשונים בזה, לדעת רש"י והרי"ף אף ביום י"ג יכול לבדוק באכסדרה לאור החמה אפילו לכתחלה ולדעת הרמב"ם אפילו ביום י"ד לכתחלה לא יבדוק אלא לאור הנר וכן מבואר בסמ"ג וסמ"ק ועיי"ש, ולדעת רבינו ירוחם וכנראה שהיא דעת הרא"ש דוקא בי"ג לא יבדוק אבל בי"ד יכול לבדוק אפילו לכתחלה לאור החמה ומשמע לי דבי"ג אפילו בדקה לאור היום צריך לחזור ולבדוק בלילה לדעת הרא"ש ורבינו ירוחם. ולהלכה כבר כתב המרדכי דמפורש בירושלמי שגם במקום שאורו רב כגון אכסדרה ובתי"כ, צריך לבדוק בליל י"ד, שלא לחלק בין ביעור לביעור. ובדעת הרז"ה הבאנו כמה דרכים לבאר דעתו אם כדברי הב"י וכפי שהבין הרמב"ן, או כדברי הב"ח, וכ"כ בספר צרור חיים, יעוי' בפנים.

יב. מרן השולחן ערוך מחד פסק כטור, שלא יבדוק לאור חמה, ואם נאלץ לבדוק ביום יבדוק לאור הנר. ובאכסדרה כתב כלשון הרמב"ם שרק בדיעבד אם בדק מהני. והבאנו דיעות רבותינו האחרונים בזה להלכה, והבאנו הכרעת הפוסקים שהבודק ביום י"ג, יחזור ויבדוק בליל י"ד. אלא אם זה אכסדרה שנבדקה לאור החמה, שאין צריך לחזור ולבדוק. ובאכסדרה לכתחילה בודק אור לי"ד, ואם לא בדק יבדוק שחרית של י"ד מוקדם, ואין צריך באכסדרה לאור הנר. וכ"כ הבא"ח להלכה, וזה דלא כדעת הרחיד"א בברכ"י שכתב לדייק מלשון השו"ע לבדוק לאור הנר גם באכסדרה. ובפנים התשובה ביארנו שאפשר לדחות האי חששא דלא פלוג במקרה של אכסדרה ולהבדיל בתוך בתים.

יג. למרות כל האמור לעיל, לעניות דעתי הדין נכון ואמת ויש לנהוג כך לכתחילה, גם באכסדרה, ובגנות, ומרפסות פתוחות, שהם מרוצפות ונוחות לבדיקה, ובימינו גם מוארות. אולם בגינות וחצריות חשוכות, שם המקומות לא מרוצפים בדרך כלל, וחשוכים לחלוטין, ותועלת הנר הקטן שם מיזערית, ורוב עיסוקו של הבודק יהיה שלא ליפול לבורות, או להיפגש עם בע"ח, ולא בבדיקת החמץ. לעניות דעתי אדרבה נכון יותר לבדוק את החמץ לאור יום ואור החמה, ואז הבדיקה תיעשה בנחת, והן אמת שאם יש חורים או צדדים מכוסים, שם יבדוק לאור הנר או הפנס [שבחוץ הוא נוח יותר שלא יכבה כל העת], ובכעין זה נראה שאפשר לנהוג כך לכתחילה ואפשר דעדיף לעשות כן מאשר לבדוק באור לי"ד, שמסתמא הבדיקה לא תוכל להיעשות כדבעי. ובפרט דחזי לאיצטרופי כל מה שכתבנו בפנים על עצם הפטור של חצר כמבואר בפנים. וק"ו בהצטרף דעות המתירים לכתחילה לבדוק לאור החמה את האכסדרה והחצר שהיא כמותה כך הוא הנלענ"ד.



אישה מבוגרת אם יכולה להיעזר בעוברת הזרה בבדיקת חמץ

(שו"ת שש משור ח"ג – או"ח סי' יא)

אם יש באפשרותה להתנייד בבית עם כסא גלגלים, אז הנכון הוא, שהיא תברך את הברכה, ותתחיל את הבדיקה במקום אחד המתאים לה לבדוק למרות המגבלה, כגון באחת מהמגירות, ואז תעביר את הנר לגויה, ותתנייד עמה ותעקוב אחריה כל זמן שהיא בודקת כפי הנצרך בכל המקומות שחייבים בדיקה. גם היא תבדוק עמה בעיניה בכל המקומות ככל שהיא יכולה ומצליחה לבדוק. בתום הבדיקה תאמר את נוסח הביטול של 'כל חמירא' המוטל על בעל החמץ.



• תענית בכורות •

תענית בכורות כאשר אין אפשרות להגיע ולהיות יחד עם המסיים

(שו"ת שש משור ח"ג – או"ח סי' י)

גם אדם חולה וכיו"ב שאין באפשרותו להגיע לבית הכנסת לשמוע סיום המסכת, ישתדל לכל הפחות לסיים מסכת ואפילו מהקטנות שבתלמוד בבלי כגון מסכת תמיד או מסכת הוריות וכיו"ב. ואם לא עלה בידו, ישתדל לסיים מסכת משניות עם רע"ב ועיקר תוס' יו"ט [לפחות בחלקו], ובכך יפטור עצמו מן התענית.

בשעת הדחק גדולה שאין לו כל אפשרות לסיים או להשתתף בסיום, נראה להתיר לו להשתתף בשמיעת הסיום דרך הטלפון, ואף שאין הדבר לכתחילה, מכל מקום בשעה דחוקה זו, ועוד בזמן מגיפה שראוי שלא לצום כלל, יכול לצאת ידי חובה בזה ולפטור עצמו מן התענית ובתנאים הבאים:

- א. ישלח מזונות או כיו"ב לבית המסיים או ישלם עליהם.
- ב. בזמן הסיום, ישמע היטב וישתדל להבין את הסיום ואת הנאמר שם.
- ג. בשעה ששומע דרך הטלפון את הסיום, ישמע גם את הד"ת הנאמרים יחד עם הסיום וגם השירה והזמרה בסעודת הסיום.
- ד. אם אפשר, יביאו לו לטעום ממה שהיה בסעודת הסיום ואם לאו יאכל קזית בביתו ממה שמונח לפניו.



• הכשרת והגעלת בלים לפסח •

דינם של כלי זכוכית בימינו, אם השתנה משהו מפני שאר המדכיבים שבהם ודין הזכוכית הקדמית, ואופן הכשרת כידיים קדמיות ואינדוקציה

(שו"ת שש משור ח"ג – או"ח סי' יד)

א. כלי זכוכית דעת רוב מניין ורוב בנין מן הפוסקים הראשונים והאחרונים כפשטות דברי האדר"ב שאינם בולעים ואינם פולטים [ובתשובה ביארנו אם הכוונה שאין בליעה כלל או מעט כן,

יעו"ש]. ויש מרבתינו הראשונים שסוברים שכיון שברייתו מן החול דינו כחרס, ויש שכתבו להסתפק מה דינו.

ב. הכרעת מרן השולחן ערוך, כדעת רוב הראשונים, ולכן גם אם השתמשו בחמין דינו בהדחה ושיטיפה היטב ומותר הוא בשימוש בפסח. ורבינו הרמ"א כתב שיש מחמירין וכן המנהג באשכנז. וכתבו רוב ככל הפוסקים שדעת הרמ"א מעיקר הדין כמתירים, ורק שדעתו לחומרא כדעת האוסרים [י"א שרק לגבי פסח החמיר]. אמנם בדיעבד מותר גם לבני אשכנז [כ"כ הט"ז וכן הדין גם בחמין (פמ"ג בדעת הט"ז)].

ג. מנהג רוב עדות הספרדים בכל המקומות, כדעת מרן השו"ע ומשתמשים בכלי זכוכית בפסח לאחר שטיפה, הגם שהשתמשו בהם בחמין בפסח. ויש מי שנהג להחמיר וחיבב להכשירם לפסח [כ"כ הבא"ח שמנהג בגדל]. מאידך המנהג הנפוץ בכל ארצות אשכנז, שלא להשתמש בכלי זכוכית בפסח, ואין לשנות מן המנהג כלל.

ד. הרכיבים של כלי הזכוכית בימינו, הגם שיש בהם תוספים, אין בתוספים הללו ממש, וביארנו בתשובה בפנים את כל הסוגים, וכולם מינרלים מן החול ויש מן הסידי ויש מן האבנים, וכולם נטחנים כאבקה גמורה, ומהם עושים החול. וכולם ניתכים וחוזרים לברייתם, ודינם כזכוכית רגילה. ועוד שבכל גוונא הרוב המוחלט הוא מן החול, ובכל גוונא אזלינן בתר רוב חומר, וכדברי התבואות שמ"ש (שפירא), רב פעלים, אור לציון ועוד. ובעיקר שנתברר בבדיקות מעבדה של כלי זכוכית שנאספו במאות השנים האחרונות, שכמעט כל החומרים המוספים שיש היום, כגון אלומינה, ועוד, היו גם בזכוכיות אז. ועל כן הדין לא אז ממקומו.

ה. כלי זכוכית עמידים כגון פיירקס, יש בהם אותם רכיבים של זכוכית רגילה, כאשר מתווסף אליהם חומר נוסף (בורון) שגם הוא איננו מחרס או מעופרת, וגם בזכוכית זו הסיליקאט [החול] הוא הרוב המוחלט. כך שאין דינם משתנה. ולדעת הספרדים מותרים בשימוש לאחר שטיפה והדחה. ובזכוכית זו הלכה ולמעשה גם מן הספרדים שהחמירו וכן גם למנהג בני אשכנז, מותר בהגעלה, וכ"כ רה"פ מחכמי אשכנז וכ"פ מרן הגריש"א גם לגבי פסח [ודלא כמו שכתב המגיה בספר קובץ תשובות לגריש"א], ועל כן להלכה יגעיל כלים אלו ויוכל להשתמש בהם לפסח. וטוב להגעיל ג' פעמים [יעו"ש בפנים התשובה הטעם לדבר].

ו. זכוכית קרמית, ב"ה לאחר שנתבררו רכיבי הזכוכית של רוב החברות הגדולות המייצרות זאת בעולם, מתברר שגם כאן רוב החומר הוא הסיליקאט [החול], ושאר החומרים כשאר הזכוכיות, ובתוספות קטנות של חומרים מינרלים נוספים. ועל כן להלכה כלים העשויים מזכוכית זו, דינם כשאר כלים העשויים מזכוכית רגילה ובלי שינוי כלל. וגם זכוכית זו מותרת לכתחילה לאחר שטיפה והדחה לבני ספרד. ולאחר הגעלה מותר להשתמש בה גם למנהג בני אשכנז.

ז. כיריים קרמיות או כיריים אינדוקציה, פלטת הזכוכית שהיא עשויה מזכוכית קרמית, מותרת לכתחילה בשימוש לאחר שטיפה והדחה היטב לדעת הספרדים וכשאר כלי זכוכית. ואילו לדעת בני ספרד שהחמירו בכלי זכוכית ולדעת בני אשכנז חייבת בהכשרה קודם השימוש בה לפסח.

ח. אופן ההכשרה של כיריים אלו למנהג אשכנז, לכתחילה כמו חומרת הרמ"א שיש לעשות ליבון קל לחצובה, והוא בהדלקת כל הכיריים לחומם הגבוה ובעוצמה הגבוהה, ולאחר שהגיע לטמפ', מכבהו ובכך תם הכשרו לכתחילה לפסח. ובאינדוקציה שאי אפשר לחממו ללא סיר, לאחר הניקוי והשטיפה, ייבש היטב שלא יהיה כל רטיבות כלל. וישים את הסיר הרחב ביותר שלו בכל המקומות וילבן תחתיו עד שיהיה לו ברור שכל המשטח הגיע לחומו הגבוה. את קצוות המשטחים שהם קרים, ויש חשש שנפל שם גוש חמץ כמו פתיתים, יכשיר לכתחילה בעירווי של

מים רותחים עם אבן או ברזל מלובן, ואין לחוש לפיצוץ בזכוכית זו שיכולה להגיע לחום גבוה בלי שתפוצץ.



הכשר כלים מחומרים חדשים כגון שיש 'LAMINAM' [למינמ'] ועוד ודין כלי המתכות החדשים אם יש מקום להקל לגבי בליעתם

(שו"ת שש משור - ח"ד העתיד לצאת א"ח, ובמאמר המופיע בחוברת זו)

- כל האותיות המופיעות בסיכום ניתן לראותם במקור במאמר בהמשך חוברת זו-

א. כלי מתכת - כלים שמיוצרים ממתכת צריך להכשירם לפסח לאחר שהשתמש בהם בחמץ חמין, ומועילה בהם הגעלה והכשרה, ובכלל זה הכלים הבאים: זהב, כסף, נחושת, ברזל, בדיל ועופרת (אות א). אלומיניום ונירוסטה וכלל סוגי מתכת חדשים (הרי הם ככל כלי מתכת שדינם בהגעלה, וראה בפנים שהארכנו שהדין כן אע"פ שמחמת העיבוד בימינו וסוגי המתכות השונים אינו בולע כ"כ בימינו כמו בזמנים הקדומים. אמנם ציינו שאפשר ובמקום הפסד מרובה ובצירוף ספיקות נוספים אפשר וניתן לצרף סברא זאת) (אות כז).

ב. כלים נוספים שדינם בהכשרה והגעלה (כמו כלי מתכות): כלי עץ (אות ד'). כלי אימאילי כפי הידוע אופן יצורם כיום (אות יד). כלי אבן [ע"פ הכרעת הרמב"ם וטושו"ע] (אות כט). כלי אבן העשוויים משחיקת אבנים קטנות - הארכנו בזה בפנים ובמה שדנו הפוסקים האם מועילה בזה הגעלה, וכתבנו שהלכה למעשה דינם כשאר כלי אבן ומועיל להם הגעלה (אות ל). כלי פלסטיק, ניילון, גומי וסיליקון - ראה אות כא מה שהבאנו שנחלקו מחכמי דורינו בזה, ויש שהחמירו בפסח והקלו בשאר ימות השנה, והלכה למעשה כתבנו שאפשר להכשירם ולהגעילם לפי השימוש בהם. ועוד ראה מה שכתבנו באות יד לגבי כלי מתכת המצופים טפלון אם יש לחוש שדין הציפוי כדין הפלסטיק, יעוי"ש.

ג. כלי חרס - כלים העשוויים מחרס אמרה התורה הקדושה שלא מועיל בהם הגעלה. בכלל זה הכלים הבאים: חרס מצופה זכוכית [אפילו לדעת השו"ע להלן שכלי זכוכית שלם לא בולע] (אות י). חרס מצופה עופרת [מתכת] - הכרעת המשנ"ב והכף החיים להמיר בזה שלא מועילה בהם הגעלה (אות ט). כלי פורצלן - לפי תהליך יצורם בימינו וכפי שביארנו בפנים התשובה הם בכלל כלי חרס שלא מועילה בהם הגעלה (אות טו). כלי ציני (אות יז).

ד. כלים נוספים - כלי עור ביארנו באות יח שמועיל להם הגעלה. כלי עץ המצופים בצבע וסממנים - מובא בפוסקים שלא מועילה בזה הגעלה, ויש לדרוך לפי המציאות בימינו, ומ"מ אם מרוח רק לק וחומר מבריק נראה שניתן להגעילו. כלי עצם [אות ה]. כלי קרן [אות ז]. כלי גללים [אות ח]. כלים מצופים שעווה [אות יג]. כלי צרף [אות כ]. כלים העשוויים מפברגלס [אות כו].

ה. כלי זכוכית - נחלקו הראשונים, אם דינם ככלי חרס דלא מהניא להם הגעלה או שאינם בולעים כלל מחמת אופי החומר של הכלי. והכרעת השו"ע שאין צריך להגעילם והכרעת הרמ"א שלא מועילה בהם הגעלה [דין זה ממקורותיו ביארנו בהרחבה בספר 'שש משור' ח"ג, או"ח סי' יד אות א]. בכלל זה הכלים הבאים: כלי זכוכית קרמית (ביארנו באות כד שהיא ממש זכוכית רגילה, ואין בה כל תוספת שמשנה את החומר הרגיל של הזכוכית, וראה בתשובה בשש משור שם). כלי קריסטל

אות (כה). כלים ממתכת מצופים זכוכית (באות יא כתבנו שדין כלי זה תלוי במחלוקת הגד). כלי זכוכית פיירקס ודורלקס [ויש שמחמירים בהם לפי הספרדים להצריכם הגעלה ויש שמקילים בהם לפי האשכנזים שמועילה הגעלה וראה בפנים באות כג].

1. כלים המעורבים בהם סוגי חומרים שונים הולכים אחר הרוב - בין תערובת חומרים במהות הכלי [כגון: קריסטל עם עופרת], ובין בדברים וחומרים שונים המיועדים להקשות וכדומה, וכפי שבארנו בפנים התשובה (אות כח).

2. שיש - השיש מהחומרים הבאים הרי הוא כלי אבנים שהתבאר דינום (בסיכום באות ב') שמועילה בהם הגעלה: שיש חברון, שיש גרניט [אפילו שממלאים החריצים בחומרים שונים], שיש קיסר [ואף למחמירים באבנים שחוקות, בזה מועילה הגעלה כפי שבארתי בפנים], וכן כל סוגי השיש המיוצרים מאבן (אות לא).

שיש מהחומרים הבאים הרי הוא כלי חרס שלא מועילה בהם הגעלה כלל: גרניט פורצלן. למינם, דקטון - סוגי שיש חדשים בשנים האחרונות שתאירנו בפנים את שיטת יצורם, ודינם ככלי חרס שלא מועילה בהם הגעלה (אות לב).

3. כיסויי שיש לפסח - סוגי השיש אשר עשויים מאבן ומכשירים אותם לפסח מעיקר הדין אין צריך לכסותם. והנה כיון שלפי האשכנזים צריך בדווקא הגעלה עם ברזל או אבן מלובנת [מפני שחוששים גם למיעוט השימוש], ומאחר ויש סוגי שיש כמו שיש קיסר שלא מומלץ לעשות זאת ע"פ הוראות היצרנים, לכן המנהג אצל האשכנזים לכסות תמיד לאחר הכשרה של עירו מכלי ראשון, וכן נהגו רבים גם בקהילות הספרדים משום חומרא של פסח (אות לג).

סוגי השיש אשר עשויים מחרס שלא ניתן להכשירם יש להקפיד על הכיסוי מעיקר הדין [ואין להקל מצד מה שעיינינו ראות שאינו בולע] (אות לה). וכל סוגי הכיסויים מועילים, כגון: פח, פי וי סי, פוליגל, טפט ונייר כסף [וכתבנו להמליץ על כיסוי טפט הנדבק לשיש כיון שלא נכנסים מתחתיו מים כלל] (אות כד).



♦ מוצרי קוסמטיקה, חומרי ניקוי וסיגריות ♦

דיני איסור חמץ בדברים שאינם למאכל אדם

(שו"ת שש משור ח"ב - אור"ח סי' יא)

א. אכילת חמץ גמור שנפסל מאכילת אדם:

אסור לאוכלו בפסח מדרבנן משום "אחשביה", היינו מחמת שבשעה שאוכלו מחשיבו כדבר מאכל. דבר זה מוסכם מכל הפוסקים, וכן נפסק ברמב"ם ובשו"ע.

ב. הנאת חמץ גמור שנפסל מאכילת אדם:

מותר ליהנות ממנו בפסח בהיותו בתערובת, ולא שייך "אחשביה" אלא באכילה ולא בהנאה, כמו שפסקו המגן אברהם, שו"ע הגר"ז והמשנ"ב. ואין דינו דומה לחמץ בעין כגון הפת שעייפשה, שאם נפסל רק מאכילת אדם חייב לבערו לדעת רוב הפוסקים ובראשם הרי"ף והרא"ש ומשמעות



הרמב"ם (מלבד הרא"ה שהתיר) - כמו שביארו הגר"ח הלוי והחזו"א שבתערובת חמץ שאינה ראויה למאכל אדם בטלה צורת חמץ שלו, וכן נמוח וא"א לחמץ בו.

ג. אכילת חמץ גמור שנפסל מאכילת כלב:

נחלקו בזה הפוסקים, לדעת הרא"ש ורבינו ירוחם ובעל תרומת הדשן וסיעתם הוא אסור באכילה, משום שגם בזה ה"ה מחשיב את האוכל כדבר מאכל; אך לדעת הר"ן ובעל המאור (וכן יש לדקדק בדברי הרמב"ם) הוי כעפר בעלמא ומותר אף לאכלו. ורבינו מנוח כתב דלא אמרינן בזה שכיון שאכל אחשביה ועבר על איסור, במקום שנעשה עפר ואפר ממש, ואין שום תועלת במחשבתו, ועוד האריך בזה מו"ר הג"ר שמ"ע שליט"א בתשובתו הנז' לעיל.

ד. תערובת חמץ נוקשה:

חמץ נוקשה שנתערב קודם פסח ואינו ראוי למאכל אדם, מותר לאוכלו בפסח. בהגדרת חמץ נוקשה מצויים הרבה מסוגי המרכיבים בתעשייה הנעשים מתערובת חמץ, ובהם עמילן ומוצריו, כיון שבתהליך לפני ההחמצה מפרידים כבר את הגלוטן, ואין המוצר יכול לבוא יותר לידי החמצה ובודאי לא לידי גמר חימוץ, ולכל היותר הם חמץ נוקשה. אלא שבדרך כלל לבדם הם ראויים לאכילה, ואילו בתערובות באופן שאינם ראויים לאכילה, הם מותרים בפסח.

ה. מזון לדגים:

לאור האמור לעיל ס"ב שתערובת חמץ שנפסלה למאכל אדם מותרת בהנאה, יש להתיר השימוש במזון לדגים (ולא של בע"ח אחרים), וכן הורו מרן הגר"ע ומורינו הגרב"צ אבא שאול.

ו. רעל עכברים:

יש לדון האם מותר לקיים וליהנות מחמץ גמור שנפסל מאכילת אדם, כאשר החמץ עצמו עודנו ראוי למאכל אלא שמעורב בדבר שא"א לאכול כלל וכ"ש דברים מסוכנים, כגון סם המות שברעל עכברים. ולאור דברי הגר"ח הלוי נמצא שעצם הייחוד למירי דלאו לאכילה הוי כנפסד החמץ מאכילה ממש, וכן הורו גדולי פוסקי דורנו ובהם הגרב"צ אבא שאול והגר"ן קרליץ. וכן בכל דבר שייחדו לשימוש שאינו מאכל, אין אנו אומרים שכיון שיכול לחזור ולהפריד החמץ במעבדה או בחומרים מסוימים אין זה נחשב פגום, ודלא כמי שהחמיר בזה.

ז. תרופות וכדורים:

בחזו"א ובשו"ת יחזה דעת מבואר שאין שייך בחולה "אחשביה", מפני שדעתו על הסמים ולא על העמילן המצוי בתרופות. ועוד כתב הגר"ר שמ"ע שהוא אוכל בעל כרחו ושלא לרצונו, ועל כן אינו מחשיב זאת כלל לדבר מאכל. ומטעם זה מותר לחולה ליטול תרופות, ואפשר גם להקל לחולה שאין בו סכנה וכן למי שכאבו גדול. וכתבנו לצרף בזה הרבה היתרים בגוף הדיון בסעיף ח' בארוכה [ולזה יש לצרף המבואר בהגדרת מציאות הרכיבים בתחילת דברינו שרוב העמילן איננו מחיטה, וכן אין ברור שהעמילן הוא חמץ ודאי ויותר נראה שהוא חמץ נוקשה, ועוד כמבואר שם].

אמנם כיון שסו"ס נהנה גרונו מתרופות אלו ונעשה כן בכוונת מכוון ולא במקרה [בשונה מהמבואר להלן ס"ח], לכן הגם שההיתר מבוסס והחולה חייב לקחת את התרופות אותן הוא צריך, מכל מקום אם הרופא מאשר לכתחילה תחליף כשר לפסח באופן שאין בזה כל נזק ודאי שיש ליטלו, אך אין לעכב את מתן התרופה אפילו לרגע אחד בשל כך - ומאידך במקרה שמדובר רק במיחוש או בדברים קלים לאנשים בריאים, יש להשתדל ליטול את המאושר לפסח כפי המופיע בחוברות התרופות. [ואביא דוגמא לדבר: הכדור הנפוץ להרגעה "ריטלין", שהרגיל של 10 מ"ג איננו

ברשימה המאושרת (נכון לשנת תשע"ח) מפני שהוא חמץ, אולם יש תחליפי ריטלין כגון SR ועוד, וכיון שבד"כ אלו תחליפים מעולים, ובנדו"ד איירינג במיחוש ולא בחולי ממש, ראוי לחוש לזה ולהשתמש בתחליפים].

ה. מוצרים שאין כוונתו לבלוע:

אין אומרים "אחשביה" כאשר אין כוונת האדם לאכול את הדבר שנפסל לאכילה, כמ"ש בתרומת הדשן שיותר להשתמש בפסח בדיו המבושל בחמץ, ואין לחוש שיבוא לשים את הקולמוס בפיו כדרכם של סופרים, כיון שאין כוונתו לאכול. ולכן מותר לשטוף את הפה עם מי פה או משחת שיניים אף אם יש בהם חמץ שנפגם עם שאר התערובת, כיון שאין כוונתו כלל לבלוע ואף אם בלע מעט לית לן בה, ואין בזה "אחשביה". וה"ה בשפתון לאיש או אשה, שאין בזה חשש כלל אף אם עשוי להיבלע בפיהם מעט מזה עם האוכל. וכל זה אף אם היה מעורב במוצרים אלו חמץ גמור שנפסל, אך בתערובת חמץ נוקשה שנפסל גם מאכילת כלב, הרי מותר לכתחילה אף לאוכלו כנ"ל ס"ד וא"כ אין לחוש בהם כלל, וזה המציאות ברוב סוגי החמץ שבתעשייה זו.

ט. סיגריות:

כל סוגי הסיגריות ומוצרי טבק, אף אותם שמעריבים בהם חמץ, ברור ופשוט כי כל התערובת נפסלה מאכילת אדם בבירור, ולמעשה נחשב גם כנפסל מאכילת כלב [ואין לחוש למה שראויים למאכל בעלי חיים, משום שמה שצריך להיות פסול מאכילת כלב זה דוקא כאשר בורר מאכלו], ואף אם אינו נפסל אלא מאכילת אדם מכל מקום מותר בהנאה ועישון חשיב הנאה ולא אכילה אף שנכנס לגוף האדם, וכאמור לא שייך "אחשביה" בהנאה. כדברים הללו כתב היעב"ץ בספרו מור וקציעה, ואחריו נמשכו רוב הפוסקים עד לפוסקי דורנו. כמו כן רוב ככל סוגי החמץ בתערובת זו הם חמץ נוקשה, מלבד תמצית המאלט שנמצאת רק בחלק מהסוגים. ומכל מקום לאחר התערובת הכל נפסל מאכילת אדם ודאי, ואם כן מותר בהנאה, וק"ו כאשר נפסל גם מאכילת כלב, וק"ו היכא שאין זה אלא חמץ נוקשה. ולכן העיקר להלכה שמצד דיני הפסח מותר ליהנות מהסיגריות אף שמעורב בהם חמץ ואף באותם סוגים שמעורב בהם מאלט, אולם כידוע עצם העישון אסור ומסוכן הוא ולא באנו בזה לדון כאן. [ויש להעיר שגם לדעת הפוסקים שנמשכו אחר דברי המ"א שכתב שהטבק הנשרה בשיכר שעורים צריך לסוגרו בחדר או לעשות מחיצה בפניו - הרי דבריהם אמורים בשיכר שעורים שהוא חמץ ודאי, משא"כ בזמננו רוב חששות החמץ הנז' הם חמץ נוקשה להוציא את המאלט וכמבואר לעיל]. ובענין הסיגריה האלקטרונית שהנוזל לא נפסל מאכילה כפי שהמציאות מורה, לכאורה יש לדון לחייב בכשרות גם לכל ימות השנה, לאחר שהנוזל עצמו גם נכנס לפה לעיתים קרובות.

י. "סיכה כשתיה" לענין מוצרי טיפוח:

נחלקו רבותינו הראשונים בדין סיכה של תענוג אם הותרה בשאר איסורים, דלשי" ר"ת הותרה ולשי" האו"ה ורבינו ירוחם ועוד הויה סיכה כשתיה, כדינה ביה"כ. אך כתבו האחרונים ובהם הצ"צ הקדמון ורבינו האוה"ח והפר"ח ועוד שהיכן שהטעם פגום מאוד ואינו ראוי אף לכלב אין לחוש כלל לסיכה כשתיה אף לסיכה לצורך תענוג. ועל כן אין לחוש כלל לדין סיכה כשתיה בפסח, כמ"ש הגר"נ קרליץ ועוד מפוסקי דורנו, דמותר לכתחילה להשתמש בסבונים ותמרוקים אף אם היה מעורב בהם חמץ, ולא אמרינן אחשביה אלא לאכילה ולא להנאה, ואין בזה איסור. הוסיף וכתב שגם אין לחוש לזה משום סיכה כשתיה, כי אחשביה לכל היותר שהוא ראוי לסיכה אך לא לשתיה, ואם כן סיכה זו בפסח היא הנאה בלבד והותרה בתערובת חמץ שנפסל מאכילה. וכן כתב שם לגבי תמרוקי הנשים, חומרי ניקוי, משחת שיניים ומי פה.

יא. הלכה למעשה:

יש לזכור שלמעשה רוב חומרי הבישום והמוצרים על בסיס אלכוהול וכדומה אינם מן החמץ, כי מיוצרים ממקורות אחרים ולא מחיטה, כמבואר לעיל בהגדרת הרכיבים. וגם אם מוצר פלוני הוא מן המעט שמקורו בחיטה, הרי כמבואר לעיל יש לדון את רוב החומרים כחמץ נוקשה, וקיי"ל שבתערובת שנפסלה, הוא מותר גם באכילה. ועל כן נראה פשוט שלכתחילה אין צריך אדם להחליף את מוצרי האיפור, או הקוסמטיקה או חומרי הניקוי שברשותו, או ללכת לתור ולחפש אחרי מוצרים הללו עם כשרות לפסח, והכל כפי שביארנו בפנים.



רשימת מוצרים שאין לחוש לגבם לאיסור חמץ, גם אם מעורב בהם חומר כלשהו שמקורו מחמץ אין לחוש כלל הלכה למעשה

(מידע הלכתי – כולל הסבר – בגיליון 'תנובות שדה' 131)

שם המוצר	הערות	שם המוצר	הערות
אבקת ניקוי וכביסה		מסנני מים	
אודם לנשים		מרכך שיער	
אמה לכלים		משחות שונות	
אקונומיקה		משחת נעליים	
בשמים	מכל הסוגים לכל המינים	משחת שיניים	גם בטעמים
דיאודורנט	מכל הסוגים כולל סטיק	נייר כסף	
חומרי ניקוי	מכל הסוגים והמינים	נייר פרגמנט - אפיה	
טבליות למדיח כלים		ניירות עטיפה	
טבליות למכונת כביסה		נוזל לניקוי כלים	
כוסות חד פעמי פלסטיק		סבון מוצק	
כוסות חד פעמי נייר - גם לשתייה חמה	בתוצרת חו"ל קיים לעיתים תערובת חמץ, ואין לחוש לזה כמבואר בהלכות לעיל	סבון נוזלי	
כפפות רב פעמי		עפרונות איפור	
כפפות חד פעמי	גם מה שעם אבקה, היא אבקת טלק וללא חשש חמץ	פוררה	
כלים חד פעמיים	מכל הסוגים והמינים אף אם יש המעורב עם חמץ בייצור וכמבואר בהלכות לעיל	קוסמטיקה	כל מוצרי האיפור מכל הסוגים
מגבונים לחים		קיסמים לשיניים	גם בטעמים
מי פנים		קש לשתיה	
מי פה	כולל בטעמים	קרם גוף	
מיק אפ	כל המינים	קרם ידים	
מנג'טים לאפיה		קרם פנים	
מסקרה		שמפו	
מפיות נייר		תוחמי איפור	
מפות ניילון	מכל הסוגים	תמיסה לעדשות	
מפיות נייר		תבניות אלומיניום	מכל הסוגים והגדלים ואין בהם חשש לחמץ כלל



שימוש באלכוהול לחיטוי בימות הפסח

(שר"ת כתר מלוכה או"ח סי' ט)

מותר לכתחילה להשתמש לחטא את הידיים עם חומר חיטוי זה או אחרים הדומים לו, ואין לחוש כלל לאיסור חמץ במוצר זה. ואין צריך לחפש Dent alcohol (אלכוהול לא אכיל או כיו"ב). [ביארנו בתשובה הטעם מחמת האלכוהול המצוי בחומרי החיטוי שאינו חמץ. ועוד שבמוצר הסופי הוא מעורב עם חומרים הפוגמים את המוצר הסופי משימוש, ולכן אין בו כל איסור. ואין לחוש שיכול לחזור ולהפריד החמץ במעבדה ודלא כמי שהחמיר בזה. ועוד שהכא זה לסיכה ולא לאכילה, וכתבו האחרונים ובהם הצ"צ הקדמון ורבינו האוה"ח והפר"ח ועוד, שהיכן שהטעם פגום מאוד ואינו ראוי אף לכלב אין לחוש כלל לסיכה כשתיה אף לסיכה לצורך תענוג. ועל כן אין לחוש כלל לדין סיכה כשתיה בפסח, ולא אמרינן אחשביה אלא לאכילה ולא להנאה, ואין בזה איסור. וגם אין לחוש לזה משום סיכה כשתיה, כי 'אחשביה' לכל היותר שהוא ראוי לסיכה אך לא לשתיה, ואם כן, סיכה זו בפסח היא הנאה בלבד והותרה בתערובת חמץ שנפסל מאכילה].



שימוש בויטמינים שהומלצו על ידי הרופא כיעילים נגד המגפה

(שם סי' כ)

הגם, שבדרך כלל הכדורים הם לבליעה ולא למציצה, עם כל זאת רצוי ונכון לוודא שיש כשרות לפסח. וכיון שבפועל ביררנו עם החברות הגדולות המשווקות בישראל, ומצאנו שהמפורסמים שבהם, כולל אותם העיקריים שהומלצו על ידי רופאים רבים מחברות מפורסמות - הם כשרים לפסח, על כן אפשר להמשיך עם המלצות הרופאים ולהשתמש עם הידוע ונבדק ונמצא ככשר לפסח.

אולם מי שהומלץ לו על ידי הרופא דווקא סוג מסויים, מכיוון שאחרים לא מתאימים לו מאיזו סיבה, או לחילופין, מי שחושש להפסיק או לשנות את הויטמינים, כי רואה חשיבות לקיים המלצות אלו, מותר להשתמש בכדורים אלו בפסח כיון שהמוצר הוא לבליעה, וחלילה מלחייב אותו להפסיק [ראו הנימוקים ההלכתיים שם וראה בסוף התשובה, ובעיקר מתאים לזמן המגיפה שם הרגישו אנשים שיש בויטמינים חיזוק לאותם ימים, יעו"ש].



♦ כשרות מאכלים לפסח ♦

כשרות חו"ג בפסח

(שר"ת שש משור ח"א - או"ח סי' ט)

- א. הכמון שהגיע לארץ ממדינת תורכיה וממדינת איראן, נמצא מעורב בתוכו בוודאות שיבולת שועל והתערובת נמצאה בכל שק שנבדק.
- ב. הזיהוי של המין כשיבולת שועל הוא בוודאות בכמה אופנים של בדיקות שנעשו, ולא כמו אלו שערערו שאין זה כלל מין של שיבולת שועל.

- ג. חובת הבדיקה של הכמון [עכ"פ בכמון המגיע מהמדינות הני"ל] הוא של כלל הכמות ואין להסתפק בבדיקת מידגם, שאין לה תוקף הלכתי בנידו"ד.
- ד. מכל אופני הבדיקה שעשינו מתברר כי הבדיקה היא ויזואלית גרגר אחד אחר השני, ואין כלל תועלת לא בניפוי ולא במפוח ולא בשאר שיטות שלא נמצאו יעילים כלל. וכיון שבדיקה זו קשה מאד, אין מן הראוי לבצעה כלל במקומות מוסדיים שמשתמשים בכמויות גדולות. [להוציא בבתים פרטיים ובכמות קטנה רק אם ברור לו שהוא מבחין כראוי וכפי שהורה מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א במאמרו שם].
- ה. "שמן כמון" במידה והייצור נעשה ככשר לפסח, מותר להשתמש בו לפסח, אף אם לא הוקפד על ברירה ידנית כיון שגם אם היו גרגרים של ש"ש הם כבר נתערבו והחמיצו קודם הפסח ואינו חוזר וניעור. וכידוע. ובזה יש את הטעם והריח שבעלי המפעלים זקוקים לו. החסרון בכמון כתבלין שהגם ונטחן קודם פסח מכל מקום לא שייך לומר בזה שלא חוזר וניעור, כיון שהתערובת יבשה, והיא תוחמץ רק בפסח, ובזה לא שייך ההיתר של אינו חוזר וניעור. וראה בשו"ת מעיין אומר הלכות פסח (פרק ב סימן מט) שמתאר את שיחתי עם מרן הרב זצ"ל שהורה לי לאסור ודלא אמרינן בזה אינו חוזר וניעור, וכן הוא נכנס עימי אל מרן זצ"ל ושוב שמע ממנו שזה העיקר להלכה, ומה מאד תמהתי לראות שיש מי שכתב שכל הוראה זו יצאה ממרן זצ"ל רק לחומרא, בעוד אני בשיחתי פה אל פה דיברתי עם מרן זצ"ל כמה פעמים ואמר לי להדיא שזה אסור.
- ו. בשנת תשע"ח כתבנו עידכון [בתנובות שדה גליון 135] שכמון שמקורו ממדינת הודו, שנת תשע"ח היא השנה ה 15 ברציפות שהוא נבדק במעבדת הכמון ומהבדיקה הראשונה עד היום הכמון נמצא נקי, ללא ערבוב דגנים כלל, ולהבדיל מהכמון המגיע מאיראן ומתורכיה. ואין הטעם במקרה, אלא במציאות במדינה זו אין נוהגים לעשות מחזור זרעים עם גידולי דגנים, ועל כן המוצר הסופי נקי משאריות דגנים [אלא עם שאריות של קטניות מסוגים אחרים]. ולאחר שיש לו חזקת נקיות, ודאי שיש להעדיף ולקחת כמון שמקורו ממדינה זו, ולא משאר מדינות כולל אם זה עובר הרטבה וייבוש. והגם שנקיותו היא תלויה בדבר [שאין מחזור זרעים עם דגנים] מכל מקום אין לחוש שיעשו שינוי, גם מפני שהם מצהירים שאינם נוהגים לעשות מחזור זרעים עם גידולי דגנים, והמציאות מוכיחה כדבריהם, ועוד שמדי שנה הדבר נבדק מידגמית על ידינו וכל שנה נמצא נקי. על כן מחד נכון שהרבנות נותנת הכשרות תמשיך ותבדוק מידגמית ולראות שאין שינוי, אך אין צריך לעשות שום פעולה נוספת להכשירו לאוכלי קטניות ויכולים לאכול תבלין זה גם בימי הפסח.

דיני פטריות בפסח

(שו"ת שש משור ח"א – יו"ד סי' ח; תנובות שדה גליון 111 נב חוברת)

הפטריות הגדלות בצורה תרבותית, בעיקר פקועית המאכל התרבותית [שאמפיניון]. הליך יצירת התפטיר [=רשת של תאים חוטיים המהווה את החלק הוגטטיבי של הפטריה] נעשה בצורה מאד סטרילית, המבטיחה נקיות לחלוטין ממחלות ומזיקים. את התפטיר "זורעים" בתוככי מבנים על גבי מגשים גדולים או בתוך עציצים שבתוכם יש מצע גידול "קומפוסט" [=פירוק של פסולת אורגנית ע"י אוכלוסיה מיקרוביאלית מעורבת בסביבה חמה ולחה. לאחר הכנתו הקומפוסט משמש

בין היתר כמצע גידול לפטריות, ראה תמונות בתולעת שני כרך ג]. על הליך זה היו שחששו לימות הפסח מחמת שני דברים.

א. מחמת תערובת במצע גידול

האחד, שכיון והמצע שעליו מגדלים את הפטריות יש בו חלקי חיטה [קש חיטה], הם חוששים ואינם נותנים כשרות על מוצר זה לפסח, אולם האמת היא שאין בזה כל חשש כיון שאין כל השפעה של מצע הגידול על הפטרייה עצמה ועוד שהפירוק של כל מה שיש במצע הוא מושלם לחלוטין, והכל מעוקר לחלוטין, וההוכחה שמעולם לא צץ זכר לגידול אחר במצעים להוציא את הפטריות וכבר הורו בזה להיתר גדולי הדורות, גם אם כן הייתה השפעה מחמת זוג ועוד, אך למעשה אין צורך בכל ההיתרים, אלא פשוט אין בזה כל חשש, וחשוב לציין שבימינו התהליך של הקומפוסט יותר סטרילי ועם חומרים מתכלים אחרים שאינם קש חיטה בכלל.

ב. זריעת הנבגים באמצעות גרגר חיטה

יש שחששו לכך ש"הזריעה" היא באמצעות גרגרי חיטה עטופים בנבגים, ומנבגים אלו צומחת הפטרייה, ויש שמחמת זה רצו לאסור בפסח, וחייבו שיהיה רק מדוחן, אולם האמת איננה כך כלל וכלל ואין כל חשש כיון שגרגרי החיטה הם אינם משפיעים כלל על הפטרייה, ואין כל נפ"מ אם זה יהיה גרגר חיטה או אורז או דוחן או כל גרגר אחר, שאין זה אלא "גשר" בין התפטיר והקומפוסט, זאת ועוד, שהזרעים של החיטה או הדוחן הם לאחור עיקור ובישול גמור, והם אינם גורם משפיע כלל על הגידול, ובוודאות הפטריות אינן ניזונות מהם כלל. ומה שלאחר תום הגידול אין מוצאים את הגרגרים, זאת מכיון שהם מתעכלים עקב החום הפנימי של הקומפוסט. אך הפטרייה עצמה אינה ניזונת ממנו כלל והם אינם אלא כלי עזר כיצד "לזרוע" את נבגי הפטריות שאינם אלא רשת כעין חוטים שלא ניתנים לזריעה אלא ע"ג גרגר קשיח, וזאת הטעם שמעולם לא ראינו שיכולת חיטה או דוחן מציצה מן הקומפוסט.

וזכורני שכאשר עסק מרן הגרע"י זצוק"ל, בהלכות ברכת הנהנין, קרא לי באמצעות בנו הגר"מ יוסף שליט"א, כדי לברר על אופן גידול הפטריות בימינו, שלכאורה כיום כפי המבואר לעיל הפטריות כן נזרעות בידי אדם, ואם כן יש לדון האם ברכתם תשתנה מברכת "שהכל" לברכת "בורא פרי האדמה"? וכאשר נכנסתי אל הקודש פנימה הבאתי עימי את הפטרייה, את הנבגים, את התפטיר וכו', והסברתי שבפועל הפטריות אינן מפתחות מערכות של שורשים גם בימינו, ומה שכביכול "זורעים" אין זה זריעה אמיתית, וכמבואר לעיל. על אתר הורה מרן זצוק"ל, שאם כן אין הברכה משתנה והיא נשארת "שהכל" וללא שינוי, וכך פסק בספרו הלכה למעשה [טו בשבט, עמ' קנה]. ובמעמד זה גם שאלתי את מרן זצ"ל לגבי פסח, ואמרתי לו שלענ"ד אין כל חשש בזה לפסח, וכמבואר לעיל, והסכים עימי מרן זצ"ל שכן הדין הלכה ולמעשה. וכך אני מורה הלכה ולמעשה.

אמנם יש ששאלו לגבי גידול הפטריות בפסח עצמו, והשבתי אותם שהיום אופן קבלת המצע הוא פלטות מוכנות שבפנים יש כבר הנבגים זרועים, כך שאין ברשות אף אחד מוצרי חיטה, וגם אם היא קיימת דינה כדין כופת שייחדה לשיבה שמותר ליהנות ממנה, וראה באריכות בשו"ת שש משור חלק שני (או"ח סי' יא אות 1) ובתוך הדברים הבאתי את סברת רבינו חיים הלוי על הרמב"ם, שכתב בדעת הרמב"ם: "אף דבאמת החמץ ראוי לאכילה ולא נפסל מאכילת אדם, וכדחזינו דחשב בכללם תריא"ק, ובה"ב שם מבואר להדיא דתריא"ק ראוי לאכילה, אלא שאינו מאכל כל אדם, מ"מ כיון שנעשה מהחמץ חפצא כי האי שאינו מידי דמיכלא, שוב אינו בכלל אוכל לענין בל יראה, כיון דאין צורת חמץ שלו קיימת". נמצא שאף אם בעצם לא נפסל מאכילת אדם ממש, מותרת שהייתו והנאתו מטעם שהוא מיוחד לדבר שאינו מידי דמיכלא. והוא הדין בנידו"ד, וכל שכן שהכא

העטיפה של הקומפוסט איננה גריעא מהעטיפה של הטיט שלכו"ע שרי, והוא הדין הכא, ולענ"ד הדברים פשוטים.



בדין הקטניות ודין קטניות שהשתנתה [כגון הממתיק שבקוקה קולה זידו]

(שו"ת שש משור ד"ג סי')

- א. קטניות אינם חמץ שהרי הלכה למעשה אין מי שחושש להא דרבי יוחנן בן נורי, והסכמת כל הפוסקים שאורז ורוחן ושאר מיני קטניות, אינן מחמיצים ואין בהם כל איסור חמץ בפסח [ומי שכתב על מנהגי העדות השונות שהוא משום שחששו לדברי רבי יוחנן בן נורי, טעות הוא בידם].
- ב. בטעם המנהג לא לאכול קטניות מצאנו בראשונים מספר טעמים לאותם שנהגו להחמיר באכילת קטניות בפסח: א. מעשה קדירה דומה לדייסא. ב. שעושים מזה כרי כמו דגן. ג. שעושים מהם קמח ופת. ד. שיש מיני גרעיני דגן שמצוי היה שמעורבים בקטניות. מ"מ לכל הטעמים אין בזה איסור הנאה וכ"ש חובת ביעור. מאידך ישנם ראשונים ופ"ו שכתבו כנגד המנהג להחמיר בזה.
- ג. מנהג רוב קהילות הספרדים הקדום מדורי דורות לאכול קטניות בפסח וכפי פסק השו"ע. אך ישנם קהילות כעדת המערביים בני מרוקו ועוד, שמנהגם בידם שלא לאכול קטניות [להוציא כאשר הן לחות כגון פול טרי וכיו"ב].
- ד. אורז, אף שהשו"ע מתיר זאת כשאר קטניות, בזה מצאנו מנהג שהיה רווח יותר גם בקהילות הספרדים שהיו נמנעים מאכילתו בפסח. וכפי שהרחבנו בפנים.
- ה. דיעות שונות נאמרו אם ניתן לעשות התרה למי שהחמיר ולא אכל קטניות, על ידי התרת נדרים, ובפנים כתבנו שהעיקר להלכה שלצורך, כגון חולה, אם יש קטניות שמטיבים עמו, יכול לעשות התרת נדרים.
- ו. מנהג האשכנזים קדום מדורי דורות שלא לאכול קטניות, וכפסק הרמ"א. ובשעת הדחק שאין לו מה יאכל או חולה שאיב"ס, פסקו האחרונים והמשנה ברורה, שניתן לאכול ואפילו אורז.
- ז. תערובת קטניות, גם למנהג המחמירים בקטניות הדין הוא שכל שהתערבו הקטניות בתבשיל או ביבש ויש רוב רגיל כנגדו הרי זה מותר, כל שאינם ניכרים להדיא.
- ח. גם למחמירים באכילה, מותרת ההנאה מקטניות ולכן מדליקים בשמן קטניות. וכן מותר לכתחילה להשהותם בבית ואע"פ שעברו לתיתה במים. ויש מי שכתב שכבר נהגו לא להדליק בשמן קטניות.
- ט. בכלל קטניות, האורז והרוחן, החומס, השעועית, הפול והעדשים, החרדל, שומשום, הקנבוס וכלל משפחת הליגום [Legumes]. ובפנים ביארנו עוד סוגים שונים והדיעות השונות לגביהם, ועוד הבאנו את אשר הוסיפו האחרונים עוד גדרים חדשים בקטניות לחוש לגבם.
- י. אניס וקימל, כתב רבינו הרמ"א שאינן בכלל גזירת קטניות, וכן הסכימו עמו רבים מן הפוסקים, ויש מי שחילק בין סוגי הקימל השונים. ובאניס יש מי שכתב להחמיר אולם הדיעה הרווחת יותר שאין זה בכלל קטניות [ומכאן מדוע במשקה הערק כתוב כשר לפסח תחת כשרות הרבנות ועוד כשרות מחו"ל ומאידך הבר"ץ המקומי לא כתב לא ימות השנה ולא פסח, וכל זה מחמת

מחלוקת זו]. כמו כן הכמון אינו בגזירת הקטניות לדיעות אלו [ולכן במרוקו הגם שלא אכלו קטניות יבשות, כמון היו אוכלים שאיננה בגזירה זו, אלא שיש בה תערובת של דגן ומזה יש להיזהר הרבה וכבר כתבנו בזה בכמה מקומות], וכל זה כפי שפירטנו בפנים.

יא. קטניות טריות ולחות, וכגון פולים ירוקים, שעועית ירוקה, אפונה ירוקה והדומה להם, הגדלים בתוך השרביטים והתרמילים שלהם, אין להם דין קטניות אלא ירקות, הן לענין מצוות הארץ [שהולכים בהם אחר לקיטה ולא אחר שלישי], וכן לענין נדרים ועוד. ומסתמא הוא הדין לענין גזירת קטניות, וכך כתבו להדיא מן הפוסקים, וכן מנהג בני מרוקו הגם שאינם אוכלים קטניות מכל מקום אוכלים כל הקטניות בעודם לחים. ויש מי שהתיר בזה לכתחילה גם למנהג האשכנזים [ושמעתה על קהילה בצרפת מבני אשכנז שכך נוהגים]. והגם שהלכתית פשוט שהעיקר להלכה כדעתם. מכל מקום הבאתי בפנים שיש מי שכתב להחמיר בזה למנהג האשכנזים, וכתבנו כמה אפשרויות להסביר זאת, וכמדומני שכך מנהג רוב קהילות אשכנז.

יב. מוצרים שונים לאחר גזירת קטניות:

תפוחי אדמה - אף שהיו מי שרצו לאסור בפרט מפני שעושים מהם קמח תפוחי אדמה, מ"מ רבו העומדים כנגדם שאין זה כלל מגזירת קטניות שהרי אינו מידגן וכו', ואין להוסיף על גזירה זו, וכן עמא דבר.

בוטנים - כתבו הרבה פוסקים שאין להם דין קטניות (האגר"מ והשרידי אש, והעידו שהגר"י אברמסקי היה נותן בוטנים למבקריו). אך יש שנהגו לא לאוכלם מפני שיש להם שרביטים בתחילתם. והגר"צ פראנק כתב שאע"פ שמעיקר הדין מותר, למעשה המנהג שאין אוכלים בוטנים, אולם מאידך התיר את שמן הבוטנים המופק מהם. וכן ראיתי שנותנים הכשר על שמן בוטנים בלי הגבלה לאוכלי קטניות.

קינואה - נראה למעשה שאין זה בכלל קטניות, ואף אם הוא קטניות, כיון שלא היה בזמן הגזירה אין לחוש, ויש מי שהחמיר.

לפתית/ליצטין [שמן קנולה] - מסברא אין מקום כלל לאסור שמן ליפתית המוכר כיום בשם 'שמן קנולה' ואת הליצטין שמכנינים ממנו, שהרי אפי' הליפתית עצמה [שאינה ראויה למאכל] אינה בכלל קטניות, וכן דעת הרש"ל הג"ר מרדכי אליהו זצ"ל. ואמנם האבנ"ז דימה זאת לחרדל ופסק לאסור, אך הוסיף שאם התבשל תחילה מותר. ובפועל שמן ליפתית בימינו עובר תהליך בישול בתחילתו ולכן צריך להיות מותר. למעשה, מקובל לציין לצד הכשרות 'לאוכלי ליפתית' 'לאוכלי ליצטין'.

שמן כותנה - העיקר להלכה שאינו בכלל קטניות, וכמבואר הטעם בפנים, ויש מי שהחמיר.

יג. קטנית שהשתנתה, בפנים הארכנו בדין גידולים כמו פטריות שמפנין הגדלים על מצע חיטה, ושם הסברנו שפשוט שזה לכתחילה כשר למהדרין שכל החומר מעוקר לחלוטין ואין לו השפעה כלל על הגידול, ולכן מעולם לא צמח ולו עשב אחד בין שלל הפטריות. ועוד הוספנו על דין מזון שהוא חמץ אף קטניות שיש אינזימים שגדלים שם וזה מאכלם, האם דינם יהיה כדין המזון שהם אוכלים, וביארנו הדוגמא בתחליפי סוכר כגון המצוי במשקאות קלים ועוד, שחלקם אלוהוילים, וחלקם מלאכותיים, ותיארנו את האספרטיים [המצוי לדוגמא בקוקה קולה זירן] שהוא אנונים המורכב מחיבור של שתי חומצות אמינו: 'פניללין' ו'חומצה אספרטית'. חומצות האמינו הללו הם למעשה חלבונים המופקים בזמן אכילת האנונים את מצע הגידול שלו שהוא גלוקוזה, שיכול להיות מיוצר מחיטה או מתירס, ובפועל המצוי בקוקה קולה המזון הוא תירס. וביארנו שם שלמעשה זה רחוק מלהגדירו כקטניות שעליהם הייתה הגזירה, והוא לכל הפחות מוצר שהיה פעם קטנית, וכיום הוא מעורבב בחומרים נוספים שהופרש לבסוף ובתום ייצורו

נראה כאבקה לבנה יבשה, בעלת מבנה מולקולרי יציב. והבאנו הנהגות של ועדי כשרות שהלכה למעשה מאשרים זאת לפסח בלי שכתבו שזה רק לאוכלי קטניות, ויש שחששו מלכתוב על זה כשר לפסח בלי ההגבלה, וכמתואר במאמר בפנים.

האם קמח רגיל מן השוק הוא 'חמץ'

(שו"ת כתר מלוכה – אר"ח סי' כא)

בשאלה שקיבלתי בזמן המגפה לתקפ"ץ, נותרו יהודים סגורים באי עם גויים וביקשו הדרכה לגבי פסח, ובין היתר ביקשו הדרכה למצות, והסברתי להם כל התהליך לגבי יין איך לנהוג ובשאר קטניות וכו'. ולגבי המצות ביארתי להם ענין קמח מן השוק, שבשעת הצורך פסק מרן השו"ע (או"ח סי' תנג סעי' ד) שאפשר ליקח מן השוק. הגם שוודאי מצוה מן המובחר שמצות מצוה יהיו מקמח שמור משעת קצירה, ואם אין אפשרות, מותר שהמצה תהיה שמורה משעת טחינה, אך בשעת הדחק אפשר ליקח מן השוק. ועיקר הטעם דלא מחזקינן איסורא, ובתשובה הבאנו שההיתר הוא אפי' במקום שנוהגים ללחות החטים, אימר לא לתת בדרך שנתחמץ אף שאין אנו בקיאים. ומאידך הבאנו מהאחרונים, דעכשי שהמנהג לכבס את החטים ולהשהות אותם במים, אסור ליקח קמח חטים מן השוק אפילו בשעת הדחק, דהוי ממש כדגן שנטבע וכו', ועוד הוספתי והבאתי דעות הפוסקים בזה. והבאתי שם שעל סמך הנ"ל, כתבו כמה מאחרוני זמננו, שכתבו שהקמח בימינו עובר לתיתה, וחמור הוא אף יותר מתקופת חז"ל, כי שוהה עם המים. והוסיפו עוד והחמירו בקמח כדין חמץ גמור לענין שעבר עליו הפסח, או למחמירים בלמכור חמץ גמור, ועוד. ובאמת נפלאתי עד מאד, איך נכתבים דברים ללא בדיקה מקיפה ויסודית, ועוד להורות ברבים דברים שלא שערום אבותינו. שהנה המציאות שונה לגמרי, ראשית, אין בעולם היום בטחנות קמח המסחריות כלל מושג 'לתיתה', ולא 'השריה' במים, אולם כן קיים בחלק מסוגי הקמח 'הרטבה' במים, וזה רק בקמח שנטחן בטחינה גלילית [גלילית] [דהיינו בין גלילים שטוחנים את הגרגרים], אולם טחינה בריחים או כל שיטת טחינה אחרת שאיננה טחינה גלילית - אין החיטים מורטבים כלל, כי אין המכונה יודעת לקבל חיטה רטובה. וגם בטחינה באמצעות גלילים, יש סוגי חיטה במדינות רבות בעולם, שאחוזי הלחות הנדרשת בגרגר קיימת באופן טבעי ואין מרטיבים כלל, ועוד שלצורכי 'קמח מלא' הרוב המוחלט מטחנות הקמח אינן מרטיבות קודם הטחינה, כיון שאין להם צורך בהפרדת הסובין מהגרגר [לדוגמא בארץ ישראל, בשביל 'קמח מלא' קיימים שתי טחנות שמרטיבות לעומת שמונה אחרות שלא מרטיבים. (נתונים שקיבלתי מהרב פנחס פרידמן אחראי על טחנות קמח בבד"ץ עדה החרדית)]. ועל כולנה, שגם בקמח הלבן בטחינה גלילית שכאן בארץ מרטיבים את החיטה, לא רק שזה לא לתיתה כבתקופת חז"ל, ולא בהשריה כמים כמו בתקופת הגאונים, אלא קיים 'חילוון' הנוסע ובתוכו גרגרי חיטה, ובחלק העליון יש 'ידיות' המשפריצות מים [למשך כ 5 שניות בלבד], והחיטים ממשיכים משם ל'סילו', שם הם מונחות כמות שהם במשך שמונה שעות לפחות עד שש עשרה שעות, ומשם יוצאים לטחינה. כמות המים היא במדוייק לפי ההזנה [כדי שיגיע ל 16 אחוז לחות כיון שבטבע יש 12 אחוז בארץ וכ 14 אחוז בחלק מארצות חו"ל], שהוא 25cc לקילו קמח, שהיא כמות אפסית שאין בכוחה להחמיץ כלל. [וכדי לשבר את האוזן אספר מה שאמר לי הרב המפקח מטעם הבר"ץ הנז' לעיל, שהסילו המכיל 200 טון, כאשר הוא מתמלא בחיטים לאחר ההרטבה, יש בתחתית הסילו פתח, באם יש נוזלים כלשהם, כלומר הגזמה בהרטבה שירד הנוזל למטה. והוא אומר לי שמעולם כפשוטו, לא נזל מאומה] וברור לכל מי שעוסק בתחום, שההרטבה המועטה הזו, כל מטרתה היא להספיג בסובין רטיבות, אשר איננה מגיעה ואיננה קשורה לגרעין המכיל את חומר ההחמצה כלל.

ועל כן פשוט וברור שכל ההיתר של שעת הדחק, קיים גם היום בשעה"ד ליקח קמח מן השוק, ומצב הקמח העולמי היום, טוב עשרת מונים מתקופת האחרונים שהיתה בזמנם השרייה במים.

ועל פי כל הנז' כתבתי להם בתשובה כיצד לנהוג בפועל ויותר לכתחילה אם יקחו מקמח מלא, שרוב ככל הטחנות בכל העולם אינם מרטיבים כלל. ואם לאו יכולים ליקח מכל קמח שבשוק, והוספתי עוד בתשובה לדון שם לגבי אם יש לחוץ שמשנהו כן נתחמץ וחמץ בפסח אסור במשהו, והבאתי את דברי הרשב"א בתשובה (ח"א סי' קב) והב"ד מרן בבית יוסף (סי' תסז) שלהדיא לא חשו לכך יעו"ש.

ולפי"ז כתבתי שמכאן הערה גדולה לכל החוששים למכור חמץ גמור, עד כדי שהגיעו להחמיר שלא למכור קמח, או מחפשים לאחר החג בדוקא קמח שנטחן לאחר הפסח, ובאמת שכל זה איננה אפי' חומרא העומדת בגדרי החששות ההלכתיים, שהקמח מן השוק רחוק מאד מלהיות אפילו ספק חמץ, ודי בזה.



◆ ליל הסדר ◆

דיני היין הראוי למצוות ד' כוסות ולברכת הגפן

(שו"ת שש משור ח"ג – אר"ח סי' יג)

- א. מצות שתיית ד' כוסות היא מצוה דרבנן, ומכל מקום דינים מיוחדים מצינו בחיוב קיומה מפני שהיא לפרסומי ניסא ורבות הן מעלותיה וחביבותה רבה (כדלהלן אות ב-א).
- ב. הגם שבשאר מצוות קיי"ל שהמבזז אל יבזוז יותר מחומשו, נשתנה בזה חיוב ד' כוסות, שאם גבאי צדקה לא נתנו לעני ארבע כוסות, ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לארבע כוסות.
- ג. גם לאדם שהיין מזיק לו, חייב הוא לדחוק את עצמו ולשתות, והיינו אף אם יצטער מזה או יכאב ראשו, אך אם יפול למשכב אינו חייב.
- ד. שיעור הרביעית הוא 75 סמ"ק לדידן דאזלינן בתר הרמב"ם והשו"ע, ויש שכתבו להחמיר ולהכפיל את השיעור בשל תורה כגון בכוס קידוש של לילי שבת ויו"ט ולא בשאר כוסות ברכה.
- ה. גם בליל פסח שסעודתו נעשית משך זמן מרובה לאחר הקידוש, מכל מקום חשיב הקידוש במקום סעודה, ולא דוקא אם שתה רביעית כדי לעשותו מקום סעודה [גם אם שתה רביעית אחת ולא שתיים], אלא אף אם שתה רק רוב רביעית, כיון דמכל מקום העיסוק בהגדה ובהלל לא הוי הפסק, אלא הכל נחשב צורך הסעודה.
- ו. מאותו הטעם, לכתחילה אין לחוש לשתות רביעית שלימה אף שאינו מברך ברכה אחרונה, ואף שעד ברכת המזון נמשך הזמן יותר משיעור עיכול, וזאת מהטעם האמור שכיון שעוסק בדבר שהוא מחויב בו הוי צורך הסעודה ואין זה הפסק אף שעבר שיעור עיכול.
- ז. כתב מרן השו"ע שבימינו שהיינות חלשים אף לכתחילה אין צורך למזוג במים. וכתב הכה"ח שמ"מ אפילו ביין רפוי יש למזוג את ג' הטיפות שנהוג על פי הסוד.

- ח.** מלשון השולחן ערוך ומדברי הרמ"א, וכן מלשון השו"ע ביו"ד נראה שהשיעור של תוספת מים ביין הוא חלוק בין תוספת מים לשמרים לבין תוספת מים ליין, כאשר התוספת ליין היא עד 15% שהוא שישיית מלבר, ובלבד שיהיה יין חזק ויהיה בשיעור שמוזגים. וכ"כ הגר"א ומשנ"ב בדעת השו"ע. מאידך דעת העולת תמיד, שהשו"ע והרמ"א נחלקו בדין זה, כאשר לדעת השו"ע יש רק שיעור אחד והוא השיעור שרגילים למוזג, והוא רק חד על תלת, ומאידך ר"ת ס"ל שהולכים לפי הטעם וכל שנרגש טעם היין היטב מברכין עליו הגפן ואע"פ שנוהגים למוזג בפחות והוא עד אחד על ששה וזו דעת הרמ"א. ולפי"ז כתב בעולת תמיד שעכשיו שאין נוהגים כלל למוזג היין במים, כי היינות שלנו רפויים מאד, אם נתערב מעט מים בו אפילו המים שנתערב בו הוא פחות מהיין, אפילו הכי אין מברכין עליו בורא פרי הגפן.
- ט.** הרב כף החיים כתב כדעת העולת תמיד שיש להחמיר גם ביין ולא דווקא בשמרים, אולם כתב שכל זה אם יש רוב מים, אולם ברוב יין או אף במחצה על מחצה מברך הגפן. והגאון בעל שואל ונשאל כתב שגם במחצה על מחצה יש להחמיר ולא לברך הגפן.
- י.** למעשה הכרעת חכמי הספרדים להקפיד שיהיה רוב יין, וכ"כ מרן הראש"ל בספרו שו"ת חזו"ע. וכ"כ מורנו הגאון רבנו שלום משאש זצוק"ל בספרו שו"ת שמש ומגן. וכ"כ בספר מקראי קודש בשם הגאון הראש"ל רבי מרדכי אליהו זצוק"ל שאם אין רובו יין ה"ז מעכב לספרדים גם בדיעבד. וכן כתב הגאון רבי משה לוי זצ"ל בספרו ברכת ה'. ובספר אור לציון כתב שהכל תלוי בחזק היין שאם הוא חזק אפשר גם רוב מים, וביין רגיל צריך לכה"פ מחצה יין ושישאר טעם יין.
- יא.** ומחכמי האשכנזים יש מי שכתב שגם בימינו אפשר להקל כעיקר דברי הרמ"א וכהכרעת המשנ"ב לגבי יין, וכ"כ המנחת יצחק ועוד. ובשם החזו"א נכתב שעד שלישי מים אפשר בוודאי. ובשם הגריש"א זצ"ל שעד רבע מים אפשר להוסיף (ראה בגוף דברינו ודוק), ונמצא לדבריהם שמחמירים יותר בברכת הגפן מדעת חכמי הספרדים.
- יב.** למעשה בכל היינות בימינו מכל היקבים והיצרנים המוכרים היום, יש רוב יין, ואפשר לברך לכתחילה ברכת פרי הגפן. ומאידך בחלק מהיקבים ה"ז רק 55 או 60 או 70 אחוז, ובכה"ג יש לחוש לדעת חכמי האשכנזים המחמירים לעיל.
- יג.** לגבי מיץ ענבים ידועה דעתם של מרנן הגרשו"א והגריש"א שאין להוסיף מים כלל ואפילו במעט [להוציא המים שלעיתים נשטפת עמם הצנרת, וק"ו ג' הטיפות שמוסיפים על פי הסוד שזה אפשר להוסיף לכתחילה]; מאידך דעת חכמי הספרדים וכן פסקו מרן החזו"א ויבדל"א הגרנ"ק ועוד, שאפשר לכתחילה להוסיף מים גם במיץ ענבים ויהיה כשר לברכת הגפן.
- יד.** ביארנו דאיכא מציאות של תערובות גם כאשר כתוב על היין שהוא 100% טבעי. ועוד ביארנו דין מיץ ענבים משוחזר ודין מיץ ענבים קפוא. וכן נתבאר כמות יחס התערובת של מיץ ענבים ביין לדינא.
- טו.** מצוה לחזר אחרי יין אדום בכל הכוסות של הברכה, אולם גם יין לבן כשר. וכתבו חכמי הספרדים שלדעת השו"ע יין אדום עדיף אף אם הלבן חשוב ממנו, ואילו לדעת הרמ"א הלבן עדיף אם הוא משובח יותר. אולם למצוות ארבע כוסות הסכמת הפוסקים שיש להעדיף יין אדום כיון שהוא זכר לדם פסח ודם מילה. [ובפנים כתבנו שאם זה מדין המראה מהני לערוב יין לבן ואדום, ואם זה מדין שבח לא יועיל שינוי המראה. ועוד כתבנו אי שרי לערוב גם בשבת ויו"ט].

טז. נחלקו רבותינו הראשונים בדין יין מבושל: דעת הגאונים, הרי"ף והרמב"ם וסיעתם שעל יין מבושל מברך שהכל. ולדעת הרב המגיד בשי" הרמב"ם הנה אף שאין עושים קידוש עליו כי נשתנה לגריעותא, אולם לא נשתנה לענין ברכתו ומברכין עליו הגפן. מאידך דעת התוס' והרא"ש ועוד הרבה מהראשונים, שהמבושל הוא יין גמור לעניין ברכה, קידוש וד' כוסות. ומרן השו"ע בהל' קידוש הביא ב' הדעות: דעה ראשונה בסתם שמקדשין על יין מבושל ועל יין עם דבש, ודעת היש שאין מקדשין עליהם. וכתב הרמ"א שהמנהג לקדש עליו אפילו יש לו יין אחר רק שאיננו משוּבָּח וטוב כמו המבושל. ובהל' פסח כתב שיוצאין ביין מבושל ובקונדיטון.

יז. למעשה, הגם שיש לדון להחמיר שלא לברך הגפן מחמת סב"ל ומחמת ששני עמודי ההוראה הכי ס"ל, מכל מקום פשט המנהג ביותר לברך גם על יין מבושל ולצאת בו י"ח קידוש והבדלה ומצות ד' כוסות. וכתבנו לדון אם יין מפוסטר דינו כמבושל בזה, וגם לגביו כבר נהגו לברך בפה"ג ולצאת בו יד"ח בכל הכוסות של מצוה, ופוק חזי מאי עמא דבר. [ובמיץ ענבים גם הפיסטור חשיב כבישול גמור, וראה עוד מש"כ בפנים].

יח. ביין ממותק שהוסיפו לו סוכר או דבש, דעת הרמב"ם שדינו כדין יין מבושל ונפסל לקידוש. ומאידך יש מהראשונים שהגם שדעתם כדעת הרמב"ם לפסול יין מבושל מכל מקום ביין ממותק לא ס"ל כדעתו. ומרן השו"ע הכשיר לקידוש גם יין קונדיטון שהוא יין עם תוספות.

יט. מי שיש לפניו יין מבושל וללא ממותק, או ממותק ולא מבושל - עליו להעדיף את היין השני, כיון שבמבושל רוב עמודי ההוראה אוסרים לעומת היין הממותק.

כ. בימינו נוהגים להוסיף גם עוד סוגי תוספות ליין כדי לשומרו מתסיסה יתירה, או מבקטריות, או לתועלת שאר דברים. כגון: שמרים, חומצה, ביסולפיט ועוד. יש מי שכתב שהדבר פוגם, אך הלכה למעשה כדעת רוה"פ שאין כל אלו חשובים כתוספת ליין שפוגמת אותו כדין סוכר או דבש.



דיני שיעורי המצוות לליל הסדר

(שם סי' יב)

- א.** מעיקר הדין דעת מרן השו"ע שכזית הוא בשיעור שלישי ביצה.
- ב.** מכל מקום במצות דאורייתא וכן לגבי ברכות, יש לחשב שיעור כזית בשיעור חצי ביצה.
- ג.** יש להיזהר ולא לאכול בין שלישי ביצה עד חצי ביצה, שלא להיכנס לספק ברכות.
- ד.** יש הסוברים ורבים הם שכזית הוא בשיעור קטן, כזית שמן בינוני המצוי בימינו ושיעורו כ-6 סמ"ק. ונכון להחמיר לענין ברכה אחרונה ולהיזהר שלא להכנס לסב"ל, ולהשתדל שלא לאכול אף שיעור זה אלא להפחית ממנו או לאכול בשיעור חצי ביצה.
- ה.** גם לדעת הפוסקים שחששו שהשיעורים נתקטנו, דעת רובם שלגבי כזית אין לחוש לזה, ומ"מ גם מי שנקט שגם בכזית יש לחוש וכן לגבי ביצה, מ"מ מסכים דהיינו ביצה בלא קליפתה וכמבואר בגמ'.
- ו.** המשנה ברורה נקט להחמיר ככל הצדדים לגבי כזית ראשון של המצה: שיש להכפיל את השיעור, וגם שיש לחשב בשיעור ביצה עם קליפתה. וכתב שלמעשה יש לחוש גם בכזית מרור



לזה כיון שנתקנה הברכה על אכילת מרור, ואין אכילה פחות מכזית ועל כן יש להחמיר גם בזה, הגם שזה רק מדרבנן ובשאר מצות דרבנן אי"צ לחוש כנז'.

ז. הלכה למעשה לדעת השו"ע, לכזית מצה ראשון ושני יש ליקח כל אחד בשיעור חצי ביצה (25 סמ"ק, שהם כ-13 גרם מצות עבודת יד, ובמצות הרכות כ-40 גרם). למצוה של כורך ואפיקומן די בשיעור של שליש ביצה, שהם כ-10 גרם ברגילות, וברכות כ-30 גרם). מרור יש לקחת בשיעור חצי ביצה שהוא כאמור 25 סמ"ק (ובחסה הוא במשקל של כ-25 גרם).

ח. רביעית יין שיעורה 75 סמ"ק שהוא שיעור ביצה ומחצה, ודי בזה, ואי"צ לדעת השו"ע להכפיל השיעורים כיון דלא ס"ל חשש זה. ולהפוסקים שחששו שנתקטנו השיעורים (וברביעית כל אותם פוסקים חששו, להבדיל מן הזית) - יש להכפיל ל-150 סמ"ק.

ט. על מנת שלא להכנס לספק ברכות (כנז' אות ד), על כן יש לקחת כרפס בשיעור שהוא פחות משליש ביצה, ונכון לחוש לפוסקים שחששו ששיעור כזית הוא בשיעור נפח הזית של ימינו ויש ליקח חתיכה קטנה פחות מנפח של 6 סמ"ק.

סיכום הדינים העולים בשיעורי המצוות:

טבלה לפי סוגי המצות, במידת הנפח, ושיעורו (המשוער) בגודל המצה באורך ורוחב, וכן במשקלה:

מצות רכות - ממוצע			עבודת יד דקות			עבודת יד רגילות			המצוה
גרם	גודל	סמ"ק	גרם	גודל	סמ"ק	גרם	גודל	סמ"ק	
40	8*8	25	12.5	12.9*12.9	25	12.5	11.2*11.2	25	כזית ראשון - מוציא
40	8*8	25	12.5	12.9*12.9	25	12.5	11.2*11.2	25	כזית שני - מצה
30	6.2*6.2	17	9	10.7*10.7	17	9	9.3*9.3	17	כזית שלישי - כורך
30	6.2*6.2	17	9	10.7*10.7	17	9	9.3*9.3	17	כזית רביעי - אפיקומן
						25		25	מרור - אכילת מרור
						17		17	מרור - כורך
עדיף פחות משיעור זית של ימינו, שהוא 6 סמ"ק והוא בערך 3 ס"מ על 3 ס"מ, ולכל הפחות מתחת 16 סמ"ק									כרפס
75 סמ"ק. וי"א שלגבי רביעית, אצבע ועוד, נתקטנו השיעורים ויש להכפיל לשיעור 150 סמ"ק.									רביעית יין

י. כזית לחומרא - הרוצה להחמיר כדעת המשנה ברורה, כלומר גם לחוש שהשיעורים נתקטנו אף לענין כזית [כהצל"ח ודלא כהחת"ס]; וגם להא דאיירי בביצה עם קליפתה [דלא כהצל"ח] - אם כן שיעור חצי ביצה הוא קרוב ל-50 סמ"ק. ואם לכוון השיעור בדקדוק ה"ז כ-47 סמ"ק, שכן מדברי הגו"ב עולה ששיעור הביצה הוא 93 סמ"ק וכמבואר בספר מידות ושיעורים. אלא אם כן יחמיר לקבל השיעור כפי שהוא בדרהמים במדויק, ונמצא השיעור 50 סמ"ק בדיוק.

לפי כל חומרות הללו גם יחד שיעור כזית עולה לכדלהלן:

טבלה לפי סוגי המצות, במידת הנפח, ושיעורו (המשוער) בגודל המצה באורך ורוחב, וכן במשקלה:

מצות מכונה			מצות רכות - ממוצע			עבודת יד דקות			עבודת יד רגילות			המצוה
גר'	גודל	סמ"ק	גר'	גודל	סמ"ק	גר'	גודל	סמ"ק	גר'	גודל	סמ"ק	
25	13.6*13.6	50	60	10.5*10.5	50	25	18.3*18.3	50	25	16*16	50	כזית דאורייתא

דין המצה שעשאוה מקמח שהוציאו ממנו את הגלוטן

(שר"ת שש משורח"ב – או"ח סי' ד)

- א.** עבור חולי כרסת (ציליאק) מנסים לייצר מצות שיזיקו לבריאותם פחות ככל האפשר. ובין הייתר נעשה נסיון לייצר עבורם מצות מקמח שהופרד ממנו הגלוטן לחלוטין, וביארנו התהליך וההגדרה בספר שם, ולמעשה כתבנו שקמח זה לאחר הפרדת הגלוטן, הוא תוצאה של מיני דגן, אך לא מין דגן חשוב, הן לענין ברכת הנהנין והן לענין מצות אכילת מצה [הגם שדינו כחמץ, וכמבואר שם יתכן שהוא רק חמץ נוקשה].
- ב.** לכן למעשה חולי ציליאק ישתמשו לכזית בלילה הראשון במצות שיבולת שועל רגילות [הגם שיש בהם גם גלוטן, אולם הוא שונה בסוגי החלבונים המרכיבים כך שכדוגמא אחוז החלבון בשיבולת שועל גדול משל השעורה, ורוב חולי ציליאק רגישים לחלבון מסויים שדווקא בשיבולת שועל נמצא במינון נמוך] ויוצאים בזה ידי חובת מצה לכתחילה. אולם מצות העשויות מקמח חיטה שהפרידו ממנו את הגלוטן לגמרי, וכן ש"ש שהפרידו הגלוטן לגמרי, נראה שאין יוצאים בו ידי חובת מצה בליל הסדר וכן נראה הסכמת רוב הפוסקים. והגם שיש שחששו שאין אנו יודעים כיצד לעשות מצות משאר מינים שאינם חיטה, אבל לחולי ציליאק הסכמת הפוסקים להתיר להם בזה וישתמשו במצות רגילות של ש"ש וכמבואר.
- ג.** ברכת הנהנין על מאפים העשויים מקמח חיטה שהוצא ממנו הגלוטן, הוא ברכת מזונות בראשונה, וברכה אחרונה ברכת מעין שלש, וכך העלינו בתשובה שם.



יה"ר שנזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים בקרוב ממש בבית קדשנו ותפארתנו,
בירושלים עיר הקודש במהרה בימינו.

בברכה

שניאור ז. רווח

דיני מים שלנו ואפיית מצות*

דיני מים שלנו:

- א. מים שלנו בכלי נחושת - הפר"ח ז"ל (סימן תנ"ה) אסר להלינם בכלי נחושת. ומהר"י עייאש ז"ל במנהגי אלג'יר (שם אות ר') כתב, שכן הוא היה מורה לאסור, ומורו מהר"ש צרור ז"ל אמר לו שאין נוהגין כן, אפילו לכתחילה. ע"ש. והרב המהדיר שם כתב, שהמחבר (סי' תנ"ה או' ד'), כתב לחוש לדעת הפר"ח לכתחלה. ועיין במל"ח (סימן ג' אות ב'), שכתב דטוב להחמיר שלא יהיו המים בכלי נחושת.
- ב. יזהרו לכסות כד המים של המצות שלא יפול דבר לתוכו. (בא"ח שם אות יז). וכן יש ליזהר שלא יהיו מגולים בלילה, אפילו במקום שאין חשש חמץ, מפני הגילוי. ואם נתגלו ואין אחרים, כתב הגר"ח פ' שיש להקל כשלא שכיח נחשים (מל"ח סי' ג' ס"ג).
- ג. זמן שאיבת המים - כתב מרן (סי' תנ"ה ס"א): ושואבין אותם מבעוד יום (הג"ה - סמוך לבין השמשות), או בין השמשות, ואין לשיין בהם עד שיעבור הלילה כולה, ויכולים לשאוב יום אחד לימים הרבה. ובכה"ח (אות ח'), כתב בשם הרבה אחרונים, דדעת מרן שיכול לשאוב גם בעוד היום גדול. ולכתחילה יש לחוש לדעת מור"ם ז"ל ולשואבן בבין השמשות או סמוך לו. ובמנהגי אלג'יר (שבספר פרי צדיק, עמוד ט' אות ד') כתב, ששמע מרבו הגר"ש צרור ז"ל, דזמן שאיבת המים הוא מעת שקיעת החמה עד יציאת ג' כוכבים בינונים, שכל זמן זה נקרא בין השמשות. וע"ש. שו"ר שכ"כ גם הברית כהונה, שכן הוא מנהגם.
- ד. והרמ"ע מפאנו ז"ל (סי' ל"ב) כתב, דבמקום שנהגו לשאוב בין השמשות אין להקל לשאוב מבעוד יום, אלא בשעת הדחק והפ"מ, (הובא בכה"ח שם, ט). [ומהר"י עייאש ז"ל (במנהגי אלג'יר שם) כתב שרבו התיר לשאוב ע"י עכו"ם בשבת בין השמשות, ואין בו משום מכין לחול. ושכן עשו מעשה כמה פעמים. עכ"ל. והרב המגיה שם כתב דבשע"ת (סי' תנ"ה סק"א) נשאר בצ"ע על זה. אבל המחבר העתיקו בסתם. ומ"מ ברור שזה רק בשעת הדחק, אבל לכתחילה ישאב היהודי עצמו את המים למצות, ויאמר בפיו הריני שאוב מים לשם מצת מצוה, וכמ"ש הבא"ח (פר' צו אות ט"ז). עו"כ שם שלא תגע בהם אשה נדה. וע"ש].

א. מתוך גליונות 'תהילת ירושלים' שכתב מו"ר הגאון הראש"ל שליט"א לפני שנים רבות בתוספת מקורות וצינונים, ובתוספת דברים משו"ת 'שמע שלמה' חלק י.

ה. לא ילושו במים שלנו עד שיעברו עליהם י"ב שעות משישאו אותם, וכמ"ש המל"ח (סי' ג' אות א'). והבא"ח (פר' צו אות י"ח) כתב, דבשעת הדחק ולצורך גדול אפשר לסמוך על המקילים דסגי בלילה אחת אפילו אין בה י"ב שעות, וע"כ אין ללוש בהם עד אחר עלות השחר.

דיני אפיית מצות:

א. **מצות מצה בער"פ** - נוהגים שלא ללוש מצת מצוה בע"פ עד אחר שש שעות, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח. (שו"ע תני"ח ס"א). והברית כהונה (עמוד צ"ט אות כ"ז) כתב, שכן הוא המנהג. ובערב שבת שאין הזמן מספיק לאפות לכל הק"ק, מתחילין מן הבוקר, שלא יבואו לידי חלול שבת.

ב. **עשיית סימן במצות** - כתב הרמ"א (תע"ה ס"ז), שעושים סימן במצות, לידע איזה ראשונה או שניה או שלישית, ומניחים את הראשונה עליונה וכו', ואופין אותם ג"כ כסדר (כל בו ואבודרהם). כתב הברכ"י (סי' ת"ס), יש נוהגים לצייר במצות כ.ל.י. והיינו כהן לוי ישראל. לדעת איוז ראשונה, וכו' עפ"י כתבי האר"י ז"ל, אבל בקושטא אין כונת רבינו האר"י ז"ל לצייר בציור ממש, אלא בכוונה. הובא בנתיבי עם (סי' ת"ס ס"ב), וכתב, שראה אנשי מעשה שעושים סימנים בקו פשוט, לראשונה עושים קו אחד, ולשניה שני קוים, וכו' ובוה ליכא למיחש למידי, לא משום מוחק ולא משום שהיה הפוסלת במצה. עכ"ל. ובאמת כ"כ הכה"ח (שם אות פ"א) בשם הלבוש ור"ז, שיעשו הסימנים בחריצים או נקבים, ויעשו במהירות. וכ"כ בגאולי כהונה שבסו"ס ברית כהונה (עמוד תקפ"ז אות ו'), שמנהגם לעשות לא' נקב א' ולשניה שנים ולשלישית שלשה.

ג. יעשה המצה השניה יותר גדולה מהאחרות, לפי שצריך לאכול ממנה כ"א שתי חתיכות להמוציא ולאפיקומן. (כה"ח שם או' ע"ט, בשם מהרי"ן וכנה"ג ור"ז או' יו"ד). וכל זה הוא לכתחילה ולא לעיכובא. (ר"ז א' ט"ו. כה"ח שם או' פ"ה).

ד. כתב הגר"א אדאדי ז"ל (בקונטרס מקום שנהגו, עמוד ק"ן אות ב') שמנהגם לעשות מצות בפסח דבר יום ביומו בתנורים שפיהם למעלה, כמו תנורים שבימי הש"ס. וכתב דבשאר המקומות עושין הכל לפני הפסח, ושכן ראה בבבל, וכן היה נוהג הוא עצמו לעשות הכל קודם פסח, כיון שכן נהג בהיותו בא"י כמה שנים, וכיון שהוא גדר פרישות לא ראשי לשנותו. (וע"ש שכתב כמה אזהרות למי שעושה מצות בפסח. ועיין שו"ע סי' ת"ס ס"ג, ובאחרונים שם).

ה. **שמורה משעת קצירה** - אשרי אדם הנזהר לאכול מצה שמורה משעת קצירה, ואין בזה לא משום יוהרא ולא משום לא תתגודדו. ולא יחוס על היוקר, דגם ה' ביוקר עמדו לו ישראל כדי להוציאם ממצרים, וכמו שדרשו חז"ל עה"פ הבן יקיר לי אפרים' (מל"ח סי' ג' או' ח).

ו. **חיוב מצוה** - נכון להסיק התנור בלולב (כנה"ג), ומהרי"ל היה נוהג בעצי ערבה של לולב, ויש נוהגין בסכך של סוכה (חק יוסף, ועיין פר"ח, מל"ח סי' ג' או' ט"ו). וע"ש שהאריך למענתו במילי דזריות וזהירות על השגחה והקפדה הראויה בעשיית המצוה. ע"ש ותרורה נחת. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים. וע"ש עוד (באות י"ח), באמירה לבית יעקב, אלו הנשים, כמה צריכים להשתדל בענין הכשרות בהכנת צרכי הסעודה.

ז. **אכילת מצות לפני פסח** - טוב להחמיר שלא יאכל אפילו מצה עשירה בער"פ מזמן איסור חמץ. ומצה שיוצאים בה י"ח בפסח אין ליתן אפילו לקטנים שמבינים ענין יציאת מצרים. ויש מחמירים במצה ומרור מר"ח. (מל"ח סי' ד' אות ה'). וכן המנהג במרוקו, שאין אוכלים המצות של פסח מר"ח ניסן.





ח. מצה גזולה - פסק השו"ע (תנוד): אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה, במה דברים אמורים כשגזול מצה, אבל אם גזול חטים או קמח ועשאו מצה, יוצא בה, שקנאה בשנוי, ודמים לבד הוא חייב לו. ולדעת השאג"א (סימן צ"ה) גם בליל יו"ט שני אינו יוצא במצה גזולה, וכמ"ש המשנה ברורה שם סוף ס"ק י"ד. וכתב במשנה ברורה (ס"ק י"ד) דאדם לא יוצא ידי חובה במצה גזולה היינו אפילו בדיעבד, וצריך לחזור ולאכול. וכתב המשנה ברורה (סימן תני"ד ס"ק י"ד) דמסתמת הלשון משמע דצריך לחזור ולברך. ונראה דעדיף שלא יחזור לברך, דספק ברכות להקל, וכן עיקר^ב

ט. דין 'לכם' במצה - בד"ז דנו הפוסקים האם יש דין 'לכם' במצה או שרק במצה גזולה לא יוצא מפני שזה מצוה הבאה בעבירה^ה. אך עינינו רואות שלא הזכיר השו"ע שצריך להיות המצה שלו, רק כתב שלא יוצאים בגזולה^ד. אמנם יש שחששו לזה^ה, אלא שמדברי הפוסקים קמאי ובתראי עולה דאין דין לכם במצה, אלא רק דין מצוה הבאה בעבירה במצה גזולה.

ב. דין זה מבואר בשו"ת שמע שלמה (חלק י סי' כא). ולענין ברכה הנה גם הרב משנה ברורה גופיה בביאור"ל שם (ד"ה אין אדם) הביא דעת הריטב"א, אלא שפסק כהש"ע שהיא דעת רוב הפוסקים. אולם מכל מקום לענין ברכה, יש לנו לחוש לדעת הריטב"א דגם בגזול מצה יש שינוי מעשה, וכיון דלעסה קנייה בשינוי מעשה, והמצוה מתקיימת בבליעת המצה, דהא בלע מצה יצא, ועל כן לא יברך, ושכן הסכים במגן האלף. ובפרט שהברכות לא מעכבות. יעוי"ש.

ג. יסוד הדיון בהבנת דברי הגמרא בפסחים (לה. ב) שדורשים 'לחם לחם' מחלה. ודנו בכך שהנפקא מינה הוא באורח שאוכל אצל בעה"ב, האם צריך להקנות לו המצות [אמנם עצם ההזמנה בזה קנה הכל, אך מצאנו בהלכות קידושין (סימן כ"ח סעיף י"ז), שאם האורח לקח מהאוכל שנתן לו בעה"ב וקידש בו אשה, מקודשת. כלומר שנתן לו לאכול ולכל ענין. וצ"ע] (שו"ת שמי"ש שם).

ד. אמנם המשנ"ב (ס"ק ט"ו) כתב ודוקא גזולה, אבל אם שאל מצה יוצא בה, דהא שאלה ע"מ לאוכלה ולא להחזירה בעין, אם כן הרי היא שלו ממש. עכ"ל. משמע דדוקא בשאולה כזו ששאלה לאוכלה ולא להחזירה בעין, אלא מחזיר רק דמיה, הוא דיצא בה י"ח, דבכה"ג היא שלו ממש אבל אם היתה אפשרות להשאל מצה ולהחזירה בעין לא יצא [וכן משמע בט"ז ס"ק ד]. ואם אכן הכי ס"ל להמשנ"ב, יוצא שהוא מצריך שהמצה תהיה שלו, וצ"ע. אמנם בכה"ח כאן (אות ל"א), כתב וז"ל, במצה גזולה - אבל יוצא במצה שאולה, ט"ז (ס"ד), חק יעקב (אות ה'), אליה רבה (אות ו') חק יוסף (אות ז'), חמד משה, רבנו זלמן, חיי אדם. וכתב שם החמד משה דיוצאין בה אפילו לכתחילה, וכ"כ הר"ב זלמן שם, עכ"ל. ולא אמרו מפני שהיא שלו ממש, אלא סתמו ואמרו שיוצא בשאולה (שו"ת שמי"ש שם).

ה. במשנ"ב דרשו (שם הערה 17) כתבו גבי אורח בליל הסדר, מש"כ באמרי בינה (פסח סוסי"כ ב"ג) שלכאורה צריך לכוין במפורש לקנות המצה, שאל"כ הגם שמותר לאורח לאכול ממצת בעה"ב מ"מ אינה שלו ולא יצא ידי חובתו, וכעין זה כתב השפת אמת (סוכה ל"ה ע"א), ומ"מ סיימו שם שלמעשה לא נוהגים כן, ויש כמה טעמים, ליישב למה לא נוהגים כן. והגריש"א והגרשו"א הורו שראוי להדר ולהקנות המצה לכל אחד ואחד מהאורחים. ולכאורה נראה דהם חוששים לפשטות הגמרא דפסחים (ל"ח ע"ב), וכפי שלמדו בה רש"י ותוספות והרא"ש ז"ל, שאם לא קנאה לא יוצא בה ידי חובתו. מ"מ אם לא עשו כן, דעת הגריש"א שיוצאין ידי חובתן, שבדאי דעת בעה"ב לתת להם לאכול באופן שיוצאין י"ח, ובודאי דעתו להקנותם בקנין גמור, וכעיי"ז כתב השפת אמת שם. והגרשו"א הוסיף עוד טעם שאולי נוקטים כדעת מהר"י קורקוס והכסף משנה (פי' מהלכות ביכורים ה"ד) שכתבו בדעת הרמב"ם שלענין מצה די בכך שיש לו בה היתר אכילה בכדי שתחשב שלו, וא"צ שתהיה שלו לגמרי. וכעיי"ז כתב שם באמרי בינה (שו"ת שמי"ש שם).



הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ



הכשרת כלים מהומרים חדשים כגון שיש 'LAMINAM' ['למינם'] ועוד
ודין כלי המתכות החדשים אם יש מקום להקל לגבי בליעתם

מוצש"ק פר' החודש תשפ"ג

יט. כלים ממלט	מבוא
כ. כלי צדף	א. המתכות שנוכרו בתורה
כא. פלסטיק ונילון	ב. חרס
כב. כלי גומי, סיליקון	ג. זכוכית
כג. כלי זכוכית בורוסילקאט [פירקס, דורלקס]	ד. עץ
כד. כלי זכוכית קרמית	ה. עצם
כה. כלי קריסטל	ו. אבן
כו. כלי פיברגלס	ז. קרן
כז. כלי אלומיניום, נירוסטה, ודיון בסוגי המתכות החדשות	ח. גללים
כח. כלים מחומרים מעורבבים	ט. חרס מצופה עופרת
כט. דין כלי אבן, אם שייך להכשירו וכיצד הכשרתו	י. חרס מצופה זכוכית
ל. דין כלי אבן, העשויים משחיקת אבנים	יא. מתכת מצופה זכוכית
לא. דין השיש המצוי בימינו מה דינו	יב. אימאיל
לב. דין שיש 'פורצלן' 'למינם' 'דקטון', היאך להגדירם	יג. ציפוי שעווה
לג. מדוע צריך להכשיר שיש לפסח, ואם כן מה אופן ההכשרה	יד. ציפוי טפלון
לד. סוגי כיסוי שיש לפסח	טו. פורצלן
לה. כיסוי לשיש 'למינם' ודומיו	טז. כלים צבועים
	יז. כלי ציני
	יח. כלי עור

מבוא:

נאמר בתורה "אך את הזהב ואת הכסף את הנחשת את הברזל את הבדיל ואת העפרת. כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר אך במי גדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים" (במדבר לא, כב-כג). וז"ל רש"י 'להזהיר לכם על הלכות גיעול, ו'אך' לשון מיעוט כלומר ממועטין אתם





מלהשתמש בכלים אפילו לאחר טהרתן מטומאת המת עד שיטהרו מבליעת איסור נבילות'. עוד נאמר בתורה בפרשת צו, (ו, כא) "וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר".

החילוק בין הכלים מבואר בחז"ל בהרבה מקומות, כגון בגמרא בפסחים (דף ל ע"ב) 'והתורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם', ובאבות דרבי נתן (פמ"א) שנינו 'שלשה דברים בכלי זכוכית, אינו בולע, ואינו פולט, ומראה כל מה שבתוכו, במקום חם חם במקום צונן צונן'. ועוד לשונות רבים בחז"ל על בליעות ופליטות בכלים שונים.

העולה מכל מקורות הדברים, שכלי שבולע איסור הרי הוא נאסר אלא אם יצליח לפלוט ע"י הכשרה, ואופן ההכשרה היא באותה דרך שבלע, וכפי שלימדונו (פסחים עד, א) 'כבולעו כך פולטו'. וכמבואר ברש"י עה"פ בפרשת מטות שם (פס' כג) 'תעבירו באש - כדרך תשמישו הגעלתו, מה שתשמישו ע"י חמין, יגעילנו בחמין, ומה שתשמישו ע"י צלי, כגון השפוד והאסכלה, ילבנו באור'. ואילו אותם כלים שבולעים ואינם פולטים או אינם פולטים את הכל, אין להם תקנה וזה כדוגמת כלי חרס שאמרה תורה 'ישבר'.

כאמור לעיל בתורה נזכרו סוגי המתכות שמועילה בהם הגעלה, ומאידך את החרס שלא מועילה בו הגעלה. מלבד מתכת וחרס מצאנו בנ"ך ובתלמוד עוד כלים ולהלן הבאנו ביאור על כלים אלו.

והנה בכל דור ודור כלים חדשים מתווספים עלינו, ומוטל עלינו לידע את דיניהם ואיך להגדירם. ואמרנו לדון במסגרת תשובה זו, על כמה כלים חדשים האם הם בולעים ואם כן האם מועיל להכשירם, ועוד אמרתי לדון האם גם בכלים שכתבה תורה, יש שינוי בימינו מימיהם מחמת אופי חומרי הגלם ושיטות העיבוד. ובזה החלי בס"ד.

סוגי הכלים הנזכרים, בתורה, חז"ל ובפוסקים

הכלים המוכרים לנו מן התורה ומחז"ל ומן הפוסקים הם רבים ומגוונים, ונפרטם בתמצית להלן:

א. המתכות שנזכרו בתורה:

בתורה הקדושה בפרשת מטות (פלא' פס' כא), מוזכרים הכלים העשויים מהחומרים שלהלן: זהב, כסף, נחושת, ברזל, בדיל ועופרת, והאזכור שלהם הוא לגבי הגעלתם מאיסור. ויבואר עוד להלן באות כז על המתכות השונות והחדשות יותר.

ב. חרס:

כלי חרס נזכרו בתורה בפרשת צו (פ"ו פס' כא), שם אמרה תורה 'וכלי חרש אשר תבושל בו ישבר'. וכמבואר בגמ' בפסחים (דף ל ע"ב). ולהלן באות טו ביארנו את תהליך הייצור של חרס.

ג. זכוכית:

כלי זכוכית נזכרו כבר באיוב (פכ"ח פס' יז) 'לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז', ומבאר האבן עזרא שם היא אבן יקרה וזכה או הדבר הידוע. ע"כ. ובמדרש רבה ובילקוט שמעוני הנז' להלן כתבו לדון על הכשרתם של כלים אלו. ובאבות דרבי נתן (פמ"א) שנינו 'שלשה דברים בכלי זכוכית והראשון בהם שאינו בולע ואינו פולט'. ויש מי שגרס רק אינו בולע, שהרי ודאי שאינו פולט אם אינו בולע, וראה ביאור הגר"א (על השו"ע סי' תנא סעי' כו). ויש מהאחרונים שביארו על פי דברי הר"ן (פסחים דף ל ע"ב) שבליעתם מועטה מכל הכלים, ולכן כתבו שאינו בולע הכוונה כ"כ ואינו פולט כלל, והמחמירים למדו שאינו פולט כשאר כלים אבל מעט פולט. ומכאן יצאה מחלוקת הפוסקים



המפורסמת, ראה בארוכה בשו"ת שש משזר בחלק שלישי או"ח (סי' יד אות א) שהבאתי הדין ממקורו עם דעות הפוסקים בדין הזכוכית יעו"ש. וראה עוד להלן באות כג-כו.

ד. עץ:

בתורה לא נזכר כלי עץ, אולם הזכיר כלים אלו רבינו הרי"ף (פ"ב דפסחים) שכתב שדינו בהגעלה, והיינו שבולע ופולט. וכ"כ רבינו רש"י בספר האורה ובמחזור ויטרי ונביא דבריו להלן.

ה. עצם:

בתורה לא נזכר כלי עצם, אולם בראשונים דנו הפוסקים אודותם ויבואר להלן, ומכל מקום כבר הוזכרו כלים אלו ברש"י (בתשובות חכמי צרפת סי' נג) המאירי, אור זרוע, המרדכי ועוד. ואדרבה יש מהראשונים שאמרו מדהא שלא לימדה אותנו התורה מה לעשות בהם משמע דאינם בולעים כלל [ראה מרדכי פסחים תקפ"ב].

ו. אבן:

גם כלי אבן לא נזכרו בתורה, ושלוש דיעות מצינו בפוסקים: י"א שאינם בולעים כלל, וי"א שבולעים ולא מהניא הגעלה ודינם ככלי חרס. וי"א דמהניא הגעלה. כלים אלו נזכרו ברבותינו הראשונים - רב האי גאון, בה"ג, רי"ף בספר המכריע, הראב"ה ועוד. ויש שחילקו בין אבן שלימה, לבין אבנים טחונות שנילושו ונצרפו בכבשן שדינם ככלי חרס, ולהלן כתבנו על הכשרת השיש המצוי בימינו והארכנו בתיאור הייצור של מוצרי אבן ושיש, וכן את הדין לגבי אבנים שחוקות, שיותר נראה שדינם כדין כלי אבן ודלא כמי שכתב לחלק ביניהם. ראה באריכות להלן מאות כט והלאה.

ז. קרן:

לא נזכר בתורה ולא נמצא ראייה ברורה מן התלמוד לאיסור או להתיר [לשון רבינו מנוח הל' חמץ ומצה פ"ה הכ"ג], ונחלקו הראשונים לגביהם, יש אומרים דהוי שיע ולא בלע כדין זכוכית, ויש אומרים דמהניא הגעלה, ויש אומרים שלא יגעילם כי חשינן שיחוס עליהם כי הם מתקלקלים בהגעלה. וכלים אלו הזכירם בראשונים, ברש"י בפרדס הגדול (סי' קכה), בראב"ד בתמים דעים (סי' לה) ועוד ראשונים על הש"ס במס' פסחים (דף ל ע"ב), ובטור בשם המנהיג שחשש שיחוס ויתקלקל וכך הביא בשו"ע [הגם שהביא בלשון יש מי שאומר, אך באמת כסברת המנהיג כתבו עוד ראשונים].

ח. גללים:

נחלקו הראשונים בביאור כלי זה, ונחלקו בדינו, במהותו של כלי זה ביארו המפרשים על מס' כלים (פ"י מ"א) שהיינו כלים העשויים מגללי בקר, כן פירשו רב האי גאון, הרמב"ם בפיה"מ, הרע"ב ותוס' יו"ט שם ועוד. מאידך יש שלמדו בדעת רש"י שזה כלי שיש, כלומר כלי אבן. ולגבי הכשרה מצינו לרוב הפוסקים שס"ל דמהני הגעלה, וי"א שאינו בולע כלל. וי"א דאין לו תקנה דהוי ככלי חרס. ובשו"ע לא הובאה הכרעה לגבי כלי זה.

ט. חרס מצופה עופרת:

כלי חרס מצופה באבר [עופרת] נידון בסוגיא בע"ז (דף עה ע"ב) ושם בגמרא ההכרעה שהלכתא כסופו, כלומר שהולכים בתר הסוף שהוא הציפוי שהוא מתכת. ומרן השו"ע הנז' להלן בפסקא הבאה, הביא רק אופן של ציפוי זכוכית ולא מתכת, ונחלקו הפוסקים היאך הוא סובר להלכה



במתכת, וכתב המשנ"ב (ס"ק קלח) שהסכמת רוב הפוסקים להחמיר שאין להגעיל, כיון שהבליעה היא מעבר למתכת גם בחרס ואינו יוצא מידי דופיו וכ"כ הכה"ח (אות רעח) ועוד.

י. חרס מצופה זכוכית:

כלי חרס מצופים בזכוכית - הגם שרש"י ועוד ראשונים ביארו שכלי קוניא הם מצופים אבר, מכל מקום רבינו תם (בע"ז דל"ג ע"ב בד"ה קוניא) מבאר שכלי קוניא זה 'היתוך כלי זכוכית שלא נתבשל כל צורכו והוא מן החול כמו כלי חרס, הואיל ותחילת ברייתו מן החול שוויהנה רבנן ככלי חרס, ואע"ג דכלי זכוכית שלם לא בלע, הכא דאין בו אלא חיפוי על החרס בלע, וכן פירש הערוך'. וכ"פ מרן השו"ע (סי' תנא סע"א ג). ומבאר המשנ"ב (ס"ק קלו) שכיון שנצרך עמו בכבשן בלע טפי ולכן גם למרן השו"ע דס"ל דזכוכית לא בלע, הכא כן בלע.

יא. מתכת מצופה זכוכית:

כלי מתכת מצופים זכוכית - כלי זה הזכירו בשו"ת תרומת הדשן (סי' קלב) ובתיאור השאלה הוא מתאר כלים מצוירים הנקראים גשמעלצט, ובתשובתו כתב דאיירי בהיתוך זכוכית, ותלה דינו בדין הזכוכית, כיעו"ש. אם כן נמצאנו למדים שיהיה בדין תלוי במחלוקת הפוסקים והמנהגים. וכ"פ הרמ"א (סי' תנא סע"א) כו כדעת התרוה"ד. וכ"כ בנן איש חי שכידוע החמיר בכלי זכוכית (פר"צ אות יד) שכלי מתכת שהם מצופים בהיתוך זכוכית אין להגעילם.

יב. אימאייל:

כלים מצופים באימאייל - כלים אלו הוזכרו ברבותינו האחרונים, ובכל הספרים חוזר הספק שמא הציפוי הזה הוא חרס, ויש שאמרו שהוא זכוכית, וי"א שהוא ממתכת, ויש שכתבו שבכל גוונא הציפוי פחות מכדי קליפה, ובכל סיר יש שישים נגד הקליפה הפנימית שלו, ק"ו כאן שזה פחות מכדי קליפה. וי"א שיגעילו ג"פ כדי להמעיט את הבלוע עד שיצא רובו, ואז לעולם יהיה נגד המיעוטא דמיעוטא שישים נגדו [הכוונה בשאר איסורים דסגי בשישים], ומה שנותר יהיה תמיד בהיתר ככלי ששימוש בשפע דשרי אפילו לכתחילה ואפילו בן יומו.

הראשון שהזכיר הספק על ציפוי זה של הכלי, הוא החתם סופר (יו"ד סי' קיג) שמחמת הספק שמא הוא מחרס, אסר בהגעלה ורק אם ימלא הכלי בגחלים כתב להתיר. וכ"כ המהר"ם שיק. ובכתב סופר (יו"ד סי' עח) התיר באופנים מסוימים בהגעלה ג"פ, ובתשובה לתלמיד אחר של החת"ס יד אלעזר (סי' פד) כתב שלמעשה אפשר להקל בהגעלה וטוב להגעיל ג"פ. והמהר"י אסאד (יהודה יעלה יו"ד סי' קיג) כתב להחמיר בזה ולא להקל גם באינו ב"י, וק"ו בפסח, שקיבל עדות שיש חומר נוסף שמוסיפים להעמיד והוא מחמץ. וברב פעלים (ח"ג סי' כח) תמה איך האמין לדברי הבל אלו. יעו"ש. ולמעשה כתב שבבליעה בכלי ראשון, ימלא גחלים את הכלי. ואם הרוב היה בכלי שני התיר בהגעלה ג"פ. ובחזו"ע (פסח עמ' קנז) כתב שאפשר בהגעלה. וטוב להחמיר ולהגעיל ג"פ. ובנדון זה אפשר את כל הג"פ באותם מים, ולא צריך להחליף מים כמו בשאר מקרים של הגעלה ג"פ, שכאן זה רק על צד החומר. ע"כ. ושוב ראיתי בתשובה לגאון האדר"ת רבה של ירושלים עיה"ק שכתב במכתב שהביא מחותנו הגאון בעל תבואות שמש הגרמ"ש שפירא זצ"ל (סו"ס עג) בתשובתו לגבי הסאמבאר [= מיחם] שיש מי שרצה להחמיר מחמת הציפוי הפנימי שנוצר בו, והשיב לו שאצלם לא חששו לחמץ בזה וכו', ובסו"ד כתב דלא דמי כלל לכלי ציגון שהחמיר בהם החת"ס, ועוד שגם שם היא חומרא גדולה, והביא שאביו הורה בפשיטות להתיר בהגעלה, ורק לכבוד החת"ס הורה להגעיל ג"פ, והוסיף שכך הורו המו"ץ בווארשה והגאב"ד בלודז', ומנהג אותם מקומות להגעיל כלים אלו ולא חשו לדברי החת"ס, אלא שמנהגו שלו ללבן, ובנקל הם מתלבנים בתנור, וכו'.



ובאמת שחשוב לציין כי בימינו האמאייל ואופן עשייתו ידוע לכל, והגם שיתכן ובעבר היו עושים בהיתוכים שונים ואולי כך היו שמועות, למעשה האימייל מורכב מצבע, פעמים מצבע אחד כגון לבן, ולכל גרם מוסיפים לו 0.4 חומר מקשה, החומר מקשה הוא עשוי משרף אפוקסי, יש סמך יותר ויש פחות, שברך כלל משלבים ביניהם. וכנ"ל בשימוש עם שאר צבעים שמשתמשים. לאחר הצביעה, הכלי נכנס לטמפ' של 80 מ"צ למשך שעתיים, ועובר ליטוש, ובוה מסתיים התהליך. כך שלמעשה ברור לנו שבימינו אין כאן לא חרס, ולא מתכת, ולא זכוכית. ואין זה אלא כדין כלים צבועים הנז' להלן (אות טז). ומדוע שם חרס ייקרא לזה או זכוכית או כל שם אחר. ובאמת תמהתי מדוע לא אחד מחכמי הדור האחרון לא תיאר זאת לפי מציאות ימינו, עד אשר ראיתי לגאון המפורסם רבי יוסף משאש זצ"ל בספרו מים חיים (או"ח סי' קסט) שהביא בתחילה שגם הוא חשש שלא להגעיל מחשש לחרס, והביא עדות משנת תער"ב, שבא חכם אשכנזי מלונדון והעיד שבמקומם מגעילים כי נתברר אצלם שהכל זה מתכת. ושוב מעיד שכשבא לכהן בתרפ"ד בתלמסאן קיבל עדויות על הגדול בדורו מוהר"ר חיים בלייח זצ"ל שהיה מורה להכשירם בהגעלה. וחקר הרבה על הצבעים ממה הם נעשים, ושאל מן הצרפתים הבקיאים במלאכה, ולבסוף מתאר שכל הצבעים מקורם ממיני אילנות ועצים וציצים ופרחים, זולת איזה מינים מועטים שהם עשויים ממיני עפר ידועים, שאחר עבודה רבה בכמה מכונות עד שיזככו כעין אבר ועופרת [אפשר שזה כאשר מוסיפים היום מה שנקרא נצנצים מכסף, ויתכן שפעם היה מקורו מכסף מהותך]. ובהמשך כתב שלמעשה ברור ופשוט להתירם בהגעלה, ואין לחוש למיעוטא דמיעוטא [וראה עוד להלן בכלים מחומרים מעוררבים]. ובמהדורה החדשה של ספר מים חיים הביאו בהערה שהגאון נאמ"ן שליט"א כתב שלאחר שהדברים הללו התבררו, אז חייבים להטביל כלים אלו בברכה וכדין כלי מתכות, והם דבריו שכתב בירחון אור תורה (ניסן תשנ"ג).

יג. ציפוי שעווה:

כלים מצופים בשעווה - בשו"ע בהל' יין נסך (סי' קלה סעי' א) נפסק להלכה שכלים שציפה אותם בשעווה, שהם שוע כלומר טחו והחליקו, אין דינו כמזופף כי שעווה לא בלעה. ומקור הדין כפי שציין הגר"א שם הוא מהגמ' בב"מ דף מ ע"א. ויעו"י שם בלשון הגמ' דלא מייץ טפי, ומלשון מרן השו"ע משמע דלא בלע כלל ודי להם בהדחה. וראה בספר הגעלת כלים (פי"ג סעי' תנא).

יד. ציפוי טפלון:

כלים מצופים בטפלון - מדובר בציפוי העשוי מתרכובת כימית, שידועה ביכולותיה למנוע הידבקות של מזון לסירים ומחבתות. מוצרים אלה נקראים לרוב "טפלון" כיוון שזהו שמה של החברה המוכרת ביותר שמייצרת אותם, וזה בעצם ציפוי פלסטיק על מתכת.

לעיל (אות ט) הבאנו מחלוקת תוס' ורש"י בע"ז (דל"ג ע"ב) לגבי קוניא, כשלדעת רש"י זה מצופה אבר, שזה עופרת, ולדעת ר"ת זה היתוך זכוכית, וכתבו התוס' שם לאחר שכתב ר"ת דאיירי בהיתוך זכוכית, בהאי לישינא: 'הואיל ותחילת ברייתו מן החול שוינהו רבנן ככלי חרס כדאמרין ואף על גב דכלי זכוכית שלם לא בלע הכא כיון דאין בו אלא חיפוי על החרס בלע'. כלומר ר"ת מחלק לעניין בליעה בין אם הוא משמש כחיפוי או שהוא שלם בפני עצמו. ולכאורה צריך להבין את שיטת ר"ת, שהרי פליג על רש"י וס"ל שביציפוי עופרת הכלי אינו נאסר, אלא הולכים אחר סופו כלומר אחר הציפוי, ולכא' היה לו לר"ת לחוש גם בזה שעובר לחרס ואין לו הכשרה. ובאמת שהרגיש בשאלה זו רבינו המהרש"א וכתב לחלק בין אבר שהוא ציפוי שלם לכן החרס לא בלע מפני החיפוי ומותר, משא"כ זכוכית שהוא מן החול והוא מינו, זה לא עוצר את החרס מבלבוע. ע"כ. ובאמת תירוץ זה



לא מובן, וכי יש זכויות שלימה? והרי הכל מקורו מן החול, ואם תמיד אינה בולעת הוא הדין הכא, ומה הביאור בדבריו.

ולעצ"ד הדברים ברורים ופשוטים, ויש לדקדק היטב בלשון רבותינו בעלי התוס' שכתבו 'קוניא היתוך כלי זכויות שלא נתבשל כל צרכו והוא מן החול כמו כלי חרס' כלומר דלא איירי בזכויות שלימה שהיא בוודאי ציפוי הוגן, גם אם מתחתיה יש חרס למ"ד דלא בלע. אלא הכא איירי שלא נתבשל כל צרכו, ואם כן הוא חוזר להיות כדין כלי חרס, ואינו משמש ציפוי. ולהבדיל מעופרת שלאחר הייצור שלה מרקעים אותה כפה, ואז מכסים את החלק האחר, אם כן היא ציפוי המונע, משא"כ כשזה חול וזה חול, וזה לא נהיה זכויות כמו שצריך ממילא ככה"ג אין זה מונע בליעה.

ובאמת מצאתי לגאון המהרש"ם (ח"א סי' ריז) שכתב בשם האור זרוע (הל' פסחים סימן רנ"ו ד"ה ענדו אגני) דכל זמן שאין הזכויות מתבשל יפה החול מעורב בו לכן מדייבו ופלטו אבל כשמתבשל יפה יוצא ממנו כל החול ע"ש. ובאמת וכתב שם, שלפי"ז גם רש"י לא החמיר אלא במחופה אבר שהעופרת בטבעו הוא דומה לעפר, כמ"ש היערות דבש (ח"א ד"ו) בשם חכמי הטבע כי עופרת טבעו רק עפר ואויר ולכן בקל ניתך והוא עפר יסודו ולכן נקרא עופרת וכל הסיגים נדבקים בו ולכן מצרפין בו כסף וזהב ע"ש ולכן מתדבק בהחרס ונעשה גוש אחד. אבל הברזל והחרס אין מתערבין כמו שכתוב בתשובת ח"ס סימן ק"ל והביא סמוכין ממקרא בדניאל, וכ"ה בס' ערוך השלחן (יו"ד, סימן קכא) גבי כלי ברזל המחופין בלובן וזהו כמ"ש בדע"ת בדף האחרון. ואף שגם ברזל מעפר יוצק אבל נעשה גוש אחר ופנים חדשות, מה שאין כן העופרת. ואם כן בחיפוי בדיל ועופרת בכלי נחושת דמיירי בהם דהוה כשני כלים. וגם לשיטת רש"י עולה יפה דס"ל דבדיל דומה לעופרת ואינו מתדבק עם הברזל אבל בכ"ח מתדבק שפיר. ואם כן מדברי הרא"ם יש סמוכין לדברינו להקל בכלי ברזל הנ"ל ולחשבם כשני כלים. עכת"ד [ועל דברי הרא"ם הללו לגבי בדיל שמתכים האומנים על גבי הסירים והמתכות, ראה מש"כ בזה ביביע אומר (ח"ו א"ח סי' מה) הן לגבי פעולה זו אי חשיבה הכשרה בלא הגעלה נוספת, ואי בעינן לטבול הכלי לאחר עבודה זו, יעו"ש].

ומכל האמור למדנו שהגם שעל כלי ברזל שמצופה בטפלון שזה ציפוי פלסטיק על מתכת, היה מקום לומר שדינו כדין קוניא ואולינן בתר סופו דהיינו אחרי הציפוי, ויהיו בזה כמה נפ"מ כגון לגבי טבילת כלים שיהיה דינו כפלסטיק, ויהיה פטור מטבילה [ובאמת שכך נפסק להלכה בספר טבילת כלים (פ"א סעי' צא). וכך ראיתי לידידי בעמח"ס בין ישראל לעמים (פ"ג סעי' לו) וציין שם בהערה שכך העלה להלכה בספרו שו"ת דברי דוד (ח"א יו"ד סי' ט אות ז)]. ומכל זה נראה שמגדירים ציפוי זה בפני עצמו, והטעם לכך כיון שהציפוי עומד בפנ"ע ואין הפלסטיק והברזל מתערבבים. ולכן גם מזה הטעם גם בכלי חרס המצופה זכויות, חייב בטבילה עם ברכה שהזכויות עומדת בפני עצמה [אם מצופה מבפנים ומבחוץ, כמבואר בפוס' ביו"ד סי' קכ, ראה שם בכנה"ג הגה' ב"י אות יח, בפר"ח ס"ק ז, ובפר"ת ס"ק ג. ולמעשה אם מצופה רק מבפנים מטביל בלא ברכה, ורק מבחוץ פטור. וראה עוד להלן מש"כ לגבי פורצלן]. ומכל זה מוכרח דאולינן בתר סופו. ואם כן בנידון של הגעלה אי נימא שציפוי זה הוא נחשב, אם כן לאותם המחמירים שלא להגעיל כלי פלסטיק לא יהיה אפשר להכשיר כלים מצופים טפלון. ובאמת שראיתי שכך מביאים משם הגאון בעל שבט הלוי, וזה מתאים לשיטתו שכלי פלסטיק אין להם הכשרה כשבלעו בכלי ראשון [ראה עוד להלן]. אולם הגאון בעל אגרות משה (אבן העזר חלק ד ס"ס ז) 'הכלים של טעפלאן פלאסטיק מועיל הגעלה ברותחין אחר מעל"ע שהוא ספק דרבנן'. [ודבריו שם לענין שאר איסורים, שכן לגבי פסח, דעתו לחומרם בפלסטיק ראה להלן מש"כ בכלי פלסטיק]. ובאמת אחר דקיי"ל להלכה כדעת רוב פוסקי דורינו שכלי פלסטיק דינם ככלי מתכות לענין הכשרה, וכפי שיבואר להלן, נראה ברור שכך הוא הדין להלכה ולמעשה שאפשר להגעיל לכתחילה גם כלים המצופים טפלון.



ואמנם ראיתי שיש מי שכתבו שהגם שציפוי הטפלוֹן היינו חלק שניתוסף על גבי המחבת שהיא ממתכת, אולם כיון שהוא מחובר אליה בחיבור אמיץ וחזק, אין לנו לדונם כשני כלים נפרדים בין ביחס לבליעתן ובין ביחס להכשרתן אלא הם נידונים ככלי אחד שלם, והרי זה דומה לכלי שהוסיף בו טלאי שכ' הטור (או"ח סי' תנ"א) וכו'. ובאמת שאין לי המקור שהביאו הדברים, אבל מסברא יש להבין החילוק בין ציפוי זה לציפוי של זכוכית שדבוק גם הוא חיבור חזק ואמיץ, ובשלמא היתוך זכוכית [ראה עוד להלן לגבי פורצלן], אכן מתבטל ואין לו חשיבות ציפוי, אולם כל הציפויים הנז' דבוקים בדבק חזק ואמיץ, אולם בסופו של דבר הם ציפוי. אלא שהלכה למעשה הדין כאמור שאפשר להכשירם בהגעלה וכאמור [אמנם באם יש בטפלוֹן חריצים, אם אין בהם ממש שיכול להישאר שם משהו, וכל החשש לבליעה, גם בזה אמרינן כבולעו כך פולטו, והדברים מבוארים במהרש"ם הנז' לעיל, בסוף דבריו לגבי הסוגיא שלו במתכת מצופה וז"ל: 'ומה שכתב ר"מ דבמצופין גם מבפנים וניקב או נסדק הלוּבן בפנים לא מהני בהו הגעלה לכ"ע דנבלע דרך שם ואפשר שהגעלה אין מועיל דרך שם. לא אדע מהו דאנן קי"ל כבולעו כך פולטו. ע"כ].

טו. פורצלן:

כלי פורצלן הם כלי חרס שנצטרפים בטמפ' גבוהות יותר, והם מצופים ומזוגגים, ונחלקו בהם מקצת פוסקים, אולם דעת רוב ככל הפוסקים וכן ההכרעה הלכה למעשה שכלים אלו דינם כדין כלי חרס לכל דבר. ומעיקר הדין פטורים מטבילה [ויש שהחמירו להטבילם בלא ברכה, עי' מש"כ בזה, בפת"ש ריש סי' קכ. וראה ביבי"א (ח"ב יו"ד סי' ח ובמילואים) שהביא הדברים והמנהג לפטור מטבילה, וראה עוד בספר טבילת כלים פי"א סעי' קע ובהערה שם. ומה שהביא שם משם הזב"צ והבא"ח ראה מש"כ בס' הליכות עולם (חלק ז, מסות, ו) ואכ"מ]. ולפי"ז גם ברור שדינו ככלי חרס גם לגבי הגעלה ובליעת איסורים. וכן הכרעת הפוסקים הלכה למעשה. אמנם זאת יש לדעת שיש מן הפוסקים דס"ל להקל בזה וכדין כלי זכוכית, ראה בכנה"ג (יו"ד סי' קכא הגה"ט אות כו) ובשאלת יעב"ץ (ח"א סי' סו) וראה בחזו"ע שם, שהביא שם שיש עוד שסמכו על דברי הכנה"ג, אלא שאין זה עיקר נגד כל הפוסקים האחרים ובפרט שיש חששות לזיופים וכו'. ויש שהתירו בהגעלה ג"פ וראה מש"כ על דבריהם בשו"ת קול מבשר (ח"א סי' ע). וכ"פ המשנ"ב סו"ט תנא, שדין כלי חרס יש להן [וראה עוד להלן לגבי כלי ציני].

ובאמת שכפי הידוע לנו היום בתהליך של ייצור כלים אלו, זה ממש הנזכר בשו"ע הנז' (סי' תנא סעי' כג) של כלי חרס בהיתוך זכוכית שדינו ככלי חרס לכל דבר. ואבאר את דברי.

הנה תהליך הפורצלן הוא מתחיל ככל כלי חרס או קרמיקה, כאשר המרכיב העיקרי היא החרסית, שמקורה מסלעים. בתעשייה של המרצפות קרמיקה משתמשים בעיקר בסוגים: kaolin, alumina. החומר נצרך בטמפרטורה של 1500 מעלות לגוֹן לבן מט. וזה המרכיב העיקרי בייצור של הפורצלן. [אליהם מצטרפים עוד ממשפחת החרסיות. וחומרים מחזקים, וחומרים גסים המופקים מסלעי מישקע, והם בעלי נקודות היתוך גבוהה ונקראים חסין אש. יש מוצרי קרמיקה שהצריפה היא עד 1100 מעלות שם השימוש בחרס, שלאחר הצריפה יוצא אדום. ובאותם שם עד 1250 מעלות החומר הוא אבנית. וכאשר יש שימוש בחומרי גרניט מעלים את הטמפ' לחום גבוה יותר, ואז משתמשים בעיקר בחומרים העומדים בטמפ' אלו].

תהליך הייצור של חומרים אלו, הוא בחיבור חומרי הגלם לפי סוג הכלי, ויש חשיבות מרובה לאחוזי החומרים השונים שיתאים לסוגים השונים של המוצרים, ובפרט במרצפות, מכניסים את הכל אל מיכלים שם בתוספת מים הם שוהים שעות, עד אשר הכל נכתש ונהיה תערובת נוזלית יחסית, והומוגנית. ושוב החומר עובר ייבוש באמצעות spray drier שהוא מיכל גדול אשר דפנותיו מחוררות ודרכן נכנס אוויר חם אל תוך התערובת ויוצר כדורי חומר קטנים בדרגת לחות של 4-6



אחוזים. במידה ומייצרים משטח של חרס או קרמיקה הוא נכנס לתבניות מתכת, ובלחץ עצום יוצרים דחיסות גבוהה של החומר [הלחץ תלוי בחומר הנדרש אולם הוא בין 400 עד 4000 טון לחיצה], בתום התהליך והייבוש מגיעים לאחוז לחות של כ 1% בלבד, והוא מגדיל את החוזק המכני שלו כפול שלוש. השלב הבא היא שלב השריפה בתנורים, שנעה בין 1000 עד 1250 מ"צ. כאשר בהתחלה ובסוף הטמפ' נמוכה ובאמצע עיקר החום הגבוה. המוצר הסופי יוצא מכווץ בין 5-7%. אותה שיטה יש בהכנת כלים, כלומר חומר הגלם הופך לעיסה נוזלית, שממנה יוצקים לתוך תבנית מגבס, שיש בה צורה של כוס, סיר או מכסה או עציץ וכיו"ב. או שזה רק בכבישה כשהמטרה ליצור קערה וכדומה. ייבוש, זיגוג, ייבוש והדפסה.

הזיגוג, מכיל חומרים של קבוצת תערובות ממשפחת המתיכים מזכוכית טחונה, שנכנס למיכל עם מים, ושוהה שם תוך כדי סיבוב עד קבלת התערובת הנדרשת. כשהחומר מוכן, מתיזים אותו בכמה אפשרויות או בעזרת ריסוס, או בהדפסת רשת משי מחורר, שדרכה נוזל הגלזורה לפי דוגמא. או עוד אופנים כיו"ב. בתום הזיגוג הם נכנסים פעם נוספת לשריפה של הכלי או המרצפת עם הזיגוג, בתום התהליך יוצא החומר הסופי. בכלים שונים, יש ציורים שמציירים ידנית או בהדפסים או הדבקות עדינות על גבי הכלים, ועוד ללא סוף.

עיקר העולה מכל המתואר, דאיירי הכא בכלי חרס בהיתוך זכוכית, ודינו ככלי חרס לכל דבר. וכפי שנפסק בשו"ע הנז'.

טז. כלים צבועים:

בטור או"ח סו"ס תנא הביא דברי רבי האי גאון שכלי עץ שציפוס בסמנים, דינם ככלי חרס ואם השתמש בהם בחמץ, אי אפשר להכשירם. ובב"י הביא שכ"כ הרא"ש ורבינו ירוחם, והוסיף דהיינו שהשתמשו בהם בחמץ. וכ"פ מרן בשו"ע באו"ח סי' תנא סעי' כד. והרמ"א הוסיף שם שהיו מקומות שנהגו לא להשתמש בצבועים כלל אפילו חדשים, ומבאר המשנ"ב (ס"ק קמד) שהיינו מחמת החשש שעשו הציפוי בסובין, או שציפו ישנים, על כן אסרו את הכל. וכבר כתב הרמ"א שאין להחמיר רק במקום שנהגו איסור. וכמדומני שהיום מנהג כל ישראל לא לחוש לזה, ופוק חזי מאי עמא דבר. והטעם שלא התירו בצבועים, מבאר המשנ"ב שהצבע מעכב את החמץ שנבלע בעץ מלהיפלט. ויש לדעת המציאות של צבעים של ימינו, ולכאורה אם מורח רק חומר מבריק כמו לאק וכיו"ב אין מקום לומר שזה מעכב. וראה בספר דרכ"ת (קכא סח) שאם אין ממשות בצבע אין לחוש לזה, יעו"ש. ויעו"י לעיל מש"כ לגבי כלי אימאיל.

יז. כלי ציני:

כלי זה הוזכר ברדב"ז (ח"ג סי' תתמד) ובשאלה שם תיאר הכלים הללו שבאים מסין, וראה מקצת אנשים שאוכלים בהם בשר וגבינה וחמץ בפסח ולוקחים אותם מן הישמעאלים ואוכלים בהם באמרים שאינם בולעים כלל לפי שאמרו שהם עשויים מקליפת שרץ המים נקראת בוד"ה ובלשון לעז קראקול"ס וכותשים אותם יפה ועושים חומר ביד היוצר ועושים מהם כלים נאים גדולי הערך ומשפילי עם משתמשין בהם בלא הגעלה כלל, והשואל הצריכם הגעלה. והרדב"ז השיב לו שיש להחמיר בהם ולהשוותם לשאר כלי חרס מכמה טעמים, חדא דמאן לימא לן שהם עשויים מקליפת השרץ דילמא משאר עפר וטיט חזק הוא. ותו דמאן לימא לן דאין מערבין עמו עפר אחר. ותו הא ניחא אותם שהם דקין מאוד שהאור נראה מהם אבל אותם הגסים הדומים לשאר כלי חרס למה יהיו מותרים. ותו מי יאמר שאין עושין כמותן בשאר הארצות כלים הדומים לכלי ציני ונקרא הכל ציני כמו שמצינו כלים הבאים מאי גיניק ומוינציא דומים לכלי ציני ממש. וכל זה הוא אחר שנודע שהציני בעצמו אינו בולע. אבל מה שנראה לי אחר הנסיון שהוא בולע ואין בליעתו גדולה

כשאר כלי חרס. וזה דרך הנסיון כי לקחתי ממנו חתיכה והכנסתי אותה באש ויצא ממנה שלהבת כדרך הכלים הבלועים. עוד הלבנתי אותה יפה ודקדקתי משקלה והשלכתי אותה לתוך קדרה של תבשיל עד חצי שעה ורחצתי אותה וניגבתי אותה יפה והשבתי אותה במשקל והוסיפה על משקלה הראשון כל דהו וזה ודאי מורה שהוא בולע וק"ו מכלי זכוכית דאיכא מאן דפסק דבלע. הכלל העולה שאינו ראוי לחלק ביניהם לכלי חרס. [והרבה מן האחרונים כתבו דברי הרב"ז הללו על כלי פורצלן והביאוהו מראשוני האוסרים שדינו ככלי חרס, ואפשר שכוונתם מהמשך דבריו על כלים הבאים מונציה]. וראה בשו"ת מנחת חיים (ח"ב יו"ד סי' כז) בד"ה ולדעתי לולא, שאפשר להסביר הניצוצות, שזה האוכל שנכנס בין בחללים בין הרגבים של הכלי, ועל כן יגדל משקלה וגם תתן שלהבת. יעו"ש.

יח. כלי עור:

כתב הפמ"ג לגבי פסח (סי' תנא, משב"ז אות לא) דמהני להם הכשרה בהגעלה. [וכן עולה מדברי הטשו"ע גבי יין נסך ביו"ד סי' קלה סעי' י, וראה בב"ח שם]. וכ"פ להלכה הרב כה"ח סי' תנא אות קכו.

יט. כלים ממלט:

כלים העשויים ממלט [צימנט] - בעבר החומר גלם של המלט זה היה סיד. וכיום הוא היצמנט שמכיל 80 אחוז אבן גיר [שהסיד מופק ממנו], 20 אחוז גוספים הכוללים אדמת חרסית שיש בה באופן טבעי צורן, אלומיניום וברזל. הגושים הגדולים נטחנים, ונשרפים בכבשן של 1600 מ"צ, כשבסוף התהליך יוצאים גושים קטנים כהם, הנטחנים לאבקה, המוצר הסופי היא אבקה שבחיבור עם מים נהפכת לחומר קשה ומדביק. ולכאורה דינו ככלי אדמה. וראה בספר תבואות שמש (סי' ג) שבראש הדברים הביא מאב"ד דפוניבו' שכתב לו שכלים צימענט, אין להם דין כלי חרס אלא כלי אדמה, דכל כלי אדמה שלא הוסקו ולא נצרפו בכבשן אינם נקראים כלי חרס. ובהמשך ראה מה שהשיב לו הגרמ"ש שפירא. וראה לעיל מיניה בסי' מב, שהאריך התבו"ש לבאר דין כלי אדמה על אופניהם יעו"ש. וראה אחד מן קמאי בספר שבלי הלקט (סדר פסח סימן רז) שכתב בתו"ד, 'ואף על גב דאמרינן כלי אבנים אין מקבלין טומאה יש לומר דווקא שאר אבנים שאין דרך העולם לעשות מהן כלים אבל אלה אבני שיש שדרך העולם לעשות מהן כלים ומלאכתם נאים ודקה הם חשובים ומקבלין טומאה וכך יש לומר בכלי אדמה דדוקא טיט המיוחד ליוצרים לעשות ממנו כלי חרש אותן הכלים מקבלין טומאה אבל עפר אחר שאינו מיוחד לכך אם גיבלו ועושה ממנה כלים אף על פי שהסיקן בכבשן הן כלי אדמה שאינן מקבלין טומאה מפני שאינן חשובין עד כאן דברי ר' ישעיה זצ"ל. ותימה לאחי ר' בנימן נר"ו על דברי הרב זצ"ל איך לא השווה את מדתו שלא למד מתוספתא דזבחים וממתניתין דין נסך הדומה לו בענין פליטה והגעלה ללמדינו היאך טהרתן ממה שבלעו בין בקדשים בין בדין נסך דחמיר איסוריהו והביא ראייה מטומאה שאינו דומה לו וכי מה ענין איסור בליעה אצל טומאה הרי כלי זכוכית שמקבלין טומאה ככלי חרס וטהרתן ככלי מתכות, הילכך אין נראה כלל ללמוד איסור מטומאה ואיך נדחה משניות סדורות שהן הלכה על ידי הקישות ורמיונות, מכל מקום טוב להחמיר בהן בהנך מדוכות החצובין מאבני שיש לפי שדרכן לתת בתוכו חמץ עם חומץ וחרוסת והווי להו כבית שאור שחיוצו קשה ואם הגעילן ברותחין אולי יש להן תקנה' עכ"ד. ועי' עוד בספר תורת הארץ (ח"ב ביאורים פ"ה בד"ה ויש להסתפק) מה שהסתפק בכל צימענט היאך להחשיבו אם ככלי חרס לגבי עציץ נקוב או אינו נקוב בדעת רש"י, יעו"ש שם. וראה עוד בשו"ת לבושי מרדכי (יורה דעה מהדורה תניינא סימן סד) מש"כ לגבי צימענט, והבאנו מדבריו להלן במאמר על כלי אבנים ושיש, יעו"ש.

ב. כלי צדף:

כלים העשויים מצדפים - יעו"י במשנ"ב (ס"ק נה) שהביא בשם האחרונים שכלים מחומר זה קשים מאד, ואינם דומים לקרן. ומקור דבריו בא"ר (תנא ס"ק כג) בשם המלבושי יו"ט שכתב בהאי לישנא: כתב מלבושי יום טוב (ס"ק א) 'נ"ל כיון שהוא חזק וקשה מאוד אינו דומה לקרן שנימוח מחום'.

בא. פלסטיק ונילון:

כלי פלסטיק [בקליט, פוליטאלן, ניילון] - כלים אלו לא היו בימים קדמונים, ונחלקו בהם פוסקי הדורות, יש מי שכתב דלא מועילה להם הגעלה ויש מי שכתב להקל בשאר איסורים ולא בפסח [ראה לעיל שהבאנו בסוגיית הטפולן (אות יד) את דעת השבט הלוי שהחמיר, והאגרות משה שהיקל בשאר איסורים וראה להלן באות כב לגבי גומי בדעת האגרו"מ] אולם דעת הרבה פוסקים שמוותר לכתחילה להגעילם לצורך הכשרתם, ויעו"י באור לציון (ח"ג, י, ג) שהוכיח ממהלך דברי הרי"ף שאין חשש בכלי פלסטיק, ונראה שהרי"ף למד מדברי הגמ' שם בפסחים 'התורה העידה על כלי חרס שאינו יוצא מידי דופיו לעולם' שדוקא כלי חרס שהתורה העידה עליהם ואינם יוצאים מידי דופיו אבל שאר כל הכלים לא העידה התורה עליהם, הרי הם ככלי מתכות שאפשר להכשירם, ומינה שאין לחוש בכלי פלסטיק שמא לא מועילה להם הגעלה, ומאידך גם אין לומר שאינם בולעים ויהיה דינם ככלי זכוכית שאינם צריכים הגעלה. וע"כ כלי פלסטיק שבלעו חמץ כגון כוסות וצלחת פלסטיק ובקבוק תינוק יגעילם בכלי ראשון וישתמש בהם בפסח, אולם אם הם כלים שעלולים להתקלקל אין להגעילם ויצניעם לאחר הפסח. ובאמת כהכרעה זו כבר כתב הגאון בעל חלקת יעקב (ח"ב ס"י קסג) אחר שהביא המציאות של ייצור כלים אלו, כתב דמהני להם הגעלה, והשווה דינן לכלי אבן וגללים. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג ס"ו סז) ואף הוא הביא ראייה מהפמ"ג (מש"ז ס"י תנ"א, לא) שמבואר להדיא דכלי מתכות לאו דוקא וכו'. וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד ס"ו 1) וכן הוכיח והכריע בחזון עובדיה (פסח, דף קנא) שכלי פלסטיק וניילון כפי תשמישן הכשרן ע"כ.

בב. כלי גומי, סיליקון:

דינם של כלים אלו ככלי פלסטיק הנז' לעיל, ובפרט שאלו נכנסים בקלות להרתחה ואף לתנור אפיה בטמפ' גבוהות. וראה באגרות משה (או"ח ח"ב ס"י צב) שכתב לגבי ראבער [גומי] שבאם הוא מעץ מהני הגעלה ואף אם יש ספק מצד שיש שם גם איזה חומר כימי הוא ספק דרבנן שדינו להקל. ואם הוא מתערובות מינים כימיים שהוא דבר חדש שלא נמצא בדברי הקדמונים אין להתיר להגעילם [ראה לעיל לגבי פלסטיק בדעתו]. והנה מש"כ מעץ כוונתו משרף עצים הנאספים מחריצים הנעשים בעצים מסויימים, או בשיטות חדשות של מיצוי הנגר מעצים אלו. ומה שכתב אם הגומי משאר חומרים, כוונתו לפולימר סינתטי כגון GR-S או פוליבוטאדיאן לעיתים הם בפני עצמם ולעיתים מעורבים באחוזים של גומי טבעי.

בג. כלי זכוכית בורוסילקאט [פירקס, דורלקס]:

כמבואר לעיל לגבי זכוכית, הוא הדין בכלים אלו, וגם בהם חומרי הגלם העיקריים המשמשים לייצר אותם הם חול, סיליקה ועוד. רק שעם השנים גילו תוספות שמקנות לזכוכית תכונות נחוצות, כמו המינרל בורקס (borax) המשמש לייצור זכוכית "פירקס" שהיא עמידה לחום, ודינה ככל זכוכית רגילה. ואדרבה יש פוסקים דס"ל שזכוכית כזו שהוא חסינת חום, אפשר להכשירה גם לדעת המחמירים בזכוכית רגילה, אולם יש להכשירה גם לדעת מרן השו"ע, כיון שבלעו ע"י האור, ויש שכתבו להקל לרמ"א רק בשאר איסורים ובהגעלה ג"פ, ויש שהתירו בשעה"ד גם לבני אשכנז בצירוף כמה ספיקות. וכל סוגיא זו נידונה בספר הגעלת כלים בפ"ג סעי' שעה ובהערות

שם. ובחזו"ע (פסח ע"מ קנה) הביא מהפמ"ג שלדעת המתירים שרי גם אם השתמשו בכלי ראשון, ומהרב יד יהודה הביא שכתב אף אם השתמשו באור ממש. ובהמשך הביא הספק של האומרים שאולי אין זה זכוכית [ראה יבי"א ח"ב או"ח סי' מא מש"כ על דברי הצי"א] וכתב שהוא שאל לאנשי המדע הבקיאים בדבר וענו ואמרו שאין ספק שהם כלי זכוכית בלי שום תערובת. יעו"ש. וממילא לספרדים מותרים בשטיפה והדחה בלבד. והביא שם בחזו"ע שגם האשכנזים שמחמירים בכלי זכוכית יכולים להקל בכלים אלו ע"י הגעלה ג"פ. ובהערה כתב שהסכים עמו מרן הגרי"ש א"צ"ל [וראה בשו"ת שש משור ח"ג או"ח סי' יד אות ב בד"ה והנה בחזו"ע, מש"כ עוד בדעתו של מרן הגרי"ש א"צ"ל ומה שהבאתי מדבריו בקובץ תשובות, ומה שתמתי על הרב המגיה שם, יעו"ש]. והביא שבבית אבי ובצי"א החמירו בזה לאשכנזים, יעו"ש. וראה בארוכה בשו"ת שש משור בחלק שלישי או"ח (סי' יד אות ב-ד) שם הארכתי באופני הייצור של זכוכית זו ומהם החומרים הנוספים של זכוכית זו, ולמעשה הסקנו שזכוכית זו היא זכוכית גמורה, ללא כל שינוי, יעו"ש.

כד. כלי זכוכית קרמית:

על אף השם המטעה, ציפוי קרמי אינו עשוי מקרמיקה אלא מג'ל שמיוצר מסיליקון טבעי. הסיבה שהציפוי הזה זכה לשם "קרמי", היא שהגימור המבריק שלו מזכיר קרמיקה. באופן עקרוני, תכונותיו של הציפוי הקרמי דומות לאלה של הטפלוץ, אלא שהוא מיועד עבור אנשים שמעדיפים לא לעשות שימוש בכלי בישול שמיוצרים מכימיקלים.

זכוכית זו ראיתי להרבה מפוסקי דורינו שהיו נבוכים שמא יש בה תערובת של חרס ועוד. ולא מהני לה הכשרה כלל. ובשו"ת שש משור או"ח (סי' יד) בס"ד ערכנו תשובה מפורטת על זכוכית זו, ושם הבאתי שהסוד של זכוכית זו לשנות את המבנה שלה באמצעות שני דברים, האחד עם תוספים, והשני, זה תהליך עיבוד הכולל חימום ראשוני כשל זכוכית, קירור, ושוב חימום בטמפ' גבוהה יותר וקירור, זה תהליך שנותן חוסן מיוחד לזכוכית. וכלפי החשש ההלכתי על החומרים בס"ד הצלחתי להשיג את רשימת חו"ג מהם מורכב הזכוכית הקרמית, וכדלהלן: סיליקה [68.8%] אלומינה [19.2%]. ליתיום [2.7%]. מגנזיום [1.8%]. תחמוצת אבץ [1%]. סודיום [0.2%]. פוטאסיום [0.1%]. בורו [0.8%]. טיטניום [2.7%]. זירקוניה [1.8%]. ארסניק [0.8%]. תחמוצת ברזל [0.1%]. תחמוצת קובלט [50-ppm], תחמוצת כרום [50-ppm]. חומרים אלו מותכים על מנת להפיק את הזכוכית, ויש מן החומרים [המלחים] שמוסיפים לאבקה לפני שלב החימום הנוסף. הנה אם כן נמצאת לפנינו הפורמולה שחיפשו כדי לבדוק את החומר ממנו עשויה הזכוכית הקרמית, ושוב אנו מוצאים שיש רוב מוחלט לחומר הוותיק והעיקרי בזכוכית שהוא החול, וגם כל שאר החומרים אינם חרס ואינם עופרת כלל. אלא כולם אבקות מינרליות חלקם מן הסלעים או אחרים, ואינם משנים כל דבר בסוגיא ההלכתית של הזכוכית.

ואחר זמן שאלו ממני על הסימנים שיש על הזכוכית שמא הם מחומרים אחרים, ובאמת שגם לו יצויר שהם מחומר שאינו אפשרי להכשרה [מה שכמעט ולא יתכן במציאות] מכל מקום אין זה מעכב כלל את ההכשרה וכפי שנבאר להלן בחומרים מעורבבים יעו"ש.

כה. כלי קריסטל:

דינם כדיון הזכוכית ללא שינוי כמבואר בתשובה שם [הגם שכדי לייצרה מוסיפים לה תחמוצת של עופרת או בימינו כדי למנוע את הסכנות בדליפת עופרת משתמשים במתכות אחרות כמו טיטניום או זירקוניום או כל מתכת שלא תשנה את צבע הזכוכית].



נו. כלי פיברגלס:

כלים אלו עשויים מסיבי זכוכית, כאשר חומרי הגלם הם שווים לזכוכית רגילה כאשר הסודה הוא המרכיב העיקרי, ליים ועוד שאר מרכיבים הרגילים. הכל עולה על מסוע עובר כתישה, ונכנס לתנור להתכה, והופך להיות נוזל, ובתהליך מכני הנוזל יוצא כסיבים שמהם מכינים תעשייה שלימה לכלים, בנינים ותעשייה. לכאורה יש לומר שהגם שהם זכוכית, עדיין אינם שלימים באופן כזה שאפשר לומר שאינם סופגים כלל. ולכאורה בוודאי שאינם מוגדרים כשיעי שלא בולע, שהרי אינם חלקים. ובאמת ראיתי שכ"כ בספר הגעלת כלים פ"ג סעי' שעד. ולכאורה כך מסתבר.

נו. כלי אלומיניום, נירוסטה, ודיון בסוגי המתכות החדשות:

בסיסו של חומר אלומיניום הוא מתכת, שכאמור לעיל במבוא התורה הקד' ציינה ששה מהם זהב, כסף, נחשת, ברזל, בדיל ועפרת [וראה בהקדמת התפא"י לסדר שהרות (יבש דעת אות מד) שכתב בשם הגר"א שששת המתכות הם הנז' בתורה, והוסיף שלדעתו זה לאו דווקא שהרי בעיתים הללו מצאו כל מיני מתכות חדשים, אלא כל הרקוע בפטיש ריקועי פחים נקרא מתכת. אמנם ראה בסוף ספר טבילת כלים במכתבו של הגאון רבי יעקב קמינצקי זצוק"ל שחולק על דבריו, וכתב לחלק בין טומאה שזה רק ששת המתכות הנז' בתורה לבין הכשרת כלים שזה לאו דווקא אותן מתכות, יעו"ש]. יש מהם הנמצאים כמות שהם, בעולמו של קוב"ה, ויש שיש בטבע בכמות מזערית אולם הם מופקים בכמות משמעותית בתהליכים שונים. הזהב והנחושת הם הנמצאים בכמות מרובה. כאשר כבר בתקופות הקדומות למדו להפיק בתהליכים כימיים מתכות וכאותו גילוי עתיק לייצר נחושת מתכתית בהתכה של אבנים בצבע ירוק או דומים ומפוררים לאבקה, ומערבבים באבקת פחם, ובאש לזהטת תיזל הנחושת. ואחריה למדו להפיק את הברונזה מערבוב של בדיל ונחושת. ואת האבר שהיא העופרת הנז' בתורה ודאי הכירו וידעו את סודה להופכה למתכת שלימה. גם היום בטכניקות של היום את העופרת כורים כמינרל, מינרל זה מצוי בגלניט [אבן גיר], כאשר לאחר הכרייה מחממים בטמפ' גבוהות בכבשן, עד אשר העופרת מותכת ויוצאת נקייה בלבד, ולעיתים יש שם מתכות נוספות כמו זהב וכסף שבתהליך נוסף גם הם מופרדים. ככלל היום רוב המתכות לא נמצאות בצורתן המתכתית אלא כעופרת שממנה מפיקים את המתכות. בערבובים שונים משיגים תכונות שונות של ברזל, כמו את הפלדה שכידוע ברזל טהור שאינו מעורב בפחמן הוא חומר רך וקל לריקוע, אולם אפילו כמות קטנה של פחמן גורמת עליה ניכרת בחוזק של הברזל, וזה סוד הפלדה המורכבת מסגסוגת של ברזל ופחמן.

עם השנים התגלו מתכות חדשות, ונציין שנים מפורסמים שבהם והם האלומיניום והנירוסטה. כאשר האלומיניום הוא יסוד כימי מתכתי, צבעו כסוף. המתכת ניתנת לריקוע. מתכת זו מופקת בעיקר ממינרלים בטבע, ולמרות נפיצותו, הוא איננו מופרד אלא בשיטות חדשות. רובו מופק ממינרל בוקסיט, כאשר הוא נטחן ומושרה בנתרן, חומרי גלם שהם ברזל טיטניום ועוד שוקעים, והנוזל עובר סינון נוסף ונכנס לכבשן של 1000 מ"צ, התחמוצת אלומיניום עוברת אלקטרוליזה במינרל קראוליט, ומתקבל אלומיניום טהור [99%]. המוצר הסופי עובר תהליך שבו מתקבלים גלילים של אלומיניום טהור, שממנו מעבדים עולם שלם של כלים שונים ומשונים. החומר מאד עמיד וקל מאד, והוא שמיש ביותר בעולם התעשייה, אפשר לעצב אותו ולעבוד איתו בקלות. הייחודיות של האלומיניום זה הברק העמום שנוצר עם החשיפה לאויר של המתכת, שכבה דקה זו היא גם קשה ואיננה נפרדת מהאלומיניום עצמו, ובכך היא מגנה על מתכת זו מקורוזיה [ראה עוד להלן]. נכון להיום לאחר השימוש הנפוץ בברזל בעולם, לאחריו הוא השימוש באלומיניום, למרות שלמתכת כשהיא טהורה יש חוזק מתיחה נמוך והוא לא יעיל להרבה דברים להוציא בתעשיית האלקטרוניקה שמשמשים בו במצב טהור, אולם כאשר מגיע בעירבוב עם מתכות אחרות כמו

האבץ או הנחושת, יש לו תכונות מצויינות לשימוש מירבי כפי שרואים בימינו. יש שימושים משניים כגון האלום המופיע בספרי השו"ת [מלח אלומיניום] המשמש גם לצרכים רפואיים.

הנירוסטה, היא פלדה אל חלד, גם היא סגסוגת של ברזל מעורב עם חומר נוסף, אלא שבעירוב עם פחמן נוצרת הפלדה הרגילה, ואילו כאשר התערובת עם כרום קוראים לזה נירוסטה. הייחודיות של הנירוסטה זה העמידות נגד חלודה וקורוזיה. גם כאן העמידה בפני הקורוזיה זה מחמת השכבה שנוצר על הנירוסטה, כאשר הכרום נחשף לאויר. והשכבה מגנה מפני חדירה של מים ואויר, וממילא אין הכל מחליד ואיננו מקבל קורוזיה. והוא כל העת נראה מבריק מחמת שכבה זו. קיימים מעל 100 סוגים שונים של נירוסטה, וכאשר זקוקים למוצר חזק מאד כאמור מוסיפים פחמן שנותן קשיות למוצר הסופי.

מתכת זו נחשבת חדשה והיא בשווקים רק כ 120 שנה. ועל כן לא רבות נמצא עליה בכתבי הפוסקים. המקום לדין היה גם מחמת שאיננו מהמתכות הנזכרות והידועות, וגם בהיות נראה שיע דלא בלע, כלומר חלק לגמרי. וגם מקובל לחשוב שהוא בולע פחות, וההוכחה שהוא מתנקה בקלות וכדן'.

וכבר לפני חמישים שנה היו שמועות לכאן ולשם בדין הנירוסטה, וכמו שעולה מתוך תשובתו של האגרות משה (ח"ג סי' נח), שכ' בזה"ל: ומה ששמעתי שיש חוששין על כלים שנעשו מאלומיני שמא לא יועיל להם הגעלה שאומרים שיש שם איזה תערובות שלא ממתכות, הנה מאחר שאנו מגעילין אחר מעל"ע, שאף בלא הגעלה הוא רק אסור מדרבנן, נמצא שאף אם יש ספק בזה הוא רק ספק דרבנן, ובפרט שאפשר שאינו ספק כלל, וגם יש ספק לאידך גיסא דשמא אינו בולע כלל דהם שיע טובא לפי מראית עינינו, אין מקום להחמיר בהגעלה לכלים אלו, וכשהן בני יומן והם כלי ראשון היה מן הראוי להחמיר אבל אין מנהגנו להגעיל כלים שהן בני יומן. עכ"ל.

והנה אנו יודעים היום בבירור שאלומיניום אינו מכיל בתוכו שום חומר שלא מועיל לו הגעלה, וממילא הספק הראשון מתבטל לו. והספק השני שמא אינו בולע דשיע טובא, לא נפשט מול עינינו עדיין, כי צריך הכלים הנכונים למודדו וראה עוד להלן.

וידועים דברי מרן הגרשז"א כפי שמוסרים בשמו בכמה ספרים לצרף לדינא להקל את הסברא האומרת שכלים של ימינו אינם בולעים ופולטים. וכל זה מפי אמרם, אולם מפי כתבם ראינו בספר הליכות שלמה (מועדים ה' פסח עמ' נה הערה 63) שכתב 'אבל לענין כללות דין הגעלה חלילה להתחשב עם זה שלפי ראות עינינו אין בסוגי הכלים הרגילים בליעות ופליטות, כי אין אנו בקיאים בהגדרת בליעה ופליטה ולכן דין כל הכלים ככל המבואר בדיני הגעלת כלים בשו"ע ופוסקים ללא שינוי (ובמקום הפסד מרובה ישאל לחכם) ע"כ. ולכאורה הסוגיים מראות שהספק נותר בידו, עכ"פ לצרפו לספיקות.

אולם האמת תורה דרכה שהספיקות כולם וההערות כולם והחידושים, והבדיקות החדשות יותר ופחות וכל הנתונים הנז' לעיל ולהלן ובספרות הרבנית המחקרית הענפה, עדיין רוצים הם לעשות שינוי בסוג מתכת רגיל שרוצים להתירו כי שונה הוא. ולחדש שהוא חלק ואיננו בולע. וזה לענ"ד קשה הדבר עד מאד, וכבר כתב הגאון בעל חלקת יעקב (ח"ב סי' קסג) על הפלסטיק שמועילה לו הגעלה, והוסיף 'אבל אין להתירם ללא ההגעלה משום דשיעי, כמ"ש הפוסקים בכלי זכוכית וכו', שהרי כלי פורצליון שהם חלקים מאד ובכל זאת דנו אותם רוב הפוסקים ככלי חרס, ובעל כרחך שאין להחליט כן מסברתנו, לומר דשיעי ולא בלעי'. והביא דבריו גם בחזו"ע (פסח עמ' קנא) לגבי כלי פלסטיק. ובוודאי שהרוצה לצרף סברא זו לספיקות מוצקות ובפרט בהפסד מרובה שונה הדין, מאשר להכריע ולשנות מחמת סברא זו לבדה את המקובל בידינו.

וזאת אומר כי ראיתי את מאמרו הנפלא של הרב ד"ר ישראל מאיר לוינגר בחוברת המעיין תשרי תשע"ג, שחזק שכן יש בליעה אף בכלי מתכת חדשים אלו. כמו"כ את מאמרו של הרב יצחק דביר בגליון אמונת עיתך (גליון 101), וגם מאמר מפורט ומנומק עם מחקרים חשובים של הרב יאיר פרנק והרב ד"ר דרור פיקסל בתחומין (לד תשע"ד), שהאריכו להוכיח שבכלים חדשים כגון בנירוסטה הבליעה מועטת ביותר (אחד למאה שלושים אלף או כיו"ב) ולפי כ"ז כתבו שיש מקום לדון בהגדרה של כלים אלו שמא מחמת הבליעה הנמוכה אין דינם ככלי מתכות שכתבה תורה שבולעת וצריכה הגעלה, אלא דינם ככלי זכוכית.

ובאמת לאחר שקראתי בעיון את כל דבריהם לענ"ד יש חילוק ברור, בין הנכון לבצע בדיקות כדי לדעת לאן לשייך מוצר, וכמו שבס"ד עשינו חקירה לדעת אם הזכוכית הקרמית, משתייכת לזכוכית או לחרס וכיו"ב. אולם לא יעלה על הדעת שיקחו הזכוכית היום ויחליטו שבדקו וכל חכמי הדורות טעו, וזה כן נחשב בבליעה המעט שזה בולע [הגם שידענו שמעט בליעה יש וכדברי הר"ן הנו' לעיל גבי זכוכית]. או לחילופין לראות מתכת שלא הכרנוה קודם, אולם היא מתכת לכל הדעות, ולהחליט שזו לא נחשב בליעה המעט הזה, הדבר הוא קשה להיאמר. כי אין אנו יודעים בליעה מהי ופליטה מהי. וראיתי בבדיקות שעשו בדיקות שונות, עד שאחד כתב ששקל סיר לפני שבישל ואחר שבישל ומצא שאין שינוי במשקל. והן אמת שבדיקה כעין זו עשה רבינו הרדב"ז בכלי ציני כמתואר לעיל באות יז. וגם אין ספק שבחלק הזה של בליעה מיידית ושינוי משקל, השיפור הוא עצום, אולם מי מאיתנו יודע מה היא בליעה ומה היא פליטה? ודי לציין את הכתוב בשו"ת תשורת שי (סי' כב) שמהירות הבליעה גבוהה ממהירות הפליטה, וההוכחה בכבוש שבולע מעל"ע אבל בפליטה צריך שלושה ימים. יעו"ש. ומאידך בהגעלה גם אם הכלי בלע איסור שנים רבות, ובכלי ברזל הכי עתיק, עדיין הוא יוצא מידי דופיו בשניות בודדות שהוא במים רותחים [וראה בספר הגעלת כלים במבוא (אות ד) ראה במאמר הנו' של הרב ד"ר לוינגר מש"כ בזה]. ובאמת שיש להוכיח מן הדיעות שס"ל לחייב הכשרה חמורה גם בכלי שרוב תשמישו בצונן או בדרגה פחותה, כל שהשתמש אפילו פעם אחת בחמין, והגם שיש דיעות שונות להגדיר הטעם, והמיעוט מהו, מכל מקום רואים שגם בבליעה מועטת ממש, חששו והצריכו הגעלה מחמת הבליעה.

ועוד אומר אני האם יודעים אנו מה גדר של בליעה, והלא אם ניקח כדוגמא את השיתוך [קורוזיה] שעוברים כלי מתכות, מחמת מגע של הברזל עם חמצן ולחות ומואץ ביותר כשבא במגע עם מים. אלא אם צובעים בצבע שמן או כיו"ב שדוחים את המים. ואף נירוסטה וכל שאר אל חלד, אם יבוא במגע עם מי ים, כלור ועוד, גם אליו יבוא הקורוזיה. גם האלומיניום, עובר תהליך דומה, רק ששם זה גורם להיווצרות שכבת אבקה לבנה דקיקה הנקראת אלומינה כאשר האלומיניום נחשף לראשונה לאוויר, והיא שכבה קשה שאינה מתפוררת, ומגנה על האלומיניום מפני התפתחות קורוזיה שתאכל את כל המתכת. וכאן אני שואל האם יש מי שיודע לאיזה חשש בליעה חששו חז"ל אולי לרמה כזו השווה בכל המתכות גם המוגנות מים ואויר, שבבואם במגע עם מים יש להם שינוי בהרכב שלהם, ואגב בזה שונה הזכוכית לחלוטין. ואולי גם לרמה כזו חששו חז"ל.

ועל כן אומר אני שלענין זה אין לנו הכח לשקול איזו מתכת יותר או פחות בולעת ולהחליט עליה בכוחנו הדל, וכל מה שראינו שעשו בדיקות בכלים שונים זה היה אם לשייך לקטגוריה כזו או אחרת, אולם לא לשנות גדרו של סוג אחד ממישנהו. ושוב ראיתי במכתבים שבסוף המאמר הנו' בתחומין, שכעין הדברים הללו כתבו הגאונים הגר"י אריאל שליט"א והגר"א וייס שליט"א. ואף הוא כתב שהרדב"ז כתב רק להיכן לשייך את כלי הציני, אולם לא עלה בדעתו לבדוק מן המזבח ולמעלה. וכנלענ"ד הלכה ולמעשה שלמעשה דין כל המתכות שוות הן לקולא והן לחומרא ודין אחד להם.

כח. כלים מחומרים מעורבבים:

כלים רבים אינם מיוצרים מחומר אחד, אלא לעיתים מיוצרים מחומרים מגוונים, כאשר לעיתים החלק השני הוא חלק מהותי בכלי, כגון העופרת הנמצאת בכלי קריסטל, או שילוב נחושת ובדיל היוצר את הברונזה [ארד]. מאידך קיימים גם תערובות שאינם ממהות הכלי אך קיימים בכלים, וכגון מערכת דבקים או חומרים מקשים, הנמצאים בתרכובת של זכוכית, או בין שברי אבנים ועוד. וכיון שלעיתים אין דין כל המרכיבים שווה לענין ההלכתי, יש מקום לדון כיצד לדון את הכלי המורכב הזה.

ובכן לגבי טומאה וטהרה פסק רבינו הרמב"ם להדיא (הל' כלים פ"ב ה"ד) כדברי המשנה בכלים (פ"א מ"ד) דאזלינן בתר רובא של החומרים. אך לגבי הגעלה נחלקו הפוסקים, ראה בדרכי תשובה (יו"ד סי' קכ"א ס"ק כ) בד"ה ועיין בקונ', שהביא מחלוקת פוסקים אם משוים דין זה גם לגבי הכשרה. ולעיל בסוגיא של אימאיל, ציינו לכמה פוסקים שהזכירו דין זה. ראה בתשובת הגר"ש שפירא בספרו תבואות שמש סי' נג ובסי' צב, דס"ל דאזלינן בתר רובא. וראה מה שהביא שם בסי' צב מהמהרש"ם שאין לדמות לטהרה [וראה בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' נג. וראה עוד בח"א סי' ר"ז ודוק]. וראה שם בתבואות שמש מה שהשיב על דבריו. וז"ל התבו"ש בסי' נג (אות ד) 'אבל עוד עלינו לחקור על אודות תערובת החומר האחר המושם תוך המים עם שחיקת האבנים, העשוי לדבק יפה יפה שחיקת האבנים, אולי הוא עשוי מחומר שאינו מועיל בו הגעלה. אבל יש לומר מאחר שרוב החומרים שנעשים מהם כלים [ומונה שם 15 סוגים], יש לומר דהך החומר המושם בתוך המים ושחיקת אבנים, גם הוא מרוב החומרים. ובהמשך בד"ה והנה כתב בזה"ל: והנה במערכה 'כלי מעלאראוונע' שמה דנתי להקל שיובטל המיעוט שאינו מועיל לו הגעלה ברוב היסודות שמועיל בהם הגעלה והארכתי בזה. וכו'... ושוב כתב להוכיח דין זה מהסוגיא בפסחים בדין בצק שבסדקי העריבה, שבמקום העשוי לחזק בטל לכלי ואינו חייב לבער. ואף ללישנא בתרא זה כיון שניכר בפני עצמו והוא בשיעור כזית. אבל בנידון שלפנינו שאותו מיעוט חומר וכו' אינו ניכר וכו' ודאי יש לומר דבטל מתחילת עשייתו אל הכלי, עכת"ד. ועוד ראה בסי' פו בדבריו על המעלעראוונע כלים בתחי' התשובה באות ב ו'יש טעם לשבח לומר שאף אם החומר המועט המעורב הוא מן הסוג שאינו מועיל לו הגעלה י"ל שאינו מעכב את הגעלת הכלים ובטל ברוב גושי הכלי שעשויים מחומרים שמועיל בהם הגעלה', יעוי"ש.

והנה לעיל גבי כלי ציני הבאנו דברי הרדב"ז (ח"ג סי' תתמ"ד) שכתב 'דמאן לימא לן דאין מערבין עמו עפר אחר', ולא נחת לחלק באחוזי העירוב. וראה עוד מה שהבאנו לגבי אלומיניום מתשובת האגרו"מ (ח"ג סי' נח) על האומרים שיש תערובת שאיננה של מתכות, סו"ס אינו אלא סד"ר ולקולא, שהרי אנו מגעילים רק כלי שאינו בן יומו. וגם הוא לא נחת לחילוק כמה אחוזים מעורבבים שם.

ועוד הבאנו לעיל לגבי אימאיל, מדברי הרב פעלים (ח"ג א"ח סי' כח) שכתב להקל בתערובת. ועוד ראה שם מה שהבאנו מהרב מים חיים (א"ח סי' קסג) דלא חיישינן למיעוטא של חומרים אחרים שמעורבבים. ועוד הבאתי בתשובה בשו"ת שש משזר ח"ג (א"ח סי' יד אות ג) שכ"כ באור לציון לגבי כלי זכוכית עמידים שגם אם יש בהם קצת עופרת אין לאוסרם. ועוד הבאתי שם מבצל שבט הלוי, שכתב שאפשר להגעיל שיש קיסר ואף שיש בו 7% של דבק, כי אזלינן בתר הרוב שהוא כלי אבן דמהני בו הגעלה. ומכל האמור מוכרע שהעיקר להלכה דאזלינן בתר הרוב גם לגבי הכשרת כלים, ואם רובו מחומר המאפשר הגעלה שפיר דמי להגעילו, ובוודאי היכא שהם יחד עד שהם גוש אחד. וראה לעיל לגבי חומרים המצופים והצבועים היכא שהם מעכבים את הפליטה, ודין אחר להם ולא סוגיית תערובת.



דין בסוגי האבן שהוזכרו בפוסקים, ונפ"מ לשיש המצוי, וסוגי שיש חדשים

טו. דין כלי אבן, אם שייך להכשירו וכיצד הכשרתו:

בדין כלי אבן, מצאנו כמה דיעות ברבותינו הראשונים, וכל זה מחמת שלכאורה כלי אבן היה מצוי בתקופה קדומה, ועם כל זאת התורה הקדושה לא כתבה מאומה מאופן הכשר כלים אלו. ויש בזה ג' דיעות בראשונים:

א. יש האומרים שאינם בולעים כלל, ולכן די להם בשטיפה, וכ"כ בספר המכריע (סי' סב) לגבי האילפסין שלנו שהם חצובים מאבני שיש ראיתי חלוקות בין החכמים בהגעלתן. והביא מדברי הריב"מ עמ"ס כלים דס"ל שאינם בולעים, והביא דברי הבה"ג ור"י תוס' פ"ר כל שעה, דכורמי דגללי הם צריכים הגעלה ככלי מתכות, וכתב ע"ז וזה אינו נראה לי כלל דכיון דכלי אבנים הם אנה מצאנו דכלי אבנים צריכין הגעלה ברותחין בכל התלמוד כולו וכו'. וכ"כ הרב שער המלך בהל' חמץ ומצה (פ"ה הכ"ג) בתחילה הביא דברי הר"ן בפרק כל שעה שהביא דברי רבי יצחק שכלי אבנים אינן צריכים הכשר, ומצא בתוספתא סמך לדבריו ע"כ וכ"כ הטור בסי' משמו וכ"כ הר"ר יונה בשיטה כ"י וז"ל ומשם הר"ר יצחק אמרו דכלי אבנים אין צריכין הכשר כלל מדתני בתוספתא דקדשים כלי גללים כלי אדמה אין טעונים מריקה ושטיפה. והקשה הר"ן, ואיני מבין דבריו כלל, וכי קשין הן מכלי מתכות שהן צריכין הגעלה ועוד דהא תוספתא גופא משמע דמשבשתא היא דכלי אדמה בודאי בולעין הן ועל כרחין נראה דבתוספתא טעונין גרסינן, ולא אינן טעונין עכ"ד. והקשה השעה"מ היאך כאן פסק הרמב"ם שכלי אבן טעונים הגעלה, ופסק את התוספתא (פ"ח מה' משה"ק ה"ט"ו) שכלי גללים וכלי אבנים וכלי אדמה אין טעונין מריקה ושטיפה אלא הדחה בלבד וכיון שכן קשה איך כתב כאן דכלי אבנים טעונים הגעלה, ואם כוונתו להדיחן כעין הגעלה, כל כי האי הי"ל לרבינו לפרש ועדיין צ"ע. וכדעת הפוסקים כ"כ רש"י כמובא בספר המכריע שם. וכ"פ בשיבולי הלקט (סי' ד). והביא ש"כ גם בתשובות הגאונים. וכן דעתם של עוד כמה מן הראשונים. ועל היישוב בדעת רבינו הרמב"ם בין מה שפסק לגבי קדשים למה שפסק לגבי חמץ, ראה באריכות בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סי' רב) דס"ל להרמב"ם שכלי אבנים בולעים משהו, ולכן בקדשים לא חששו למשהו ודי להם בהדחה. ומאידך בחמץ שחיישינן למשהו חמץ, על כן צריכים הגעלה.

ב. לאידך גיסא יש שכתבו שדינם כדין כלי חרס, ואין מועילה להם הגעלה כלל, וכן הביא רבינו הטור בסי' תנא בשם רב האי גאון, ובריב"א בפסחים (דף ל ע"ב) כתב שכן דעת הרי"ף וכ"כ בשלטה"ג על הרי"ף שם. וכ"כ עוד מעט מן הראשונים.

ג. הלכה למעשה הכרעת רבינו הרמב"ם (שם) והטור (שם) [שאף כתב שכן המנהג] וכ"פ מרן השו"ע באו"ח (תנא סעי' ח) וביו"ד (קכא סעי' ב) שכלי אבן דינם להכשירם בהגעלה. וזה כדעת רוב הראשונים.

והנה לא חילקו הפוסקים בין סוגי האבנים, ובין אם חציבתם כאבן, או משברי אבנים המודבקים כאחד, או אף אם עברו תהליך בדומה לכלי חרס, כל שאין מקורם מן החרסית אין דינם אלא ככלי אבנים. וראה בפרי תואר על השו"ע ביו"ד (שם בס"ד א) שרצה לחלק בין האבנים, וכתב שאותו אבן שראינו שטבעו לשאוב תמיד דינו ככלי חרס. והגרמ"ש שפירא בספרו תבואות שמש (סי' מה אות ט) אחר שהביא דברי הפרי תואר, כתב שלא הביא יסודות לדבריו, ואפשר שרבינו ישעיה שהביא משמו שם שאבני שיש שמלאכתן נאה ודקה דינם ככלי חרס, ואולי אלו כדבריו. אלא שכתב שאף אחד מן הפוסקים לא הביא דברי הפר"ת להלכה, כיון שאינם להלכה, ולמעשה אין חילוק בין סוגי האבנים.



ל. דין כלי אבן, העשויים משחיקת אבנים:

מצאנו מחלוקת נוספת בענין האבנים, שיש מי שכתב לחלק שאלו שנעשו משחיקת אבנים, שלאחר גיבול במים הכניסו לתנור, בכה"ג דינו ככלי חרס, ולא מועילה לו הגעלה. וכבר כתב להסתפק בזה הגאון רבי יצחק שמעלקיש בספרו שו"ת בית יצחק בתשובתו על הגעלה לפסח, ובהשמיטה לתשובה שכתבה בתוכן ענינים (יו"ד סי' קמ"ד אות ז-ח) כתב 'והנה לא ביארו הפוסקים בדין כלי הנעשה מתערובת חרס ומתכות או מתערובת חרס ואבן מה דינו... ובהמשך כתב סוף דבר אם יתברר בהגעלה הוא מתערובת ברזל וחרס או אבן שקורין קרעמיני וחרס כמו שראיתי לרב אחד שכי' שהעמייל - געשיער נעשה מהיתוך מיני אבנים עם מעט בדיל הנקרא ציען וברזל מבחוץ מותרים בהגעלה ג' פעמים, והגעלה ג' פעמים צריך מטעם שיש ספק באבנים שהותכו אם מהני הגעלה ע"כ צריך ג"פ ולסמוך על בה"ע, ואם הגלעזור מחרס כדברי תשו' מהר"ם שיי"ק סי' ק"מ הנ"ל אם נפל חלב על קדירה בשר או להיפך ויש בו ס' מותרים בהגעלה ג' פעמים ואם אין ס' בתבשיל או בכלי איסור אין להתיר בהגעלה רק בליבון קל כדברי הח"ס. ודין הכלים של רקועי פחים מצופים בבית ומבחוץ ג"כ דינם ככלים של ברזל הנ"ל ואולי כיון שא"א ללבנם יש להקל בהגעלה ג"פ בכל גונא'. עכ"ל. הנה אם כן הלכה למעשה השאיר אותנו בספק אלא שהשאיר פתח להגעלה ג"פ.

ובספר מחנה חיים לגר"ח סופר אב"ד מונקאטש ופעסט (ח"ב יו"ד סי' כז) כתב להדיא על סברא זו לחלק בין אבן שלם לאבן שנשחן לחלקים קטנים ויצרו ממנו כלי, שרחוק הדבר מן האמת לחלק כך. וכך סיים שם בסוד"ה בכל זאת אמת וז"ל: 'ובוודאי מהני הגעלה לכלי אבן אפילו אם נשחן ונגבל, ודוק'. אלא שבאות ד"ה כתב שלמעשה יש להצדיק דברי הפר"ח על כלי הפורצלן כי מי יודע אם עירבו האומנים חרס, ובפסח האיסור בכלשהו להבדיל משאר איסורים שרק בשישים, יעו"ש. הרי שגם דעתו ברורה להתיר. וצ"ע שראיתי לכמה אחרונים שציטטו דבריו שהחמיר בפסח כביכול מצד חומרת שחיקת אבנים, ולא היה ולא נברא זאת בדבריו כמבואר למעי' שם, אלא אם אכן אין חשש של תוספת של דברי חרס, מהני גם בפסח בהגעלה וכמבואר שם.

ועוד מצאנו בדרכי תשובה (יו"ד סי' קכ"א סי' כה) שהביא את דברי הספר כמו השחר (מערכת אות ה) שהסתפק בזה, וכתב 'אפשר דהא דמהני הגעלה בכלי אבנים דווקא אבנים שלימות, אבל הנעשה מאבנים שחוקות הוי כמו כלי חרס'. והנה גם הוא כתב רק בלשון אפשר.

ולהדיא מצאנו שכ"כ הרב יד יהודה (לנדא) בהל' מליחה (יו"ד סי' סט בפי' הארוך אות פא לקראת סופו בד"ה והנה) הביא שם את דברי המג"א שעיקר הטעם להחמיר בכלי חרס בגלל הכבשן, והוא כתב כדבר פשוט שזה בגלל הגיבול, שכאשר עושים כתישה וגיבול במים הוא ממש ככלי חרס, וכך סיים שם: 'ולא עוד דברור ופשוט דהנעשה מאבן הנכתש לעפר ונתגבל ונצרך בכבשן, דגם לענין טומאה לא גרע משאר כלי חרס וחשיב כלי ומקבל טומאה, אם כן ממילא ברור דגם להגעלה דינו כשאר כלי חרס' ע"כ. אולם כאמור מה דפשיטא ליה לפוסקים האחרים אין הדבר פשוט כלל, אלא הסתפקו בדבר או שכתבו להדיא לא כך.

אולם ביותר מזה יצא כאן דין מחודש, שאם כמתואר לעיל כדוגמת האלומיניום שנחצב מן האדמה כמינרל בוקסיט, ונטחן ומושרה בנתרן, ועובר סינון ונכנס לכבשן של 1000 מ"צ, היעלה על הדעת שנגדירו ככלי חרס מחמת זה? ולא בגלל שחששו לחרס שבו, אלא שהתהליך שלו הוא כחרס. ובכלל כל העבודה עם העופרת ואם כן אנא אנו באים עם סברא זו? ונכון שאבנים וחרסית קרובים יותר, אולם עדיין צריך לבאר סברא זו, ולפיה היאך נבאר המציאות בימינו. ולדבריו חול הים שמתגבל עם המים והופך לזכוכית היה דינו צריך להיות כחרס לכו"ע, והוא הרגיש שם והוסיף שלאותם הסוברים דלא בלע היינו מחמת דהוא שוע, ואם כן לדבריו וכי אם המוצר יעבור ליטוש עד שיהיה שוע יהיה הדין שונה, וראה בזה עוד להלן. וכבר הבאנו לעיל את לשונו של רבי ישעיה המובא

בשיבולי הלקט שכתב 'דדוקא טיט המיוחד ליוצרים לעשות ממנו כלי חרש אותן הכלים מקבלין טומאה אבל עפר אחר שאינו מיוחד לכך אם גיבלו ועושה ממנה כלים אף על פי שהסיקן בכבשן הן כלי אדמה שאינן מקבלין טומאה מפני שאינן חשובין' וראה עוד מדבריו לעיל שם.

והן אמת שראיתי בשו"ת לבושי מרדכי (יו"ד מהדו"ת סי' סד) שכתב לגבי צימענט אשר נעשה ע"י צירוף אש, בזה ודאי אין ספק דהוה ככלי חרס, וחיליה מהדרכ"ת הנו' בשם ספר כמו השחר הנו' וספר יד יהודה הנו', דס"ל שאפי' כלי אבנים דמהני להו הגעלה, היינו מעשה אבנים כמו שהם, אבל בשחיקת אבנים ונעשה כעפר ומגבלין אותה ואח"כ ע"י מעשה ויוצר עושה ממנו כלים, לא עדיפי משאר כלי חרס. והביא הדברים ומשמע דס"ל כדבריהם בפשטות ולא הזכיר מדעת החולקים. ועוד ראה בחזון נחום (ח"א סי' קכ) 'ולכאו' הי' לדון בזה דלבנים שעושין מטיט כזה שאין עושים ממנו כל כלי חרס לא יועיל להן גם צירוף כבשן לעשותו כ"ח, לפי מה שפירש"י במנחות (דס"ט ע"ב) כלי אדמה שחיקת אבנים כו' נראה דמה שעושין משחיקת אבנים לא תלוי בצירוף כבשן כלל דלעולם מקרי כלי אדמה, אבל הנה התוס' שם השיגו על פירש"י משבת (נ"ח) דמשמע שכלי אדמה הם כ"ח שנתייבשו בחמה ולא נצרפו בכבשן' ראה בדבריו שם.

ובאמת בספר תבואות שמש לגרמ"ש שפירא זצ"ל שלא הניח דין ודיון בדיני הכשרת כלים, כתב גם לגבי כלי אבנים (סי' מה) וגם לגבי כלי פורצילין (סי' נג) שאין כל הפרש בראשונים ובפוסקים בין סוגי האבנים, בין קשים לרכים, או אף אבנים דקים שחוקים שמערבבים עם מים וחומר להדביקם. יעו"ש שכ"כ בכמה מקומות. וכך נראה העיקר להלכה מסתימת הראשונים והפוסקים ולא אחד מהם חילק בין סוגי האבנים, או צורת עיבוד הכלי. ולעיל מיניה הבאתי (אות כח) את דעת שבט הלוי להתיר בשיש קיסר בהגעלה למרות 7% דבק, הרי שלא חשש לאבנים שחוקות. אם כי יש צדדים קצת לחלק בין המקרים ונבאר להלן. [עכ"פ תמוה לי שבספר הגעלת כלים (פ"ג סע"א א) הביא כדו"ן ברור למעלה להתיר בכלי אבן רק שלימים ולא שחוקים שגובלו ונצרפו, הגם שבהערה הביא רוב דעות של המסתפקים או המתירים, ולכל הפחות היה לו להביא ב' או ג' דעות גם בסעיף עצמו, וצ"ע כעת].

לא. דין השיש המצוי בימינו מה דינו:

ומכאן נבוא לדין השיש, הנה השיש עצמו הוא מחצב אשר מנסרים בו חתיכות גדולות מאד, ובמפעל פורסים ממנו חתיכות דקות יותר מלוטשות וזה משווק לצרכים השונים שיש בהם שימוש בשיש.

וראה לעיל באות ג' לגבי כלי גללים, ולעיל בתחילת דברינו, שם הבאנו את ביאור רש"י (שבת טז ע"ב) שכלי גללים הם שיש, ומאידך בשבת דנ"ח ע"ב, ובמנחות דס"ט ע"ב וביומא דף ב ע"א כתב שהם גללי בקר. וראה בתוס' שם במנחות בד"ה כלי גללים שהעירו זאת על רש"י. וכבר כתב רבינו הרמב"ם בפיהמש"נ בכלים שם, 'יש אומרי'ן כי כלי גללים כלי השיש ממה שנאמר אבן גלל, וזה בטל כי כלי אבנים נכלל בהן כלי השיש והמרמר והלשם והפטדה והשהם ושאר כל האבנים. אבל כלי גללים הם כלים העשויים מגללי הבקר ועפר, והרבה עושי'ן אותן אצלינו בכפרים'. וכ"כ הרא"ש שם. וכ"כ הרע"ב שם. ובתויו"ט הביאו פ"י הרע"ב והרמב"ם שכתב שכל האבנים נכללים בכלי אבנים, והביא ראייה מוכרחת מדתנן בסופ"ב דעוקצין, דכלי גללים השרשים יכולים לצאת בהם. וכתב שם הר"ב דלא תני כלי אבנים. לפי שאין השרשים יכולים לצאת בהם. והר"ש כתב שם דמינה שמעינן שפיר דכלי גללים אינו כלי אבנים כו'. וכן ציין לזה במלאכ"ש שם [ומש"כ בשם הרמב"ם ט"ס יש שם]. וברש"ש שם כתב שיש ראייה יותר מוכרעת ממנחות בסוגיא הנו' וציין לדברי התוס' שם. ויש מי שכתב לבאר את רש"י שביאר במקום אחד שזה שיש לעומת שלוש מקומות אחרים, שאין הכוונה שיש לכלי אבן כמו שלמדו בדבריו, אלא הוא פירוש בלע"ז לגללי בקר. וכך

הביא בספר הגעלת כלים (עמ' שו הערה לג) מדברי הנצי"ב (עמק הנצי"ב על הספרי פר' חוקת פסקא ד), ומציאה מצאתי בתבואות שמש סו"ס מה', שכתב ששני ביאורים יש לגללים, וכיון שרש"י בשבת טז, לא גרס כלי אבנים, לכן שם ביאר שיש, ובשאר מקומות שגרס גם כלי אבנים ביאר שגללים זה צפיעי בקר. אבל ודאי להלכה ס"ל לרש"י כדעת הרמב"ם ששיש הוא בכלל שאר אבנים, ולא פליגי. יעו"ש. אולם ראה בחזו"א (או"ח סי' קכ אות ב) לגבי הגעלת כלי גללים שהביא דברי המג"א (סי' תנא ס"ק ד) שביאר שהיינו גללי בקר, ומהני להו הגעלה. וכתב שזה תמוה מאד, דכלי אדמה גריעי מכלי חרס ואין סברא כלל שתועיל להן הגעלה, ולכן כותב שהיינו שיש. יעו"ש.

למעשה מבואר ששיש הוא בכלל שאר האבנים שכולם בכלל אבנים לענין הכשרה. אולם יש לציין את אשר הבאנו לעיל מדברי רבי ישעי' המובא בשיבולי הלקט (סי' רז) לגבי האלפסין שהן עשויים משיש והאריך להוכיח שדינם ככלי אבנים, ועוד הוכיח שכלי אבנים די להם בהדחה, יעו"ש. אולם לבסוף הוסיף לאסור האילפסין לגמרי כיון שהשווה הדין לטומאה, שחז"ל השוו את האילפסין לכלי חרס שמקבלים טומאה מאוירן ולא מגבן ועוד, ולכן סיכם להשוותם לכלי חרס את האילפסין. ושוב הוסיף לשאול ואף על גב דאמרינן כלי אבנים אין מקבלין טומאה יש לומר דווקא שאר אבנים שאין דרך העולם לעשות מהן כלים אבל אלה אבני שיש שדרך העולם לעשות מהן כלים ומלאכתם נאים ודקה הם חשובים ומקבלין טומאה [ולעיל בד"ה הלכה למעשה הבאנו שרצה הרב תבו"ש להסביר את דברי הפרי תואר לפי דברי ר' ישעיה אלון]. ובהמשך הביא שאחיו רבי בנימין תמה על רבי ישעיה ז"ל, יעו"ש. ומכל מקום גם לדידיה בליעה אין השיש בולע יותר משאר כלי אבנים וכמבואר בדבריו שם.

הנה אם כן, הלכה למעשה השיש שדינו כשאר כלי אבנים יש להכשירו לפי שימוש, אם בהגעלה, אם בעירוי וכו'. ואין כל חילוק אם השיש עשוי מחציבה שלימה, או כגון שיש קיסר העשוי בימינו כאשר 93-90 אחוז זה אבני הקוורץ הטחונים, וכל השאר זה פיגמנטים לתצורות השונות, והשרף שישמש כדבק של כל החומר. החומר עובר ערבוב, נכנס לתבניות, ונכנס לדחיסה, תוך כדי תנועת התבניות והפעלת וואקום, וכל זה כדי לקבל משטח יצוק ואחיד ללא חללים. ואכן בסוף תהליך זה, מתקבל משטח דחוס ואחיד, שהוא כבר לוחות אבן, לפי הצורה והעיצוב אותה רצו להשיג. השלב הבא הוא 'אפיה' תוך כדי הדגשה להבדיל מ-'שריפה' של שאר מוצרים שכתבנו לעיל, כלומר מוצרים אלו אינם נצרפים בכבשן ב 1000 מע' או יותר. אלא הם נאפים בחום של 90 מ"מ למשך 45 דקות, שמגביר את רמת החוזק של המוצר, ומפסיק את פעולת השרף. בסוף תהליך זה השיש מוכן, יש לזכור שמחמת זה שאיננו נצרף בכבשן, אין עמידות של שיש זה נגד חום, ולכן שיש זה רגיש לחום גבוה, ואסור להניח עליו סירים שירדו מן האש, שכן הם גורמים לפיצוץ השיש.

הנה אם כן לפנינו שיש נוסף העשוי רובו ככולו משברי אבנים, ואף שאר האחוזים האחרים שרובם דבק העשויים משרף, אם בשרף עצים קמיירי, ראה לעיל מה שכתבנו לגבי צבע האימאיל, אם כן גם חומר זה אפשר להגעילו, ובלא"ה רובו ככולו כאן ודין אבנים יש לו וכמו שביארהו לעיל באריכות בדין כלים העשויים מחומרים מעורבבים. והיה אפשר לבאר שגם לדעת החולקים שהבאנו דבריהם לעיל שהחמירו באבנים שחוקות, הכא שאינם נצרפים בכבשן, שהרי אין לו מעלות כבשן, ואין המעלות מועילות כלל כדי להיצרף, אלא מטרתו להשלמת הייצור, הליטוש, הפסקת תהליך ההדבקה ועוד. ואם כן לכאורה לכו"ע לא יהיה שם כלי חרס עליו גם לחולקים, הגם שלדין לעני"ד להלכה אין נפ"מ בזה, שלעני"ד בכל גוונא גם שחיקת אבנים דין אבנים יש להן. [כהערה יש לציין שגם בשיש גרניט, לסגירת החריצים ממלאים בחומרים נוספים, אולם למעשה אף אם הם עומדים הם אינם ניכרים, ובליעתם מועטה כלפי השאר, והדברים מבוארים היטב לעיל מכמה מקומות, ובפרט שרוב ככל סוגי המילוי כולל המקשים הם חומרים שאפשר לכתחילה להגעילם].

ל.ב. דין שיש 'פורצלן' 'למינם' 'דקטון', היאך להגדירם:

הנהה חודש מקרוב בא, שיש הנקרא למינם Laminam, אשר החומרים העיקריים [94%] המשמשים לייצורו הם חימר חרסית, ספירי פלד וסיליקון ועוד 4% זכוכית ופיגמנטים. ועוד 2% של דבקים וסיבים. כל החומר מעורבב לחומר אחיד, ונכנס לצריפה בכבשן בחום של 1200 מעלות. שזה ממש תהליך דומה כנז' לעיל של גרניט. המעלות בשיש זה שהוא קל מאד ושייך להגיע איתו לעובי דק גם של 3 מ"מ. הוא חזק ביותר לאחר שעבר שריפה בטמפ' כזאת, שזה אומר שאפשר לשים עליו סיר רותח גם ברמה של 400 מ"צ, וגם לחילופין לטמפ' קרות ביותר. המשטח אינו רגיש לשריטות. ויש נקודה חשובה מאד, זה הרוחס העצום שהחומר עובר, ובתום כל התהליך, הנקבוביות שלו להבדיל מרוב ככל המשטחים האחרים, היא נמוכה ביותר פחות מעשירית האחוז, כך שלמעשה הם מוגדרים כאנטי ספיגה ועמידים לפני כתמים מכל הסוגים גם הקשים.

הנה אם כן סוג השיש החדש הזה דינו ככלי חרס גמור, בשונה משיש חברון, גרניט, אבן קיסר שדינם כאבן. והנפקא מינא היא שאת כלי האבנים אפשר להגעיל, ואת החרס אי אפשר להגעיל ואין לו תקנה באם הוא חייב הכשרה.

שיש גוסף חודש הנפוץ בשנים האחרונות והוא הנקרא 'דקטון' [Dekton] גם שיש זה איננו שיש טבעי, ולא גרניט ולא אבני קוורץ בלבד. אלא מורכב מחומרים מינרלים שונים גם יחד, המכילים פורצלן, אבן קוורץ וזכוכית. הכל מפורק לחלקים קטנים, הנכנסים לחום תנור ב 1200 מ"צ. ועוברים דחיסה בלחץ של 5,900 שזה אומר יצירת משטח כמעט אטום לחלוטין ודוחה כתמים. ומחמת חומו הרב בזמן ייצורו, הוא עמיד לחום, עמיד לכתמים וכו'. כמבואר לעיל המרכיב העיקרי של הפורצלן הוא חימר ובאמצעות המינרלים הנוספים [קאוליניט, פצלת השדה שהם מינרלים המצויים בסלעים] עם החרסית, יוצרים תרכובת ייחודית שנדחסת בעוצמה ומחוממת בטמפרטורות מאוד גבוהות עד להתרכבות החומרים ויצירת המשטחים הדחוסים והחזקים. והתוצאה שמתקבלת היא חומר צפוף ואטום כמעט לחלוטין עם עמידות גבוהה במיוחד לכתמים, לחום גבוה, לשריטות וסדקים. וכדי להשלים את התהליך מזגגים את החומר ומוסיפים לו פיגמנטים שיוצרים את הדוגמאות והמראה המבריק דמוי זכוכית. הלכה למעשה לאחר שכבר ביארנו לעיל שדין הפורצלן כדין כלי חרס לכל דבר הרי שכל העשוי כמוהו או ממנו דינו ככלי חרס, ואי אפשר להכשירו לפסח וממילא כך יהיה דינו של שיש פורצלן [הגם ששמו 'גרניט פורצלן' איננו עשוי מגרניט אלא מחימר ומינרלים, וכמבואר לעיל], ולכאורה גם בשיש 'דקטון' יהיה הדין שווה [הגם שאין לי אחוזים מדוייקים של תכולת החימר בשיש זה, אולם כפי שהבנתו הוא המרכיב העיקרי בשיש זה].

ל.ג. מדוע צריך להכשיר שיש לפסח, ואם כן מה אופן ההכשרה:

כתב מרן השו"ע (סי' תנא ס"ב) השלחנות והתיבות שמצניעים בהם אוכלין כל השנה, רגילים לערות עליהם רותחין לפי שלפעמים נשפך מרק מן הקדירה לתוכן. ע"כ. והוסיף המג"א (סי' תנא ס"ק לח) בשם הד"מ דאין צריך להניח דפין עליהם ומהרי"ל כתב דישים סמרטוטין עליהם לאחר הגעלה וכן נוהגין דשמא יש קצת חמץ בעין. והביא המשנ"ב (ס"ק קיד) את דברי מהרי"ו (סי' קצא) שפסק דלא מהני עירווי מפני שלפעמים משים עליו פשטיד"א חם והוי כאלו נשתמש בכלי ראשון אלא יכשירם ע"י אבן מלובן וישפוך עליו רותחין ויגלגל למקום אחר וישפוך עליו כדי שילכו הרותחין בכולו. ובוה די אפילו אם הרותחין הוא מכלי שני דהא נרתחין על הדף והוי ככלי ראשון. ואז מותר להניח עליהם אפילו מצה חמה ובידעבד מותר ע"י עירווי לבד. והסיבה שבדיעבד מותר על ידי עירווי, מכמה טעמים, א. מסביר בשעה"צ (קמד) שפשוט הוא, דמדינא צריך לילך בתר רוב תשמישו. ובפמ"ג (א"א ס"ק לח) כתב דהיינו משום דתתאה גבר. נמצינו למדים שלדעת מרן השו"ע די בעירווי של מים רותחים. ולדעת הרמ"א יצטרכו הגעלה ממש, ויעשו זאת באמצעות אבן מלובנת, באופן

שהמים שנשפכים ימשיכו את חומם כל הזמן. וי"א שאין צריך שהאבן תגע ממש בשיש אלא קרוב מאד שתשמור על חום המים, ראה פעמי יעקב (ניסן תשס"ג). ומאידך ראה בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קצב אות ב) [והנכון לקחת ברזל עם בית אחיזה, ולאחר הליבון לאחוזו בידית וללכת על פני השיש]. ויש שמגעילים בקומקום שמעלה בועות כל העת ושופכים על השיש ממש ללא קילוח באויר, רק שיש להקפיד לעשות באופן שהמים יהיו ממה שהוא שפך, ולא מים מקילוח קודם שיתקררו, ויש להיזהר בזה. וכתב החק יעקב (ס"ק נה) שמש"כ האחרונים להניח הפסק סמרטוטין, כל זה הוא חומרות יתירות, כי די בחומרא דהגעלה, וכן נוהגין.

נמצינו למדים שלדעת הספרדים כל סוגי השיש חוץ מהשיש החדש שדינו כחרס ולא מועיל לו בהגעלה, די להם בעירוי מכלי ראשון. ולמנהג האשכנזים שלא הולכים אחר רוב התשמיש, צריך הגעלה עם ברזל או אבן מלובנת, ובשיש רגיל שפיר דמי לעשות כך, משא"כ בשיש קיסר שלפי המלצת היצרנים אין לעשות כך, למרות שרבים עשו כך, ולא אירעה קלקול על ידי זה. ולכן המנהג אצל האשכנזים היותר נפוץ להכשיר בעירוי ואחר כך לכסות בכיסוי, וכבר נהגו כך להחמיר הרבה מקהילות הספרדים מחמת הידורים של פסח ותע"ב.

לד. סוגי כיסוי שיש לפסח:

ובסוגי הכיסוי ראה מש"כ בקובץ מבית לוי (ניסן תש"פ פרק הכשרת המטבח אות ב) שכל הכיסויים כשרים, פח, או עץ, פי וי סי, פוליקל, טפט או נייר אלומיניום. וכיון שמכסה מספיקה הכשרה גם בלי אבן מלובנת, וגם שיש גרניט יש להכשיר על ידי עירוי מכלי ראשון. וכתב בהערה (ה) אף אם הכיסוי מעביר חום ויתכן שיש מים מתחת לכיסוי, מכל מקום יש להקל מכמה טעמים. דהשיש בדרך כלל אינו רטוב, וגם הוא נותן טעם לפגם. וגם שמוכשר על ידי עירוי, ועוד שתתאה גבר והוא קר. ואינו אוסר רק כדי קליפה וכיסוי הוא כדי קליפה. וגם ספק אם שניהם חמים. ועוד דבחו"ד (צב ס"ק כ) כתב גבי ב' קדרות נוגעות זו בזו, דאין הבלוע יוצא מדופן לדופן בלא רוטב, דמעט רטיבות אינו נחשב רוטב כדי להוציא, עכ"ד. אלא שכתב בהמשך, שבאם מכסה באלומיניום דק שנקרע כל הזמן צריך להגעיל כדין עם אבן מלובנת. וכ"ז כאמור למנהג האשכנזים לכתחילה. אולם לדעת הספרדים גם לכתחילה ובדיעבד גם לאשכנזים בעירוי מכלי ראשון מהני להכשרה.

וראיתי לכמה ממחברי זמנינו שהביאו כל מיני טענות על הכיסויים השונים, ולענ"ד כל הטענות הם טענות שוא, אחר שהכל כמעט מבואר ונפרך מהדברים הנז' שכתב מבית הלוי לעיל, שהם ענינים הלכתיים ברורים ופשוטים לכל מעי'. ובשנים האחרונות אני ממליץ על כיסוי טפט על השיש, שהוא נותן כיסוי מושלם על כל המשטח ועומד במקומו כל ימות הפסח, ולא נכנס תחתיו מים כלל וכלל. [וזכורני שראיתי באחד הקבצים שהביא מי שכתב טענה לחוש שנעשה ליחידה אחת עם השיש, ובאמת שהוא חשש שווא, וכבר הארכנו לעיל בדין הטפולון, ויעו'י' שם וברור שאין כל חשש שנחשבים כתערובת אחת, ובוודאי שזו חציצה גמורה, והוא המומלץ ביותר לכיסוי השיש].

לה. כיסוי לשיש 'למינם' ודומיו:

אלא שכל האמור ניהא בשיש משאר סוגים שדינו כאבן שסגי בהגעלה, אולם על השיש החדש 'למינם' שהוא משטח של חרס דלא מהני הגעלה שאינו יוצא מידי דופיו. אלא צריך ליבון באופן דלא חייס עליה דלא פקע. ואש גלויה חומה רב שלא יתאים לשיש זה, ולכאורה מה שנשאר זה רק לידע שבצירוף כל האמור לעיל יש לחשוש לבליעה של כדי קליפה בשיש, או בעירוי, או אף בגוש, שגם שם אינו אוסר אלא כדי קליפה. והוא גם דין דרבנן [ובזה אפשר לומר שאולינן בתר רוב תשמישו לכו"ע וכדברי מרן החו"א באו"ח (ס" קב ס"ק א). על כלי הסעודה, ולאחר שתניאר סדר השימוש שרוב החמץ הוא בכלי שני, כתב 'ולפיכך אם הצלוחיות של חרס, ורוב תשמישן



באופן שהן מותרין, אם אין לו לאדם כלי אחר הן מותרין, אבל ראוי לעשות להן הגעלה ג"פ דמה שאפשר להחמיר ראוי להחמיר. ודוקא לאחר מעל"ע משימוש החמץ, אבל תוך מעל"ע לא מהני רוב תשמישו בכלי שני וחוששין שמא עירו לצלוחית מן הכף ששאבה מקדירה שעל האש, ויש כאן איסור מעיקר הדין, וכו'. ושוב הדגיש שיש להחליף את המים ג"פ, יעו"ש]. וכיון שהחשש כאן הוא לעירוי או לגוש שבולעים כדי קליפה, ועדיין לפי רוב תשמישו זה צונן, אם כן כל מה שכתב מרן לערות על השולחנות זה מחמת חומרא (כמבואר בכה"ח אות רלג), וכיון שחומרא זו אין בה תועלת בכלי חרס, ולהשתמש בזה ודאי שאסור שכבר פסק מרן (סעי' כב) אבל לשל חרס לא מהני הגעלה, ואפילו לא נשתמש בהם חמץ אלא בצונן, לא ישתמש בהם מצה אפילו בצונן. ועל כן לא נותר בדינו, אלא לכסותו הדק היטב היטב הדק. וכך להשתמש בהם אפילו בחמין. ולא ראיתי כלל מקום להקל מחמת האטימות של החומר כמתואר לעיל שהוא מיוחד במינו, כי כמבואר לעיל אין בכוחינו לשקול בתוך כלים עצמם ולשנות את מעמדם מחמת בליעות. אולם לצרופי אה"נ, אולם חלילה לא להשתמש בזה ללא כיסוי, שהוא כלי חרס גמור, ואסור להשתמש בו אפילו צונן.

סיכום הדינים העולים מהאמור לעיל:

א. כלי מתכת - כלים שמיוצרים ממתכת צריך להכשירם לפסח לאחר שהשתמש בהם בחמץ חמין, ומועילה בהם הגעלה והכשרה, ובכלל זה הכלים הבאים: זהב, כסף, נחושת, ברזל, בדיל ועופרת (התבאר לעיל באות א). אלומיניום ונירוסטה וכלל סוגי מתכת חדשים [הרי הם ככל כלי מתכת שדינם בהגעלה, וראה בפנים שהארכנו שהדין כן אע"פ שמחמת העיבוד בימינו וסוגי המתכות השונים אינו בולע כ"כ בימינו כמו בזמנים הקדומים. [אמנם ציינו שאפשר ובמקום הפסד מרובה ובצירוף ספיקות נוספים אפשר וניתן לצרף סברא זאת] (אות כז).

ב. כלים נוספים שדינם בהכשרה והגעלה [כמו כלי מתכות]: כלי עץ (אות ד). כלי אימאייל כפי הידוע אופן יצורם כיום (אות יד). כלי אבן [ע"פ הכרעת הרמב"ם וטשו"ע] (אות כט). כלי אבן העשויים משחיקת אבנים קטנות - הארכנו בזה בפנים ובמה שדנו הפוסקים האם מועילה בזה הגעלה, וכתבנו שהלכה למעשה דינם כשאר כלי אבן ומועיל להם הגעלה (אות ל). כלי פלסטיק, ניילון, גומי וסיליקון - ראה אות כא מה שהבאנו שנחלקו מחכמי דורינו בזה, ויש שהחמירו בפסח והקלו בשאר ימות השנה, והלכה למעשה כתבנו שאפשר להכשירם ולהגעילם לפי השימוש בהם. ועוד ראה מה שכתבנו באות יד לגבי כלי מתכת המצופים טפולון אם יש לחוש שדין הציפוי כדין הפלסטיק, יעו"ש.

ג. כלי חרס - כלים העשויים מחרס אמרה התורה הקדושה שלא מועיל בהם הגעלה. בכלל זה הכלים הבאים: חרס מצופה זכוכית [אפילו לדעת השו"ע להלן שכלי זכוכית שלם לא בולע] (אות א). חרס מצופה עופרת [מתכת] - הכרעת המשנ"ב והכף החיים להמיר בזה שלא מועילה בהם הגעלה (אות ט). כלי פורצלן - לפי תהליך יצורם בימינו וכפי שביארנו בפנים התשובה הם בכלל כלי חרס שלא מועילה בהם הגעלה (אות טו). כלי ציני (אות יז).

ד. כלי זכוכית - נחלקו הראשונים, אם דינם ככלי חרס דלא מהניא להם הגעלה או שאינם בולעים כלל מחמת אופי החומר של הכלי. והכרעת השו"ע שאין צריך להגעילם והכרעת הרמ"א שלא מועילה בהם הגעלה [דין זה ממקורותיו ביארנו בהרחבה בספר 'שש משור' ח"ג, או"ח סי' יד אות א]. בכלל זה הכלים הבאים: כלי זכוכית קרמית (ביארנו באות כד שהיא ממש כזכוכית רגילה, ואין בה כל תוספת שמשנה את החומר הרגיל של הזכוכית, וראה בתשובה בשש משור שם). כלי קריסטל (אות כה). כלים ממתכת מצופים זכוכית (באות יא כתבנו שדין כלי זה תלוי במחלוקת הגו'). כלי זכוכית פיירקס ודורלקס

ויש שמחמירים בהם לפי הספרדים להצריכם הגעלה ויש שמקילים בהם לפי האשכנזים שמועילה הגעלה וראה בפנים באות כג].

ה. כלים נוספים: כלי עור - ביארנו באות יח שמועילה להם הגעלה. כלי עץ המצופים בצבע וסממנים - מובא בפוסקים שלא מועילה בזה הגעלה, ויש לדון לפי המציאות בימינו, ומ"מ אם מרוח רק לק וחומר מבריק נראה שניתן להגעילו. כלי עצם [אות ה]. כלי קרן [אות ז]. כלי גללים [אות ח]. כלים מצופים שעה [אות יג]. כלי צדף [אות כ]. כלים העשויים מפברגלס [אות כו].

ו. כלים המעורבים בהם סוגי חומרים שונים הולכים אחר הרוב - בין תערובת חומרים במהות הכלי [כגון: קריסטל עם עופרת], ובין בדבקים וחומרים שונים המיועדים להקשות וכדומה, וכפי שבארנו בפנים התשובה (אות כח).

ז. שיש - השיש מהחומרים הבאים הרי הם כלי אבנים שהתבאר דינם (בסיכום באות ב) שמועילה בהם הגעלה: שיש חברון, שיש גרניט [אפילו שממלאים החריצים בחומרים שונים], שיש קיסר [ואף למחמירים באבנים שחוקות, בזה מועילה הגעלה כפי שבארתי בפנים], וכן כל סוגי השיש המיוצרים מאבן [אות לא].

השיש מהחומרים הבאים הרי הוא כלי חרס שלא מועילה בהם הגעלה: גרניט פורצלן. למינס, דקטון - סוגי שיש חדשים בשנים האחרונות שתאינו בפנים את שיטת יצורם, ודינם ככלי חרס שלא מועילה בהם הגעלה (אות לב).

ח. כיסויי שיש לפסח - סוגי השיש אשר עשויים מאבן ומכשירים אותם לפסח מעיקר הדין אין צריך לכסותם. והנה כיון שלפי האשכנזים צריך בדווקא הגעלה עם ברזל או אבן מלובנת [מפני שחוששים גם למיעוט השימוש], ומאחר ויש סוגי שיש כמו שיש קיסר שלא מומלץ לעשות זאת ע"פ הוראות היצרנים, לכן המנהג אצל האשכנזים לכסות תמיד לאחר הכשרה של עירווי מכלי ראשון, וכן נהגו רבים גם בקהילות הספרדים משום חומרא של פסח [אות לג].

סוגי השיש אשר עשויים מחרס שלא ניתן להכשירם יש להקפיד על הכיסוי מעיקר הדין [ואין להקל מצד מה שעיינו רואות שאינו בולע] (אות לה). וכל סוגי הכיסויים מועילים, כגון: פח, פי וי סי, פוליגל, טפט ונייר כסף [וכתבנו להמליץ על כיסוי טפט הנדבק לשיש כיון שלא נכנסים מתחתיו מים כלל] (אות כד).

כל זה הוא הנלענ"ד, בעומדי ערבי פסחים ערב שבת הגדול, ויה"ר שנזכה בקרוב לאכול הפסחים בבית מקדשינו עם משיח צדקנו. אמן.

בברכה

שניאור ז. רווח

הרה"ג
משה יהודה לנדאו
שליט"א

מרבני המכון

י"אוש מקרקע בגוש קטיף

פתיחה: חיילים בעזה שזיהו את מקום ביתם שהיה בגוש קטיף לפני פינויים משם, קרקעות בצפון השומרון שחזרו לאחרונה ליהודים, האם מדין תורה הבעלות הראשונה עומדת. ומה יהיה הדין כאשר זרעו שם הכובשים כלאים בכרם של ישראל, האם נאסר. הנידונים שלפנינו הם: א. י"אוש - מתי מועיל י"אוש בקרקע מהתורה ומדרבנן. ב. כלאים - מתי נאסר הכרם מהתורה ומדרבנן ע"י זריעת כלאים ממי שהשתלט שם. ג. ארץ ישראל - קרקע בארץ ישראל האם ניתן להפקיע עליה בעלות, ומה הדין בעזה שכבשו עולי מצרים ולא עולי בבל.



י"אוש בקרקע

במשנה בכלאים (ה, ו) נאמר: 'האנס שזרע את הכרם ויצא מלפניו, קוצרו... מאימתי נקרא אנס משישקע'. ובירושלמי שם: "אמר רבי אחא נשתקעו הבעלים ולא נתיימשו איסורו דבר תורה. נתיימשו הבעלים ולא נשתקעו איסורן מדבריהן. ויש קרקע נגזל? אמר רבי לא, אע"פ שאין קרקע נגזל יש י"אוש לקרקע".

א"כ, בקרקע גזולה כשאינן הבעלים מתיימשים לא נאסרת הכרם בזריעת האנס, שאין אדם אוסר שאינו שלו. כשנתיימשו הבעלים איסורו מדרבנן, ואם נשתקעו שם הבעלים איסורו מדאורייתא.

בר"ש (על המשנה שם) מק' על הירוש' שהרי אין י"אוש לקרקע, ומוכיח זאת מכ"מ. ומת' שמש"כ הירוש' שיש י"אוש לקרקע היינו רק לענין כלאים לאסור מדרבנן. ומ"מ כשנשתקעו שם בעלים יש י"אוש, שהרי הכלאים אסורים מדאורייתא. מבואר בדבריו שעל מה שנאמר שבנשתקע קונה [ואף שצווח, דנעשה כצווח על ספינתו] לא קשה לו, וגם למסקנא כה"ג יש י"אוש. וכל דבריו רק בי"אוש כשלא נשתקעו שם הבעלים.

וק' א"כ מה הקשה מהירושלמי, הא שם מפורש שהוא רק מדרבנן, ואכן מדאו' אין י"אוש. וצ"ל שאכן קושייתו לדינא שמדרבנן יש י"אוש, ואילו באוונכרי ובסוכה גזולה ובעדות מוכח שאפי' מדרבנן אינו י"אוש [ואף שבאוונכרי הנידון לצאת מ"ע דאו' של ד' מינים, צ"ל בפשטות שאם מדרבנן יש י"אוש א"כ הוי שלו מדינא, דהפקיעו רבנן כדין הפקר ב"ד הפקר]. ומה שמחלק בין נתיימשו לבין נשתקעו צ"ל שע"כ הא די"אוש לא מועיל הוא משום שבקרקע אין זה י"אוש גמור, ובמטלטלין לאחר י"אוש הוא י"אוש גמור, ובהיתירא אתי לידיה.

וכ"כ בתוס' (סוכה ל, ב), וכרש"י שם שאין יאוש לקרקע כלל, דמקראי נפ"ל בב"ק קיח [ואף שביאוש דהכא הנידון בדרבנן, כנראה סוברים התוס' שאין סיבה לומר שרבנן יתקנו יאוש להוציא מזל"ז, ולכן ביארו שהוא חומרא בכלאים].

אמנם הרא"ש מקשה מהיכן העלתה הגמ' "ויש יאוש לקרקע", הרי אדרבא מהא דהוא רק מדרבנן משמע שמעיקר הדין אין יאוש לקרקע? וע"כ מתרץ שצ"ל "אעפ"כ יש שיקוע לקרקע", וקושיית הגמ' היתה מדין נשתקע שאוסר מדאו', ובהו"א משום שקרקע נגזלת, והמסקנא שרק בשיקוע נקנית הקרקע.

ולכאורה עולה שהר"ש והרא"ש לא חולקים לדינא אלא בביאור קושיית הגמ' שלפי הרא"ש קאי אנתייאשו, ולרא"ש אנשתקעו, ולמסקנא שווים. אעפ"כ בלשון הרא"ש שלא כ' כר"ש שבנשתקעו קונה מדין יאוש, אלא נעשה כצווח וכי', נראה יותר לבאר שכוונתו שבכה"ג הוא הפקעת שם הבעלים, כמו זוטו של ים הנלמד מפסוק בפנ"ע, ולא מדין יאוש דעלמא. ואף אם לא התייאש, דבר שאינו ברשותו ושליטתו של האדם כלל פקעה בעלותו [ול"צ לבאר שאנן סהדי שמתייאש].

וכבר נחלקו רבותינו בטעם שזוטו של ים קונה, י"מ שזהו המקור ליאוש, שכה"ג ודאי הוי יאוש, ואדרבא מהפס' האמור בזה "אשר תאבד ממנו ומצאתה - אבודה אצלו ומצויה אצל כל אדם, לאפוקי אבודה ממנו ומכל אדם", שזהו יאוש גמור שודאי מועיל, וה"ה נשתקע. ויש שפירשו שהוא הפקעת בעלות לא מפני היאוש [ונלמד מהפסוק שבכה"ג שאין לבעלים שום שליטה פקע בעלותו, וה"ה בנשתקע]. א"כ ר"ש ורא"ש סוברים שאין יאוש לקרקע מלבד בנשתקעו.

אמנם שיטת ר"י בתוס' (ב"ב מד, א) לגבי הנגזל שאין מעיד על הקרקע [שמשם ראיית הר"ש שאין יאוש בקרקע] והקשה מג' מקומות שמשמע שמועיל יאוש, מירוש' הנ"ל, ומעבדים, ומסיקריקון? וע"כ מת' שאכן מועיל יאוש. ובסוג' שם אינו מתייאש, ומילתא דשכיחא שממטלטלין מתייאש ומקרקע לא, דבמקומה עומדת.

להלכה פסק השו"ע סימן שעא ס"א איתא: "קרקע אינה נגזלת לעולם אלא ברשות בעליה עומדת. אפילו נמכרה לאלף זה אחר זה ונתייאשו הבעלים הרי זה חוזרת לנגזל בלא דמים".

בתרומת הכרי (שם) מביא את המחלוקת הנ"ל אי יש יאוש בקרקע מדרבנן. ומביא שרש"י והב"ח והש"ך תלו דין יאוש בקרקע במח' ר"א וחכמים בב"ק (ק"ו, ב). אלא שמקשה מהשו"ע הנ"ל שקרקע אינה נגזלת כלל אפילו נמכרה אלף פעמים, ואילו בסי' רלו כשיש אפשרות לדון עם הגזולן ולא דן, כגון דאיכא בי דואר, קונה הגזילה, משמע שיאוש קונה? המהר"מ ב"ח תי' שיאוש מועיל, אבל צריך שיהיה יאוש גמור, מפני שהקרקע במקומה, ובסתם יאוש אינו יאוש גמור, אא"כ נשתקע שם הבעלים. אמנם התרומת הכרי חולק וסובר שיאוש לא מועיל בקרקע, וע"כ מיישב ששם וכן בסיקריקון מדובר שהיה כעין תליוהו ויהיב תמורת חייו וכדו', ובוה מועיל קנין הקרקע אף שהיה באונס, אבל יאוש בפנ"ע לא קני.

נשתקעו הבעלים

ומ"מ בנשתקע שם בעלים כו"ע מודים שנקנית הקרקע מדאורייתא למחזיק בה [ואמנם בתרוה"כ שם העיר מ"ט הביאה הרמב"ם בהל' כלאים ולא בחו"מ?]

בתרומת הכרי שם הקשה אם קרקע אינה נגזלת ויאוש לא קני, א"כ מ"ט בנשתקע קונה? ובמהר"מ בן חביב ביאר לפי דרכו שיש יאוש בקרקע. אבל לדידיה שיאוש לא מהני, וברשותיה דמאריה איתא, מ"ט נשתקע שם בעלים יועיל? ומת' ב' תירוצים: א. כנ"ל שנשתקע שווה דינו לאבידה



בזוטו של ים שי"ס שהוא דין בפנ"ע שקונה ולא משום יאוש, וילפינן מפס' (ב"מ כב:). ב. ע"י שנשתקע שם בעלים נחשב אינו ברשותו, ולכן יכול לזכות ביאוש, שהרי הטעם שאינו זוכה ביאוש הוא משום שקרקע אינה נגזלת וכל היכא דאיתא ברשות בעלים איתא, וא"כ כשנשתקע שם נקרא אינו ברשותם, ויועיל יאוש.

אלא שעדיין מק' מ"ט שנשתקע מועיל היאוש, הא קי"ל לדינא שיאוש כדי לא קני אלא עם שינוי רשות? וגם לפי הטעם הנ"ל שקנינו מדין זוטו של ים מפקפק שלא יועיל כשאין שינוי רשות. ובודאי שלפי התי' השני הנ"ל שכשנשתקעו חשיב כאינו ברשותו אכתי ק' שמ"מ שינוי רשות לא היה?

ומת' שהטעם שצריך בגולן שינוי רשות הוא משום שבאיסורא אתי לידיה, והתחייב בהשבה משהגיע לידו, לפיכך בקרקע כיון שאינה נגזלת וברשות בעלים היא, לא התחייב בהשבתה, וכשנשתקעו הבעלים ואז היא תחת ידי המחזיק, קונה ביאוש בלבד, שמעולם לא התחייב בהשבה. **לסיכום**, שנשתקע שם בעלים קונה את הקרקע או מדין יאוש גמור או כדין זוטו של ים. ואף הפוסקים בסי' שעא שיאוש לא קונה צ"ל שמדובר כשעדיין לא נשתקע שם הבעלים.

ארץ ישראל

והנה מאחר שנראה מוסכם לדינא שכשנשתקעו הבעלים קונה, א"כ ק' מה שהביא תוס' בב"ב (מד, ב ד"ה י"ג) שמה שנהגו לכתוב בהרשאות ונתתי לו ארבע אמות בחצרי אע"ג דלית ליה קרקע, משום דאין לך אדם שאין לו ארבע אמות בארץ ישראל, דקרקע אינה נגזלת (שיטת הגאונים, הובאה בראשונים, ובהם הרמב"ם כדלהלן, ועוד). ובפשטות הכוונה לקרקע שקיבלו נוחלי הארץ והורישו לו. וקשה דאזתה קרקע שהיתה לאבותיו כבר אינה ברשותו וברור שנשתקע שם הבעלים. וביותר קשה שהרי מבואר בגיטין (לה). שעכו"ם קונים בכיבוש מלחמה, א"כ קנו הגוים הכובשים?

ואכן בתוס' שם דוחה שיטה זו מפני שמוכח בסוגיא שיש מי שאין לו קרקע. גם הרמב"ם (שלוחן פ"ג ה"ז) הביא כע"ז בשם הגאונים, וחלק עליהם, וז"ל: "אבל הגאונים תקנו שכותבין הרשאה אף על המלוה... ועוד תקנו שאם הרשהו ליטול מעות שיש לו ביד חבירו או לתבוע ממנו הלואה ולא היתה למקנה קרקע מקנהו ארבע אמות מחלקו שבא"י ומקנה לו המעות על גבן. ודברים אלו דברים קלים הן עד מאוד ורעועים שזה מי יאמר שיש לו חלק בא"י, ואפילו הוא ראוי אינו ברשותו. והגאונים עצמן שתקנו תקנה זו אמרו שאין אומרים יקוב הדין את ההר ואינה אלא כדי לאיים על הנתבע...". והנה מלשון הרמב"ם משמע שהסיבה שחלק לא היתה מפני שהיה כיבוש ונשתקעו הבעלים, אלא סברותיו דמנלן שהיה לו חלק בארץ, שמא הוא גר וכדו'. וגם סברתו השניה שאפילו שיש לו קרקע מ"מ אינה ברשותו, ולא יכול להקנותה ולהקנות על גבה מטלטלין [ובדברי יחזקאל סי' מד נקט שזו גם הסיבה שתוס' חלק בזה. ובחזו"א חו"מ סי' א אות כז מבאר שאינה ברשותו מפני שלא יכול להוציאה בדיינים].

וכבר הק' הגר"א וסרמן הי"ד (בבב"ש ב"ב אות קצב) על הגאונים שהרי הגוים קנו בכיבוש מלחמה את הארץ. ותיריך שאע"פ שיש קנין בכיבוש מלחמה מ"מ "ארץ ישראל שאני, שאנו מובטחים שתחזור אלינו בביאת הגואל אשר נחכה לו בכל יום שיבא" [וכן תירצו אחרונים נוספים]. תירוץ זה מתרץ גם על השאלה שהרי כבר נשתקע שם בעלים הראשונים, אם נימא שנשתקע קונה מתורת יאוש, בא"י אין יאוש, ואף אם אינו מתורת יאוש, אלא כזוטו של ים, מ"מ י"ל שבא"י לא שייך לומר שנשתקע שם הבעלים, אף אם נשתקע הבעלים הפרטי, אולם הבעלות המשותפת של עם ישראל לא נשתקעה כלל, וממילא כ' הגאונים שלכ"א יש ד"א בשותפות זו.

והנה לכאורה ניתן היה לתרץ שגם אם נימא שבגלויות פקעה קניינם של ישראל, מ"מ כששבו לארץ וחזרו למקומם, חזרו וזכו עבור כל ישראל [ולכה"פ ד"א, וכמוש"כ תוס' ד"א לקבורה, ע"ש], שהרי לא מסתבר שאתם שחזרו מוקדם בעליית עזרא היו יכולים לעשות קנין בכל הארץ לעצמם, ויותר מסתבר שכשעלו העולים הראשונים זכו בקרקע עבור כל ישראל, וצ"ע. אלא שהאחרונים לא נטו לת' כך גם משום שבדברי הגאונים שאמרו הטעם שקרקע אינה נגזלת משמע שלא הופקע מבעלות ישראל מעולם. ועוד, שבפשטות הגאונים אמרו את דין ההרשאה גם כשהארץ כבושה וישראל בגלות.



מצינו מקורות נוספים שנראים לכאורה כסותרים בענין זה, האם נשתקע שם בעלים מפקיע את קניינם, והאם הגוים שכבשו את הארץ והגלו את יושביה קנו את הקרקע, ובטלה ירושה ראשונה, או שבעלות ישראל בקרקע עמדה להם.

א. ירושה להם מאאע"ה - בגמ' בע"ז (נג): מובא הפס' "ואשיריהם תשרפו באש" שאוסר את האשירות שעבדו אותם הגוים והיו בארץ ישראל בכניסת בני"י לארץ. ומק' הגמ' "מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר את שאינו שלו", והכוונה שירושת אברהם אבינו קיימת, והכל שייך לישראל אף לאחר שאר"י היתה כבושה בידי שבעה עממין במשך מאות שנים.

מאידיך, הגמ' בר"ה (יג): דנה מאיזו תבואה הביאו את העומר בכניסתם לארץ, וא"א לומר שלקחו ממה שגידלו הגוים יושבי הארץ, זה ממועט מ"מקצירכם" ולא קציר של גוי, שאינו כשר לעומר. וק' מדוע אינו קצירכם, והרי ירושה היא לנו מאבותינו, כמבואר בע"ז. ואכן בתוס' שם הקשה זאת, ותירץ שאף שלגוי אין קנין בקרקע מ"מ יש לו בפירות שזרע.

ומבואר בזה שקרקע ארץ ישראל נשארה להלכה בבעלות עמ"י אע"פ שהיו בגלות ושעבוד מצרים מאות שנים, ולא ברח עבד ממצרים. ואין לך נשתקע שם בעלים גדול מזה. וע"כ צ"ל שאין יאוש ואין נשתקע שמם בארץ ישראל המובטחת.

ולכאורה פשוט הוא שכשם שעד הכניסה לארץ היתה הארץ בבעלות עמ"י, ירושה להם מאאע"ה, כך לאחר החורבנות ובגלויות נשארה אותה בעלות, וכפי שהובטח בתורה שעמ"י ישוב לארצו. ובחזו"א (ח"מ א, כו) בתחילה הסתפק בזה, אלא שמוכיח מהרמב"ם שאכן כך הדין גם בשאר גלויות, שלירשאל שייך גוף הקרקע.

והנה דין זה שירושה להם מאבותיהם נאמר על כל הארץ המובטחת לאבותינו, ולכאורה כולל כל ארצות עשרה עממין, ואף בארצות הקיני הקניזי והקדמוני [שיטות שונות נאמרו לגבי מקומם. ואכ"מ]. ולכה"פ בארצות שבעה עממין שהיו צריכים להיכבש בכניסתם לארץ [אף שלא נכבש הכל], וכ"ש במה שכבשו עולי מצרים, אף שלא כבשו עולי בבל, כגון עזה.

ב. נבואת ירמיהו - בזמן שירושלים היתה נצורה ע"י בבל, וכבר התנבא ירמיהו שכל ישראל יצאו לגלות, קיבל ירמיהו בנבואה (פרק לב) שיבוא חנמאל בן שלום קרובו למכור לו את שדהו, ומאחר שעל ירמיהו משפט הגאולה [מדין גאולת שדה אחוזה. ובמק"א התבאר הקשר בין הקניה לגאולה] יקנה את השדה אף שברור היה שיוצאים לגלות. וכך עשה ירמיהו, וכתב שטר מכירה כדין והעמידו בכלי חרס "למען יעמדו ימים רבים". "כי כה אמר ה' צבקות אלוקי ישראל עוד יקנו בתים ושרדות וכרמים בארץ הזאת... וְנִקְנְהָ הַשְּׂדֵה בְּאֶרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אֲתֶם אֹמְרִים שֶׁמָּמָה הִיא מֵאִין אֲדָם וּבְהִמָּה נִתְּנָה בְּיַד הַכַּשְׂדִּים". [ע"ש. מכאן למדו חז"ל הלכות בדיני שטרות וקניינים].

בפשטות שטר המכירה לא שימש רק לנבואה גרידא, אלא היה שטר קנין שמימשו אותו היורשים ששבו לארץ, וכמאמר הנביא שם שלאחר שישובו "יִנְקְנָה הַשְּׂדֵה...". בלשון עבר, לאמור שהקנין הועיל [וכ"פ המלבי"ם. אמנם בתרגום שם פי' בלשון עתיד, וכן במוסף רש"י, שאז יקנו שדות. וצ"ע]. ומהנבואה מוכח שהשטר היה ככל דיני השטר וראוי שיעמוד ויועיל גם לכשיחזורו, שאם ע"י כיבוש נבוכנדרצר בטלו כל הקניינים א"כ גם סימן הנבואה שבשטר מופרך.

ומוכח שלכה"פ למי שהיה שטר קנין, לא פקע אפילו קניינו הפרטי שהיה לו קודם הגלות והכיבוש [עד עתה הוכחנו שהכיבוש לא הפקיע את הבעלות הכללית של עמ"י מהארץ. אך כאן מוכח שאפילו הבעלות הפרטית לא הופקעה].

אמנם האברבנאל שם כותב שפשוט לו שנבואת ירמיהו היתה רק כנבואה, שלא התממשה, וכל נבואה זו עיקרה לעתיד לבוא, ע"ש. ומ"מ לענ"ד פשוט שהמקרא כפשוטו, וגם משמעות מפרשים אחרים לא כדבריו, ולא ראיתי מי שמבאר כדבריו. וע"כ נראה בפשטות שבא"י לא פוקע הקנין ולא נשתקע שם הבעלים כשיש שטר ברור.

ויש להוסיף, אחר שקנה ירמיהו את השדה, שב לקב"ה ותמה על כל הקניין והנבואה, ומשמע שהיה תמוה לו שישובו לארץ, ומדוע ישובו אם כעת מגורשים מהארץ [ע"ש היטב]. וע"כ נענה מהקב"ה בנבואה "הממני יפלא כל בשר...". ע"ש. ונראה שזה היה הברור בנבואה זו שאפילו לאחר חורבן הבית והגלות מובטחים לחזור.

ולהאמור לעיל אפשר שלולי נבואה זו היו מתייאשים, והיו הקרקעות נקנות למחזיקים בהם מדין יאוש ונשתקע שם הבעלים. ונבואה זו היתה חסד גדול לעמ"י, שהיא בירה את ההבטחה שישובו לארץ וינחלוה, ועי"כ אין יאוש לקרקעות. לדברינו אלה עולה שלא מיבעיא שהבעלות הציבורית של עמ"י לא פקעה בגלות, אלא אף הבעלות הפרטית למי שהיה יכול לברר את שדהו כדין, בשטרות, ובדינא ודיינא, גם היא לא פקעה.

ג. עליית עזרא ונחמיה - בעליית עזרא ונחמיה האם חזרו למקומותיהם? בפסוק בעזרא סופ"ב נאמר "וישבו הכהנים... בעריהם, וכל ישראל בעריהם", וכן בנחמיה (פ"ז פס' ו) "...וישבו לירושלים וליהודה איש לעירו", וביארו שם רש"י ובמצודות ש"כ"א חזר לעירו הראשונה, אף שיש מקומות שלא שבו בני ישראל. ומסתבר ששבו לביתם בתורת בעלים, הרי שבעלותם שלפני החורבן הועילה להם, אף שנכבשה.

אלא שברמב"ן (גיטין לו.) כתב שעיקר העליה היתה רק של שבטי יהודה ובנימין [ע"ש שחולק על ר"ת], וגם הם נתיישבו בכל מקום שרצו, ונתערבו השבטים ולא נתחלקו לשבטים. נראה לדברינו שלא חזרו למקומם. אמנם אין ראיה מדבריו שמי שיכל להוכיח בעלות על קרקע, ורצה לשוב למקומו, לא שב. וצ"ע.

ד. ארץ ישראל לאו בת כיבוש לגוי - בגמ' בסנהדרין נט. דנה בכלל שאין איסור שמותר לישראל ולגוי נאסר, והק' מאשת יפת תואר שמותרת רק לישראל, ותי' "התם משום דלאו בני כיבוש נינהו". ופירש"י - לא ניתנה ארץ לכבוש כי אם לישראל, שאף לישראל לא הותרה יפת תואר אלא במלחמה ע"י כיבוש.

ובחתי"ס (יר"ד סי' רלג ד"ה אמנם) הק' סתירה מכאן, שמבואר שעכו"ם אינו בן כיבוש, לגיטין (לו. הו"ל) שעכו"ם קונים בכיבוש מלחמה. ועוד הק' א"כ איך עמון ומואב שהרו בסיוחן. ודחק לת' שרק בא"י ולאחר מתן תורה אינם בני כיבוש. והנה קושייתו היא לפירש"י שביאר שארץ אינה בת כיבוש לעכו"ם, אבל בר"ן (שם לו.) מבואר שעכו"ם אינם בני כיבוש היינו שאינם יכולים לכבוש אדם

ולקנותו בקנין הגוף, ע"ש [וראה מה שהק' ביעב"ץ]. עוד יש ליישב שאין כוונת הגמ' בסנהדרין שהכיבוש שלהם אינו קונה, אלא שאסור להם לכבוש מה שאינו שלהם, וממילא לא הותרה להם יפת תואר, אבל אם כובשים מהני קנין הכיבוש שלהם [וכן ב'י' באור החמה. והחת"ס עצמו כתב שדוחק לפרש תי' זה, אבל במקו"א (שם סי' יח. ועוד) כתב תירוץ זה כעיקר].

א"כ יל"ד בדעת רש"י אם גוי לא קונה קרקע בקנין הגוף אפילו בכיבוש מלחמה, ולפי יישוב החת"ס דווקא בא"י ולאחר מ"ת אינו קונה [וכע"ז הו"ל בשם הגר"א וסרמן ועוד].

סיכום הדינים:

א. אנס כרם וזרע בה, אם לא התייאשו הבעלים ממנה לא נאסר הכרם, שאין אדם אוסר דשא"ש (רמב"ם כלאים ה, ח).

ב. נתיאשו הבעלים, נאסר הכרם מדרבנן (שם ה"י), ולהלכה רק לענין כלאים חל יאוש מדרבנן.

ג. נשתקע שם בעלים הקרקע קנויה לגזלן [ונחשב בהיתירא אתי לידיה]. וה"ה בקרקע שא"א להוציאה בדיינים, כולל הפקעת המדינה או בית משפט אזרחי. וכרם בכה"ג נאסר מדאורייתא (שם).

ד. בעלות ארץ ישראל ירושה לישראל מאבותיהם [ומ"מ במצוות הארץ נתחייבו אח"כ], ואפילו כיבוש עכו"ם אינו מפקיע מהבעלות הכללית של ישראל [ומח' אם רשאי נכרי לחפור בורות שו"מ בשדהו]. ואפשר שאינו מפקיע אפילו בעלות פרטית מישראל. ולפי"ז אפשר שגוי שאנס כרם בא"י וזרע בו אינו נאסר מדאורייתא אף כשנשתקעו הבעלים.

ה. קרקעות בצפון השומרון שהופקעו מבעליהם, וכעת חזרו ישראל לשם, לכאורה לא חלו בהם דיני יאוש ונשתקע, כדין כיבוש בא"י, כנ"ל, ואפשר שחזורת הבעלות הראשונה [אלא שעדיין יש לברר סוגיות נוספות השייכות לשאלה, כגון דינא דמלכותא, וכן היחס לפיצויים שקיבלו הבעלים כשפוננו, והאם יש לדונם כתליוהו וזבין. וראה תרומת הכרי שם].

ו. גבי קרקעות בעזה שאינה מכיבוש עולי בבל, מסברא דינה בזה כא"י לגבי הנידון הנ"ל שאין כיבוש והשתקעו הבעלים שם, שהרי כיבוש עולי מצרים בכלל ירושה מאבותיהם, כפי שהיה בכניסתם לארץ שלא נאסרו אשרות גם שם. [ומ"מ הסתפקנו לעיל בתו"ד אם דין ירושה היא להם מאבותיהם כוללת גם את ארץ י" עממין].